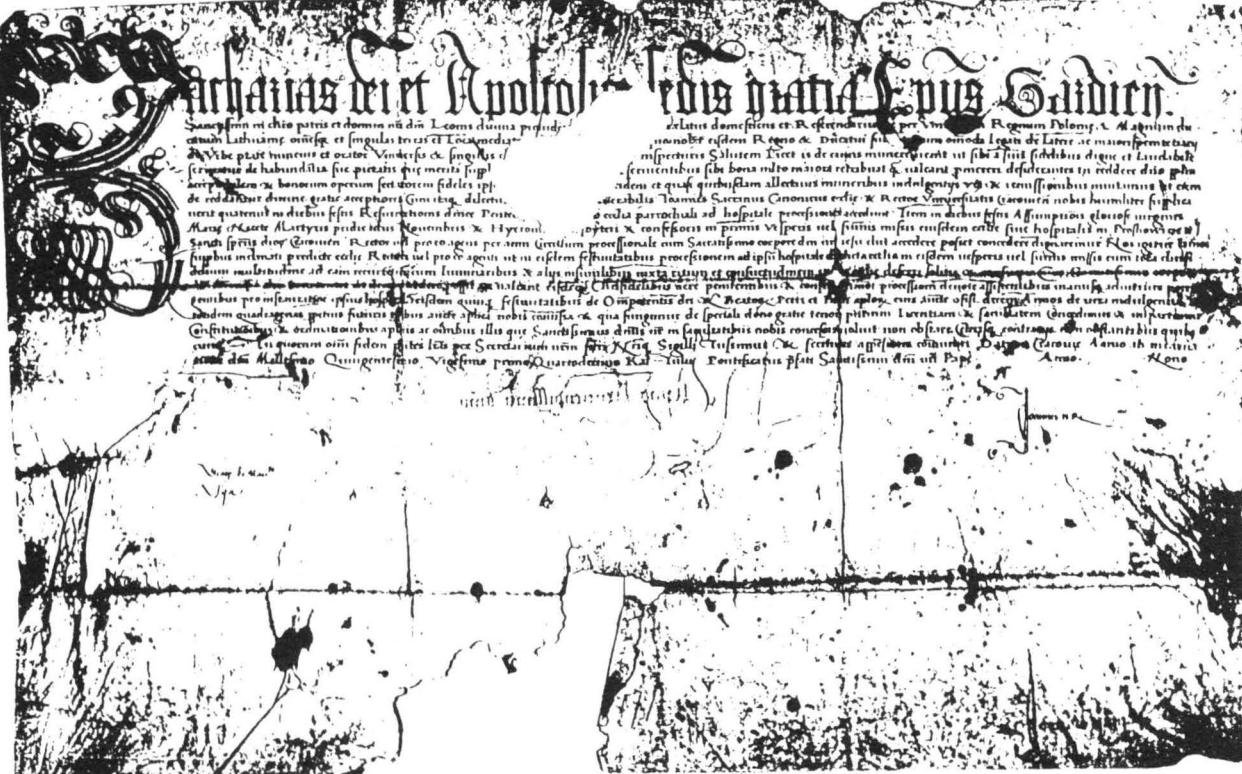

ZACHARIAS FERRERI
et
IOANNES DE TEDALDIS
(1519-1521)

Diploma Zachariae Ferreri rectoribus ecclesiae parochialis in Proszowice, 19 V 1521, concessum
(cfr. N. 49)

conservatum Cracoviae, Archivum Universitatis Jagellonicae, Documenta pergamenea.

N. 1

**Sigismundus I, rex Poloniae
Erasmo Ciołek, episcopo Plocensi**

[Cracoviae, initio VII 1519].

Grato animo accepit notitiam de nuntio pro componenda pace ad ducem Moscoviae destinato, mallet tamen, ut iste esset laicus et quam primum mitteretur. Committit ei, ut confirmationem tractatus Pacis (Toruniensis, anno 1466 initae) a pontifice obtineat, alioquin se ad movendum bellum adversus Albertum Hohenzollern, magnum ordinis Theutonicorum magistrum, subditos suos continuo infestantem, coactum iri scribit.

Reg.: Warszawa, AGAD, Lib.Legat. 5 f. 125v-127r.

Cop.: Kórnik, BPAN, ms. 224 f. 58v-59v.

- Ed.: Działyński AT V, p. 71-72.

Reverende.

Scripsit nobis V.ra Paternitas¹ Ss.mum Dominum Nostrum² causa pandarum rerum nostrarum velle nuntium suum in Moscoviam mittere, qui iuxta instructionem eius Sanctitatis curaret pacem inter nos et ducem illum³ constituere⁴. Quem affectum et studium de rebus nostris eiusdem Sanctitatis habemus longe gratissimum ac agimus illi gratias, quas possumus ampliores. Verum nos cognitos habentes mores gentis et ducis illius, apud quem personae spirituales parvae sunt existimationis, et religiosi adhuc minoris, volumus, ut roget V.ra Paternitas illius Sanctitatem, quo nuntium suum mittat personam saecularem, si velit quidpiam per eum boni effici. Et haec potissimum causa fuit, quare nos censuimus et scripsimus V.rae Paternitati, ut religiosus huc non mitteretur, alioquin fratrem Nicolaum Schonbergum libenter vidissemus et nullum magis [126r] idoneum arbitraremur⁵; tamen si

¹ Erasmus Ciołek (1474-1522), epus Plocensis ab anno 1503, orator regis Sigismundi apud Sedem Apostolicam ab a. 1518.

² Leo X de Medicis (1475-1521), pontifex maximus ab a. 1513.

³ Basilius III (1479-1533), magnus dux Moscoviae ab a. 1505.

⁴ Epistula haec Erasmi Ciołek non invenitur.

⁵ Nicolaus a Schönberg OP (1472-1537), procurator generalis Ordinis Praedicatorum in curia Romana annis 1508-1515, epus Capuanus ab a. 1520, cardinalis ab a. 1535; anno 1518 missionem mediaticem in Prussia, rege approbante, persolvit, translationem Ordinis Theutonicici in Podoliam, Tartaris vicinam, proponendo, cfr. Biskup PZK, p. 539-550.

illius Sanctitati visum foret commodius personam spiritualem mittere, nos etiam id boni consulemus, utcumque melius esset saecularem, dummodo id fiat ocius; nos vero, quando venerit, de viatico et rebus omnibus necessariis illi providebimus, Ss.mo vero Domino Nostro hanc curam paternam omni studio et obsequiis nostris referemus⁶.

Caeterum, quia iam electus est imperator, et non is, cuius gratia illius Sanctitas de confirmatione pacis et concordiae Prutenicae rem distulerat⁷, agat V.ra Paternitas apud eius Sanctitatem, quo tandem nobis iustissimam rem ac paci communi summopere necessariam petentibus annuere dignetur. Et profecto Sua Sanctitas nulla recta ratione nobis id negare debet, nam quae confirmationem ipsam impediret lis, coram iudice nulla pendet; et quae extra iudicium humana cupiditate ortae sunt simultates, hac ratione competentur. Quod ut fiat, Sanctitatem Suam officium suum et utilitas publica hortari debet. Cum enim bella, pactis et conditionibus latis, fere finem accipient, exigit communis utilitas, ut quae pacta sunt, etiamsi parum aequa sint, observentur, ne velut caput hydrae, unius belli finis plurimorum sit initium, maxime cum [126v] pacis et concordiae observatio non solum de iure gentium sit, sed et divino. Unde dubium non est initiam concordiam solo partium consensu ratam esse; confirmari autem vel ex partium voluntate, vel etiam ea non accedente, sola superioris auctoritate posse^{a)}.

In nostra quidem perpetua pace utrumque concurrit: et partium consensus, et auctoritas superioris per legatum interposita⁸, demum et voluntas partium ad prioris consensus et concordiae confirmationem⁹. Unde omnino existimamus ab una tantum partium petitam confirmationem denegari non debere. Cum enim in ipsa confirmatione antea legati apostolici auctoritas intercesserit, partesque ad maiorem cautelam confirmationi facienda per pactum dispositivum consenserint, Sanctitas Domini Nostri, cuius officii est pacem fovere et dissidentes, ubi imminet reipublicae turbatio, vel invitatos ad pacem compellere, qua ratione iam firmatae pacis confirmationem negabit? Populare est per Germaniam et Polonię, ut in privatis factionibus, quae per vim exortae sunt, promissiones in latronum capture et ludis etiam [factae], tamquam legitimae habeantur ad maiora mala evitanda. Quid igitur in tali pace faciendum, a qua sine multorum exitio discedi non potest? In ea tamen, si qua capitula tamquam illicita Sanctitati Suae displicerint, parum interest si ea, [127r] tamquam reproba, ex certa scientia et eius motu proprio tollantur, approbatis aliis, cum utile per inutile non vicietur. Quod

⁶ Epistula haec regia non invenitur.

⁷ Leo X distulit usque ad novi imperatoris electionem suam decisionem de confirmando Pace Toruniensi, inter regem Casimirum et Ordinem Theutonicum anno 1466 inita, quam Sigismundus I ab eo confirmari, iuxta clausulam in ista pace expressam, petivit. Novus imperator electus fuit ab Ordinibus Imperii die 29 VI 1519 Carolus V Habsburg (1500-1558).

⁸ Pacem Toruniensem confirmavit, auctoritate Pauli II papae, ipsius legatus Rodulfus de Rüdesheim, epus Levantinus, cfr. infra N. 29.

⁹ Anno 1466 fuit confirmata Torunii etiam pax inter regem Poloniae Vladislauem Jagellonem et Ordinem Theutonicum anno 1410 conclusa.

etiam magis convenire putamus rebus nostris, quam si ipsi in illarum cassationem consentiremus.

His rationibus et aliis V.ra Paternitas inducere Ss.mum Dominum Nostrum curet ad confirmationem ipsam, agatque id totum, quantum potest, secretissime, nulli rei vel impensis parcendo. Nam si id nobis illius Sanctitas denegabit, nos, qui continue per magistrum¹⁰ lacessimur variis et multiplicibus modis, quibus subditos nostros premit et infestat, non poterimus ulterius ferre, et quod hactenus causa illius Sanctitatis fecimus et illi per fratrem Nicolaum promisimus, a bello gerendo nos continere negabimus. Quod procul dubio universa vicina regna et dominia sic invicem commovebit, ut haec turba difficilime deinde sisti potuerit. Itaque V.ra Paternitas diligentiam adhibeat, ut id apud illius Sanctitatem obtinere possit. Quod alioquin ipsa sponte sua, causa publici boni et quietis, facere debeat. Referemus autem hanc operam V.rae Paternitati abunde gratia et beneficentia nostra regia. Quae bene valeat.

a) *Suprascriptum.*

N. 2.

Congregatio particularis cardinalium Leoni X, pontifici maximo

[Romae, VII 1519]¹¹.

Referunt ea, quae discussa sunt ab ipsis, pontifice - mediante oratore Polono - ita volente, in congregacione, habita in domo card. Sanctae Crucis, de iis quae committenda sunt epo Castelli Maris, nuntio ad regem Poloniae destinato: videlicet de conflictu dicti regis cum magno ordinis Theutonicorum magistro componendo et de magno duce Moscoviae ad fidem catholicam iuxta formulam Concilii Florentini amplectendam inducendo ac titulo regio ornando, ita ut omnes adversus Turcas arma, quibus inter se dimicant, convertere possint; quae omnia magnopere laudant. Censem praeterea nuntium in agendo cum Moscis et Ruthenis uti posse instructionibus olim Ioanni Francisco de Potentia, ad Maronitas misso, datis. Putant processum canonisationis Casimiri, fratris regis, ab eo Vilnae instrui debere. Ad quaesitum vero, an sacerdos Ruthenus ab epo schismatico ordinatus iterum debeat ordinari, oportunum ducunt sequi exemplum iam sub Alexandro VI (a. 1501) Romae solutum. Vellent etiam, ut nuntius de possibilitate reductionis schismaticorum Bohemorum ad Ecclesiae unitatem exploraret.

¹⁰ Albertus Hohenzollern (1490-1568) de marchionibus Brandenburg-Ansbach, magnus Ordinis B. Mariae Virginis Theutonicorum magister ab anno 1511, postea primus dux in Prussia (ab a. 1525).

¹¹ Circa hanc datam v. infra, N. 14 (p. 36).

Cop.: BV, Barb.Lat. 5215 f. 95r-99v. Redactor huius documenti fuisse videtur card. Laurentius Pucci, qui etsi comprotector Regni Poloniae esset, in nota, quae documento praemittitur, inter cardinales deputatos non nominatur: "Alias felicis recordationis Leo Papa X commisit certis Cardinalibus, vide-licet bonae memoriae Cardinalibus Sanctae Crucis et de Grassis [Poloniae Protectori] et Anconitano [Petro de Accoltis, viceprotectori] et mihi, ut ex-aminaremus quae committenda essent episcopo Castelli maris, quem Sanctitas Sua designaverat Nuntium ad Regem Poloniae; et coram epis Cardinalibus, super hoc in domo eiusdem Sanctae Crucis congregatis, infrascrip-ta fuerunt proposita atque discussa, quae tunc collegi et eorum copiam de-di Leoni Papae".

Pater Sancte.

In Congregatione, quae in domo Cardinalis Sanctae Crucis¹² de Sancti-tatis V.rae [95v] mandato facta fuit, orator Regis Poloniae¹³ haec proposuit: videlicet quod Sanctitas V.ra, ad supplicationem dicti Regis decreverat mit-tere ad eum Nuntium Rev.dum d.num Episcopum Castelli maris¹⁴ ad tracta-tanda sequentia:

Primo, concordiam inter Maiestatem Suam et Magnum Magistrum Mili-tiae Beatae Mariae Theutonicorum.

Secundo, Rex ipse tractaret prudenter cum Duce Moscovitarum, si velit venire ad obedientiam Sanctae Romanae Ecclesiae et Sedis Apostolicae, et dare eidem Nuntio salvum conductum, ut ad eum tuto accedere possit cum aliquibus dominis Poloniae aut Daniae, et cum eo tractare quae erunt pro honore huius Sanctae Sedis et ipsius Ducis, videlicet: An ipse Dux velit adhae-re fidei Catholicae et servare quae per Graecos ipsos et Rhutenos [sic] fue-runt promissa in Concilio Florentino, celebrato per Eugenium Papam Quar-tum¹⁵. Idemque Nuntius videre debeat si hoc fiat. Erit expediens ipsum Du-cem [96r] creare Regem et constituere Regnum ex territoriis sibi subiectis. Ipseque Orator credit, quod Rex Poloniae hoc non aegre feret, si Dux ipse ve-nerit ad fidem Catholicam, sed potius Sanctitati V.rae super hoc supplicabit; et sperat, quod ipse Dux oblatam sibi conditionem libenter accipiet et fidei Catholicae adhaerabit, cum dictus Rex ex profugis intellexerit, quod ipsius Ducis genitor fuit etiam huius animi¹⁶, verisimileque est ipsum similiter ad-haerendum [sic] et admissurum, quod eius genitor facere proposuerat, cum

¹² Bernardinus Lopez de Carvajal († 16 XII 1523), S.R.E. cardinalis ab a. 1493, tituli S. Crucis ab a. 1495.

¹³ Erasmus Ciolek.

¹⁴ Petrus Flores († 1540), IUD, Hispanus, epus Stabiensis (alias Castelli Maris) in Italia meridio-nali ab a. 1503, postea regens Cancellariae Apostolicae (ab a. 1524) et aepus Cajetanus (ab a. 1537).

¹⁵ Decretum unionis cum Graecis et professio fidei, quibus subscrispit etiam metropolita Kiovien-sis Isidorus, fedita erant a Concilio Florentino die 5 VII 1439, v. Hoffmann CF, A 2, p. 68-79.

¹⁶ Ioannes III Basilides (1440-1505), magnus dux Moscoviae ab a. 1462, iam a. 1484 per legatos suos promissa huius generis faciebat et titulum regium a pontifice Sexto IV poscebat, cfr. Wojtyska BRP I p. 35, 64.

praesertim Rex Daniae¹⁷ alias^{a)} talem ipsius Ducis voluntatem esse Sanctitati V.rae significaverit¹⁸, quae nunc tanto maior esse debet, cum videat in omnibus conflictis bellicis gentes suas a Polonis profligari, et hoc Dei manifesta virtute fieri, qui paucis contra multos claram affert victoriam¹⁹.

[96v] Videat etiam Tyrannum Turcarum²⁰ nulli fidem servare et ad libitum suum Patriarcham Constantinopolitanum, a quo fides et sacramenta Ruthenorum dependent, facile paenitentia aut alia qualibet sinistra opinione removere et expellere, nec Rutheno permittere secure et tuto suos Archiepiscopos et Episcopos consecrare. Cognoscatque eundem Tyrannum Turcarum, Sultanum devicisse et superasse, qui erat magnus sacerdos ipsius Tyranni²¹, et propterea timere debere eum nulli fidem servaturum, idemque Dux propterea etiam timere debet, ne sibi ab eodem Turcarum Tyranno vis inferatur; et nonne a Sanctitate V.ra et electo Imperatore moderno²², qui omnem populum Christianum facile adunabit, multo magis Dux ipse timebit?

Quod si Dux praefatus ad obedientiam Sanctitatis V.rae veniret, ac opera Nuntii praefati fieret concordia inter [97r] magnum Magistrum et Regem Poloniae, videlicet reducendo ipsum Magistrum ad praestandum iuramentum fidelitatis pro Statu, qui praetenditur esse de regno Poloniae, iuxta concordiam tempore Pauli Secundi per Episcopum Laventinum, Apostolicae Sedis Legatum, initam et saepius postea per Magistros ipsos servatam, seu concedendo eis alias terras loco illarum²³, istaeque tres Potentiae unitis animis et viribus adversus Turcarum Tyrannum moverent, dubium non esset quin, dextera Domini^{b)} assistente, omnia illis feliciter prospereque succederent, praesertim si ex Persia et Ungaria iuvarentur, et similiter ab electo Imperatore per Brundusium et a Rege Franciae²⁴, et exercitus Sanctitatis V.rae et Venetorum per aliam viam iuvarentur.

Nuntius ergo ipse poterit secure deferre Concilium [97v] Florentinum et instructiones illas, quae datae fuerunt fratri Francisco de Potentia, Procuratori Ordinis Minorum, Nuntio Sanctitatis V.rae ad Maronitas^{c)} destinato²⁵, ex quibus videre poterit quae super articulis fidei Ruthenis aut Moscovitis erunt proponenda.

¹⁷ Christianus II (1481-1559), rex Daniae et Norvegiae 1513-1523 ac etiam Sueciae a. 1520-1523.

¹⁸ De eius epistula summo pontifici missa v. infra, N. 9.

¹⁹ A. 1519 Poloni insignem victoriam de Moscis reportarunt, intercessioni S. Casimiri adscriptam, cfr. Wojtsyska PKSK, p. 203.

²⁰ Selim I (1470-1520), imperator (sultanus) Turcarum ab a. 1512.

²¹ Selim, 24/25 IV 1512, patrem suum, Baiazid II (1481-1512), regno abdicari coegit et titulo "sultani" (regis regum) privavit.

²² Carolus V.

²³ De confirmatione Pacis Toruniensis a Rodulfo ab Rüdesheim a. 1466 facta et de proposito Cruciferos in Podolię transferendi, vide supra, N. 1.

²⁴ Franciscus I de Valois-Angoulême (1494-1547), rex Galliae ab a. 1515.

²⁵ De his instructionibus et decreto Concilii Florentini, datis a Leone X 20 VIII 1515 Ioanni Francisco Cito de Potentia (postea nuntio in Polonia et Moscovia, cfr. infra), ad patriarcham Maronitarum misso, v. Hefele-Leclercq VIII/2, p. 512.

Tertio, quod Nuntius ipse etiam examinet testes super vitae sanctimonia et miraculis Casimiri²⁶, quorum examen etiamsi per Sanctitatem V.ram Archiepiscopo Guernensi [sic]²⁷ et aliis sit commissum, existente tamen ibidem Nuntio Sanctitatis V.rae, videtur quod ipse etiam principaliter, quando adesset, deberet omnino cognoscere, a quo clarius Sanctitas V.ra informanda erit, ut ad ulteriora pro ipsius Casimiri canonizatione procedatur²⁸.

V.ra Sanctitas proposuit, si presbyter Ruthenus aut Moscus, qui est praesens, quique fuit ordinatus ab Episcopo [98r] scismatico et haeretico Rutheno, communionem et gratiam Apostolicae Sedis non habente, debeat iterum ordinari, et quomodo?

His omnibus mature discussis, omnes Rev.mi laudarunt propositum Sanctitatis V.rae, quod hoc tempore, quo Sanctitas V.ra cum Sacro Collegio sanctam adversus Turcas expeditionem indixit cum induciis quinquennalibus inter Christianos²⁹, sanctissime et prudentissime istos duos tractatus concordiae promovit cum Polono Rege, videlicet illam Ruthenorum aut Moscovitarum, Theutonicorum aut Prutenorum vel Prussiae. Et si desiderata pax aut concordia succederet medio istius Nuntii Apostolici, magnam spem victoriae Christianorum adversus Christiani nominis hostes pollicerentur. Quare Cardinales ipsi supplicant Sanctitati V.rae, ut adhibeat omnem diligentiam ad hoc, ut res Christianae augeri et prosperari possint.

[98v] Quo[d] vero ad ultimum, Cardinales omnes convenerunt, quod cum tempore Alexandri papae VI similis presbyter Ruthenus, tempore quo iste orator Polonus erat in minoribus constitutus et praepositus Ecclesiae Locensis [sic] ac orator Alexandri, Ducis Lituaniae³⁰, volueritque ille ordinari more Latino, et ita fuerit reordinatus³¹, sicque cum isto servari debet, quod cum illo tunc servatum fuit. Ac per Episcopum Ottocensem³² ordinetur, iuxta tunc conclusa secundum Concilium Florentinum. Et similiter de reductione Ruthenorum aut Moscovitarum poterit concedi eadem bulla, quae tempore Alexandri VI iuxta Concilium Florentinum fuit expedita³³.

Et de concordia Militiae Prussiae cum Rege Poloniae dare bonam commissionem Nuntio, ut omnibus modis curet eos concordare, et per quem stet significet V.rae Sanctitati, ut illum litteris possit attrahere et conducere

²⁶ Casimirus, tertio genitus Casimiri Iagellonidis, regis Poloniae, natus Cracoviae 3 X 1458, mortuus in odore sanctitatis Grodnae 4 III 1484, sepultus Vilnae.

²⁷ Ioannes Łaski (1456-1531), aepus Gnesensis et primas Poloniae ab a. 1508.

²⁸ Cfr. infra, N. 3.

²⁹ Vigore bullae "Considerantes", die 6 III 1518 editae (cfr. Pastor SP IV/1, p. 148).

³⁰ Erasmus Ciołek, tunc praepositus Vilnensis (non vero Plocensis), a. 1501 missionem Romae absolvit nomine Alexandri Iagellonidis, tunc magni ducis Lithuaniae.

³¹ Casus hic invenitur descriptus et resolutus in brevi Alexandri VI, dato 10 V 1501, ab ipso Erasmo Ciołek descripto, cfr. Theiner VMPL II, p. 284 et Wojtyska BRP I, p. 97-98.

³² Vincentius De Andreis († 1524), Dalmata, praelatus domesticus Leonis X et a. 1493-1520 epus Ottocensis (Otočac in Croatia).

³³ Agitur de brevi Alexandri VI ad Albertum Tabor, epum Vilnensem, 26 IV 1501 dato, per Erasumum Ciołek transmisso, cfr. Wojtyska BRP I, p. 90-93.

ad honestam pacem et concordiam. Similiter, cum Sanctitas V.ra scribat [99r] Regi Daniae, ut ipse quoque se intromittat et inducat Ducem Ruthenorum [sic] per suos Nuntios ad confidendum Nuntio V.rae Sanctitatis et quanta bona inde poterunt sperari, et etiam salutem animae suaet gloriā temporalem, et a Turcis nihil certi et veri poterit expectare, nisi omnem violentiam et tyrannidem timere, ac etiam timere bellum per omnem Germaniam et religionem Christianam contra ipsos Moscovitas inferri, si persisterent in hac duratione sui scismatis et haeresis.

Non esset etiam alienum, si Nuntius Apostolicus cum auctoritate Regis Poloniae posset serius intelligere de reductione Bohemorum ad Ecclesiae unionem et de litteris et bullis, quas dictus Rev.mus Strigoniensis olim deduxit³⁴.

Ista videbuntur Dominis Reverendissimis summittenda iudicio Sanctitatis V.rae. Et quia [99v] iste rex Poloniae videtur religiosus, prudens et potens, cum eo agere ad omnes istas reductiones.

a) *Sequitur expunctum:* tamen
b) *Sequitur expunctum:* adiuvante

c) *Supra hoc adscriptum est in ms. alia manu:* Moscovitas

N. 3.

Leo X, pontifex maximus
Zachariae Ferreri

Romae, 15 IX 1519.

Committit ei, ut de vita et miraculis beati Casimiri melius, quam Ioannes Laski et Petrus Tomicki, indaget, adeo ut ad canonisationem istius beati procedere possit.

Cop. coaevae: Kraków, BJ, ms. 6548, p. 691;
Wrocław BOss, ms. 176 II f. 210r-v.
Cop. posterior: Kórnik, BPAN, ms. 223, p. 3-4.
Ed.: Działyński AT IV, p.401-402, et iterum AT V, p.187.

Leo papa decimus, Zachariae, episcopo Gardiensi, praelato domestico et referendario secreto, nuntio nostro.

Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Cum singulari-rem fidem ac industriam tuam pluribus experimentis notam perspectamque habeamus ac speremus, quod ea, quae tibi per nos commissa et iniuncta fue-

³⁴ Thomas Bakócz (circa 1442-1521), Ludovici II Iagellonidis, regis Hungariae et Bohemiae cancellarius, aepus Strigoniensis (Esztergom) ab a. 1497, S.R.E. cardinalis ab a. 1500.

rint, omni studio ac diligentia perficere curabis, licet venerabilibus fratribus archiepiscopo Gnesnensi³⁵ et Premisliensi episcopo³⁶ per alias nostras litteras iam pridem commiserimus, ut de vita, gestis ac miraculis beati Kazimiri, ex regibus Poloniae, quem char. mus in Christo filius noster Sigismundus, Poloniae rex, canonisari et in sanctorum cathalogum referri desiderat³⁷, se diligenter informarent ac omnia per eos inventa in processu facerent annotari, eumque clausum ac eorum sigillo munitum ad nos transmittenterent³⁸, nihilominus ad rei veritatem melius indagandam, Fraternitati tuae, quam ad partes istas nostrum et Apostolicae Sedis nuntium destinamus, duximus committere, ut de praefati Kazimiri vita, gestis atque miraculis per eum, dum viveret ac post eius obitum factis, diligentissime inquirat plenamque de omnibus notitiam nobis referat, seu per suas litteras significet, ut re mature et diligenter cum venerabilibus fratribus nostris S.R.E. cardinalibus discussa, deliberare possimus, an idem Kazimirus, de quo multa praedicantur, non propter natalium splendorem ac regium sanguinem, sed propter virtutes vitaeque sanctimoniam sit dignus, qui in cathalogum sanctorum iure ac merito referatur. Datum Romae apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XV Septembris, Anno Domini M.D. XVIII, pontificatus nostri anno septimo.

N. 4.

**Leo X, pontifex maximus
Basilio III, magno duci Moscoviae**

Romae, 16 IX 1519.

Breve credititum in personam Zachariae Ferreri, una cum adhortatione, ut ad unionem cum Ecclesia Romana redeat.

Min.: AV, Arm. 40, ms. 4 f. 125r. In f. 125v alia manu: "Hoc breve reperiebatur pag. 85, Lib. III brevium Leonis X incomactum, ut ibidem notatur" (Liber iste hodie in AV desideratur).

- Ed.: Raynaldus XII, p. 267-268 (fragmentum).

Cop. posterior: BV, Barb.Lat. 5215 f. 92r-93r (cum data 26 IX 1519).

Leo papa X nobili viro Basilio^{a)}, duci Moscoviae et Russiae principi.

³⁵ Ioannes Łaski.

³⁶ Petrus Tomicki (1464-1535), epus Premisliensis ab a. 1514, vicecancellarius regni ab a. 1515.

³⁷ Cfr. litteras regias ad pontificem, datas 10 V 1517 (Theiner VMPL II, p. 367) et 31 V 1518 (copia Warszawa, AGAD, Sucha 22/32, p. 597-598). Vide Wojtyska PKSK, p. 208, 214.

³⁸ Breve, quo pontifex causam Ioanni Łaski et Petro Tomicki commiserat, non invenitur. Cfr. Wojtyska PKSK, p. 214.

Nobilis Vir, gratiam in praesenti, per quam, veritate agnita, gloriam obtineas in futuro. Postquam nobis per fidedignos relatum fuit Nobilitatem tuam, divino instinctu motam, id animo agitare, ut ad unionem et oboedientiam Sanctae Romanae Ecclesiae, a cuius gremio et sinu ipsa cum terris, dominiis et omnibus subditis suis per multos annos separata mansit, nunc tandem redeat, ac discussis tenebris, orthodoxae fidei veraeque doctrinae lumini adhaereat³⁹, commota sunt piae gaudio cordis nostri viscera, magnasque omnipotenti Deo gratias egimus, quod assiduis precibus tuis annuendo, fidem suam in dies augere, humanasque mentes illuminare et ad salutis viam reducere dignatur.

Cum summis itaque desideriis cupiamus bonos ac sanctos incoepitus tuos, quantum in nobis est, iuvare ac potenter res tuas nostris adiungere, ut obstinatis christiani nominis hostibus bello superatis christianaque fide per omnes mundi partes dilatata, falsisque idolorum superstitionibus dirutis atque sublatis, unus pastor et unum ovile fiat, id quod divina prophetarum oracula nobis iam e diu praedixerunt⁴⁰ ac nostris temporibus fore, pluribus ac certis speramus indiciis, venerabilem fratrem Zachariam, episcopum Gardensem, praelatum domesticum et referendarium secretum, nuntium nostrum, singularis prudentiae integerrimaeque fidei virum, ad partes istas destinandum duximus, eique in mandatis dedimus, ut nonnulla (maxime ad utilitatem et salutem tuam ac honoris augmentum et status tui firmitatem pertinentia) tecum nostro nomine communicet et tuam voluntatem clarius ac plenius exploret, nosque de ea re certiores quamprimum reddat. Cui, non aliter quam nobis ipsis, integrum fidem praestabis, eique omnia [126r] cordis tui archana tuto ac secure manifestabis.

Nos interim Christum, verum Deum, qui te ac universum genus humaanum preciosissimo sanguine suo redemit, devote rogabimus ac rogari faciemus, ut mentem tuam illuminare ac gressus tuos dirigere dignetur, ut omnibus posthabitatis, eius fidem unam cum toto ducatu et subditis tuis omnibus amplecti festines ac properes. Quod si, ut in Domino speramus et optimus, feceris, talibus gratiis, honoribus ac praerogativis te prosequemur, ut re ipsa intelligas, nos te non ut insertum et adoptivum, sed tamquam verum et peculiarem filium nostrum diligere, continueque in visceribus charitatis gerere. Datum Romae, die 16 Septembris 1519, anno septimo.

(b-L[aurentius] card. Sanctorum Quattuor^{b)41}
Evangelista^{c)42}

a) *Adscriptum supra pro expuncto Johanni.*
c) *Manu Evangelistae Tarasconi.*

b-b) *Manu ipsius cardinalis.*

³⁹ Cfr. infra N. 9. Vide etiam breve iam antea, 4 VI 1518, signatum, editum a Pastor SP IV/2, p. 683.
⁴⁰ Ioan. 10, 16; cfr. Ezech. 34, 11-30.

⁴¹ Laurentius Pucci (†1531), card. tit. SS. Quattuor Coronatorum ab anno 1513, datarius et (ab a. 1514) regni Poloniae protector.

⁴² Evangelista Tarasconi, secretarius domesticus pontificum annis 1515-1532.

N. 5.

**Leo X, pontifex maximus
Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro**

Romae, 16 IX 1519.

Breve credititium in personam Z. Ferreri, quem mittit ad partes istas [...] pro nonnullis gravibus christianam fidem concernentibus negotiis, cui nonnulla iniunxit ei communicanda.

Cop. coaea: Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 214r.
Ed.: Działyński AT V, p. 191.

N. 6.

**Litterae passus
a Leone X, pontifice maximo
Zachariae Ferreri et Ioanni de Tedaldis datae**

Romae, 17 IX 1519.

Commendat eos universis, per quorum loca ipsos, in Poloniā eentes, transire contigerit, ut eos benigne accipient et adiuvent.

Reg.: AV, Reg.Vat. 1201 f. 263v.

Leo etc. Universis et singulis praesentes litteras inspecturis, lecturis, pariter et audituris, quacumque ecclesiastica et mundana praefulgeant dignitate, salutem etc.

Mittimus ad char.mum in Christo filium nostrum Sigismundum, Poloniae regem illustrem⁴³, venerabilem fratrem Zachariam, episcopum Gardensem, praelatum nostrum domesticum et referendarium secretum, ac dilectum filium nobilem virum Iohannem Tedaldi, equitem auratum, nobis consanguineum, nostros et Apostolicae Sedis nuntios et oratores. Et quoniam per terras, civitates, villas, oppida, castra et regna vestrae ditioni subiecta eos iter facere continget, vos omnes et singulos, quantum enixe possumus, in Domino exhortamur, ut pro nostra et Sedis Apostolicae reverentia, vestrisque erga christianam religionem amore ac pietate, eosdem Zachariam epi-

⁴³ Similes litterae, mutato tantum nomine principis, ad quem isti nuntii mittebantur ("nobilem virum ducem Basilium, Moscoviae et Russiae principem"), inveniuntur in eodem codice, f. 264v, ubi Ferreri erronee episcopus Sardicensis vocatur; editae sunt cum mendis a Theiner VMPL II, p. 403-404.

scopum et Iohannem equitem, nuntios et oratores nostros, debitibus cum honore et humanitate per loca vestra, ad quae eos divertere contigerit, suscipiatis et tractetis, suscipique et tractari faciatis, eisque, cum opus fuerit, de scorta, salvoconductu ac itineris securitate et aliis opportunis provideatis ac provideri faciatis, eosdemque nuntios nostros cum eorum familiis, equitaturis ac rebus omnibus, quas secum deferent, absque pedagii et gabellarum solutione, libere intrare, manere, transire et exire sollicite studeatis et curetis, ut omnipotentis Dei gratiam et nostram benedictionem ac vitae aeternae proemia promereret valeatis. Datum Romae apud Sanctum Petrum, anno etc. millesimo quingentesimo decimo nono, quintodecimo Kalendas Octobris, pontificatus nostri anno septimo.

(^{a-a}Bal[thas]jar de Piscia^{a-a})⁴⁴

^{a-a}) *Manu ipsius Balthasaris.*

N. 7.

Leo X, pontifex maximus
Zachariae Ferreri

Romae, 28 IX 1519.

Breve, quo illum, episcopum Gardiensem, ad Sigismundum, Poloniae regem, nuntium destinat, eumque habitat, ut omnia beneficia, ei canonice in dicto regno collata, consequi possit.

Or.: olim in AV, AA I-XVIII n. 1350 (hodie non invenitur). Nota suprascripta exstat in inventario Archivi Arcis S. Angeli a Vincentio Nardoni confecto, cfr. AV, Indice 1004 f. 11r.

N. 8.

Leo X, pontifex maximus
Zachariae Ferreri

Romae, 30 X 1519.

In Poloniam et Moscoviam iturum, absolvit ab omnibus poenis, censuris et infamiae maculis, quas olim, conciliabuli Pisani sequax, contraxit.

⁴⁴ Balthasar de Piscia, scriptor brevium.

Or.: olim in AV, AA I-XVIII n. 1349 (hodie non invenitur). Nota eiusdem tenoris ut in inventario V. Nardoni (cfr. N.7). Absolutio haec erat, ut videtur, ad cautelam, cum constet eum iam 11 XII 1513 absolutum fuisse (cfr. breve ab-solutionis in AV, Arm. 39, ms. 36 f. 18v-21v).

N. 9.

**Instructio
a Leone X Zachariae Ferreri data**

Romae, 1 XI 1519.

Committit ei, ut recto itinere ad regem Poloniae perget, eum ad expeditio-nem adversus Turcas sumendam adhortetur, eiusque circa illam animum ex-ploret. Mandat etiam, ut pro pace inter regem Sigismundum et Albertum, mag-num ordinis Theutonici magistrum, componenda intercedat et ad eundem ma-gistrum illius causa, si ita regi placuerit, se conferat; iter item instruat in Mo-scoviam, salvo conductu, comitiva et instructionibus a rege munitus, ut mag-num ducem Basilium ad deponenda arma adversus Polonus et ad unionem cum Ecclesia Romana induceret; item, ut ad tumulum beati Casimiri proces-sum canonisationis eius instruat Romamque quam primum transmittat; invi-satque reginam Bonam et alios regni Poloniae proceres, ac etiam duos episcopa-tus Polonicos Ioanni Alberto et Gumberto, fratribus magistri ordinis Theutoni-corum, a rege impetret, de omnibusque crebro se informet.

Cop. coaevae: Kraków, BJ, ms. 6548 p. 693-698;

Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 22763;

Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 211r-214r.

Cop. posterior: Kórnik, BPAN, ms. 223 p. 4-8.

- Ed.: Działyński AT V p. 188-190 (cum mendis).

(^a-Leo papa X venerabili fratri Zachariae, episcopo Gardiensi, praelato domestico et referendario, nuntio nostro-^a).

Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Novit Frater-nitas tua, quod neminem latere potest, quo studio, quantave diligentia sem-per^{b)} studuerimus ac etiam procuraverimus, ut pax universalis inter christia-nos omnes reges ac principes fieret, ad effectum, ut sancta ac pernecessaria aduersus christiani nominis hostes expeditio, alias per nos indicta⁴⁵, per eos-dem christianos reges ac principes, unitis animis iunctisque viribus, tandem una nobiscum sumeretur. Cui sanctissimo negotio in dies magis intendentes, scientes char.mi in Christo filii nostri Sigismundi, Poloniae regis, potentiam et vires admodum necessarias et oportunas esse, te ad eius maiestatem pro

⁴⁵ Vigore bullae "Considerantes", cfr. supra, notam 29.

dictae pacis et aliis nostris ac Apostolicae Sedis negotiis tractandis et procurandis nostrum et Apostolicae Sedis nuntium et oratorem duximus cum benedictione Domini destinandum, sperantes Fraternitatem tuam, pro sua erga nos et dictam sedem fide et devotione necnon prudentia et integritate, omnia sibi per nos iniuncta [694] fideliter ac diligenter curaturam et secundum cor nostrum, iuvante Domino, executuram fore.

Volumus igitur ac tibi mandamus, ut cum nostra benedictione recto itinere ad praefatum regem pergas, ad quem postquam, Deo dante, perveneris, ac paternam benedictionem maiestati suae nostro nomine nuntiaveris, ei, qua decet prudentia et dexteritate, significabis nostrae mentis fuisse, ut dilectus filius frater Nicolaus^{c)} ad peragendum negotium incoemptum ad eas partes rediret⁴⁶, nisi in nonnullis aliis nostris obsequiis eius opera indiguissemus; nosque nihil magis appetere et desiderare, quam quod quinquennales saltem induciae, per nos inter omnes christianos reges et principes indictae⁴⁷ et ab eis acceptatae, firmiter observentur et dicta sancta expeditio sumatur. Quae licet obitu clarae memoriae Maximiliani, in imperatorem electi⁴⁸, aliquantum tum impedita ac dilata fuisse videatur, tamen propter unanimem et concordem electionem de char.mo in Christo filio nostro Carolo, Romanorum ac Hispaniarum Rege catholico, factam⁴⁹, speramus ac in Domino confidimus, quod expeditio huiusmodi non diu admodum differetur atque tardabitur, cum praesertim sciamus, inter alios reges ac principes christianos eundem ser.mum regem optime affectum et dispositum esse, ut non solum ipse ad huiusmodi expeditionem se accingat, sed ad eam quoque char.mum filium nostrum Ludovicum, Hungariae regem illustrem, cuius patruus et tutor existit⁵⁰, continue disponere et quoscumque alios reges et principes invitare non praetermittat. Cum sciamus autem praefatum ser.mum regem non solum potentia et viribus multum praestare, sed et consilio ac prudentia excellere, Fraternitati tuae committimus, ut ab eius maiestate intelligat, quam opinionem ac sententiam habeat super dicta expeditione sumenda et quae credat expeditioni necessaria et opportuna fore, ut eum, quem speramus et optamus, effectum sortiri valeat; tandem maiestatem suam certiorem faciendo, nos cum venerabilibus fratribus nostris S.R.E. cardinalibus omnia efficere et cogitare, quae ad huiusmodi expeditionem facere et convenire credamus.

[695] Et quia intelleximus, nonnullas adhuc superesse differentias inter eundem ser.mum regem et magnum magistrum Prussiae, nos eas tandem sedari et componi desiderantes, tibi committimus, ut dictum ser.mum regem ad pacem cum magistro ineundam nostro nomine horteris. Quam si, ut spe-

⁴⁶ Nicolaus a Schönberg, cfr. N. 1, 14.

⁴⁷ Vigore supradictae bullae "Considerantes".

⁴⁸ Imperator Maximilianus I Habsburg obiit 12 I 1519.

⁴⁹ Carolus Habsburg electus est in imperatorem 29 VI 1519.

⁵⁰ Ludovicus II Jagellonides (1506-1526), Vladislai II, regis Hungariae et Bohemiae filius, qui, mortuo patre, regnus illis potitus est a. 1516.

ramus, amplecti voluerit, ad eundem magistrum, cum tibi visum fuerit ac ipse rex iudicaverit opportunum, proficisceris, eumque ad pacem cum dicto ser.mo rege ineundam et observandam efficacibus induces rationibus, inter alia commemorando, quod si pacem ac foedus inter se inire iunctisque viribus communem hostem aggredi voluerint, ambo multo plura et maiora sibi comparabunt, quam sint illa, super quibus inter se toties, non sine miserandis utrinque cladibus, dimicarunt. Talique prudentia et dexteritate uteris, ut cum bona utriusque partium gratia nostroque et huius Sanctae Sedis honore negotium sedulo tractare prospereque concludere possis.

Eidem regi significabis, nos pro singulari amore paternaque benevolentia, qua maiestatem suam prosecuti semper fuimus, nihil omittere, quod ad eius ac etiam nepotis sui regnorum, in confinibus infidelium (sicut omnes intelligunt) existentium, conservationem et augmentum pertinere credamus. Et propterea, cum ex venerabili fratre Erasmo, episcopo Plocensi, suae maiestatis apud nos oratore, intellecterimus, eandem maiestatem suam, propter diuturna et maxima bella cum duce Moscoviae gesta⁵¹, pecuniis adeo exhaustam esse, ut a bellis, quae adversus Turcas et Tartaros aliosque infideles gerere consueverat, quasi desistere cogatur, animo nostro cogitavimus ipsum ducem Moscoviae per Fraternitatem tuam hortari ac monere, ut veram Christi fidem agnoscere et ad oboedientiam Sanctae Romanae Ecclesiae redire et cum ser.mo rege (ut verum [696] christianum decet) quiete et pacifice degere velit. Quod futurum in Domino speramus, cum non solum ex dicto episcopo audiverimus, et etiam a char.mo in Christo filio nostro Christierno, Daciae rege illustri⁵², per eius litteras certiores facti fuerimus, ipsum ducem Moscoviae ad hoc sponte sua iam pridem bene dispositum et inclinatum esse⁵³. Meminerimusque, dum in minoribus constituti essemus, eius patrem similis animi atque propositi fuisse, et ad pontificem Romanum Alexandrum VI, praedecessorem nostrum, suos oratores misisse, qui animum ac propositum huiusmodi suum christianam fidem agnoscendi et ad oboedientiam Sanctae Romanae Ecclesiae redeundi significant⁵⁴.

Fraternitas igitur tua, postquam eidem ser.mo regi consilium nostrum communicaverit, si maiestati suae videbitur, ut ad dictum ducem praemissorum causa te transferas, eam nostro nomine rogabis, ut pro nostro et huius Sanctae Sedis honore de tali, non modo salvo conductu per dictum ducem praestando, sed etiam comitiva tibi provideat, ut tuto ire atque redire valeas, ac pacis inter ipsam et praefatum ducem ineundae conventiones ac capitula tibi consignet, tuque iuxta conventiones et capitula huiusmodi, et non

⁵¹ Bellum Sigismundi I cum magno duce Basilio III initium cepit a. 1513.

⁵² Christianus II, cfr. supra, N. 2.

⁵³ Epistula haec non invenitur.

⁵⁴ Hic erronee, ut videtur, copulatae sunt duae informationes, quae in consilio delectorum cardinalium sunt memoratae: de Ioannis, patris ducis Basilii, legatione ad papam Sixtum IV a. 1484 missa, et de legatione Alexandri Jagellonidis, magni ducis Lithuaniae, ad papam Alexandrum VI pro unione Ruthenorum ab Erasmo Ciołek expleta (cfr. N. 2).

aliter, pacem ipsam cum dicto tractabis; nostrum tamen et dictae sedis honorem nunquam postponendo, ac ita solerter, apte prudenterque te gerendo, ut a nobis merito valeas commendari.

Praeterea, cum dictus rex beati Casimiri canonisationem per nos et dictam sedem fieri ipsumque in sanctorum catalogum referri summopere cupiat, nos honesto ac pio eius desiderio, quantum cum Deo possumus, annuere volentes, ut ad huiusmodi canonisationem matura deliberatione diligentique ipsius Casimiri vitae ac morum examinatione nec non miraculorum notitia et recensione praehabitis, [697] procedere valeamus, licet alias venerabilibus fratribus archiepiscopo Gnesnensi et episcopo Premisliensi similem derrimus commissionem, nihilominus pro veritate diligentius indaganda tibi committimus, ut ad loca, ubi dicti Casimiri corpus quiescere dicitur, te conferas, et de eius vita ac miraculis per eum, tam post ipsius obitum quam ante factis, te diligenter informes, ut cum redieris, verum testimonium reddere ac [de] omnibus certiores [nos] facere possis⁵⁵.

III.mae quoque reginae⁵⁶, post nostram benedictionem, dicere non postponas, nos plurimum optare, ut prospere se habeat, nosque non oblivisci singularis benevolentiae, quae inter suos et nostros progenitores semper viguit, offeresque ob id eidem gratiam et operam nostram, cum oportebit. Et quod maiestas sua curet, ut res Polonicae, Pruthenicae ac Ruthenicae omnino componantur, quod ut facilius et liberius fiat, tractabis, et cum dicto rege et cum eadem regina et cum quibus tibi expedire videbitur, ut proceres regni in eisdem rebus componendis partes suas memorati ser.mi regis providentiae committant. Quod nobis admodum placebit.

Persuadebis etiam praelibato regi nostro nomine, quod plurimum ex nostra sententia ad rem faciat, si duobus nepotibus suis Brandenburgensibus, Ioanni Alberto et Gumberto, dicti magistri fratribus, apud nos degentibus et nobis charis⁵⁷, cum opportunitas aderit, maiestas sua provideri curabit; cui rei nos et gratiam et favorem nostrum libenter praestabimus.

De omnibus vero et singulis tibi per nos commissis ac aliis [698] occurrentibus rebus et novitatibus crebro ad nos scribere subindeque rerum successus nobis significare curabis, ut iuxta rerum qualitatem ac temporum occasiones opportune providere et quid per te curari ac fieri oporteat, quam primum significare possimus. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Novembris, anno Domini MDXIX, pontificatus nostri anno septimo.

a) *Ex copia Berolinensi, in copia Cracoviensi:*
Leo papa X Zachariae, episcopo Gardiensi,
nuntio suo.

b) *Suprascriptum.*
c) *Adscriptum in margine:* Shombergus monachus

⁵⁵ Cfr. N. 2-3.

⁵⁶ Bona Sforza (1493-1557), filia Ioannis Galeatii, nupsit Sigismundo I a. 1517.

⁵⁷ Ioannes Albertus (1499-1550), postea aepus Magdeburgensis (ab a. 1545), et Gumbertus (Gumrecht, 1503-1528), paeppositus Bambergensis et Heribolensis, ambo a. 1519-1520 Romae degebant.

N. 10.

Clavis notarum arcanarum
Zachariae Ferreri data

[Romae, 1 XI 1519].

Or.: Firenze, AS, MSS.Torrigiani, Busta I, fasc. 2, n. 3.

(a-Cyfra Nunciorum Poloniae. Zachariae^a)

A . b . c . d . e . f . g . h . i . l . m . n . o . p . q . r . s . t . u . x . z . # Δ ∇ + ♂ 7 ♂ ⊥ 4 H ♀ ♂ 7 ♂ ♂ ω θ V Δ E π				
Imperator ⁵⁸ R	Rex Francorum ⁵⁹ Y	Rex Anglorum ⁶⁰ K	Rex Hungariae ⁶¹ Φ	Rex Poloniae Ω
Mgr Prussiae ⁶² □	Dux Moscoviae ⁶³ ○	Rex Datiae ⁶⁴ ◊	Venetj +	Card. Strigoniensis ⁶⁵ ♀
Card.Gurcensis ⁶⁶ Ω	Card.Sedunensis ⁶⁷ ω	Card. de Crassis ⁶⁸ ≠	Orator Pol. in Curia Rom. ⁶⁹ Δ	
Turcus Ξ	Sophi ⁷⁰ ccc	Tartari ++	Boemi ○—○	
Beatitudo V.ra	Ss.mus Dominus Noster		Dominatio V.ra Rev.ma	

^{a-a)} In dorso documenti. Compositio graphica primae paginae eadem est ac in originali.⁵⁸ Carolus V.⁵⁹ Franciscus I.⁶⁰ Henricus VIII Tudor (1491-1547), rex Angliae ab a. 1509^f⁶¹ Ludovicus II Jagellonides.⁶² Albertus Hohenzollern.⁶³ Basilius III.⁶⁴ Christianus II.⁶⁵ Thomas Bakócz.⁶⁶ Matthaeus Lang (1468-1540), epus Gurcensis in Carinthia 1501-1523, coadiutor aepi Salisburgensis et S.R.E. cardinalis ab a. 1512, consiliarius imperatorum Maximiliani I et Caroli V.⁶⁷ Matthaeus Schiner (ca. 1465-1522), epus Sedunensis (Sion in Helvetia) ab a. 1499, S.R.E. cardinalis ab a. 1511, Helvetios pro parte S. Sedis adversus Gallos Mediolanum occupantes ducebatur.⁶⁸ Achilles de Grassis (1463-1523), S.R.E. cardinalis ab a. 1511, regni Poloniae protector ab a. 1512-1523.⁶⁹ Erasmus Ciołek.⁷⁰ Ismail I († 1524), ex dinastia Saphavidorum, rex Persiae ab a. 1502-1524.

N. 11.

**Facultates a Leone X, pontifice maximo
Zachariae Ferreri concessae**

Romae, 1 XI 1519.

Impertit ei facultates pro ducatis Lithuaniae et Moscoviae: causas in foro ecclesiastico iudicandi et iudicandas committendi; tabellionatus officium conferendi; 5 comites palatinos et totidem capellanos ac notarios apostolicos creandi; ad gradum doctoratus in utroque vel altero iure ac magistri in theologia, artibus et medicina personas idoneas promovendi; causas beneficiales audiendi et decernendi; 25 beneficia reservata conferendi, aliaque uniendi et onerandi, ab illis amovendi et ad illa habiles faciendi, necnon dicta beneficia, valorem 5 duocatorum non excedentia, permittare, locare et vendere permittendi; ecclesias et monasteria fundare et dotare, etiam sine ordinariorum locorum consensu, licentiam concedendi; ab impedimentis matrimonialibus dispensandi; 50 regularibus, ut unusquisque 2 beneficia simplicia, et totidem saecularibus sacerdotibus, ut 2 beneficia incompatibilia possidere valeant, permittendi; ad sacros ordines defectum natalium, aetatis et mutilationis membrorum patientes habitandi; beneficia curata personis in minoribus ordinibus constitutis ad septennium retinere permittendi; quoslibet defectus natalium ferentes legitimandi; a peccatis reservatis et irregularitatibus absolvendi; vota emissa in pia opera permutandi; ieunia relaxandi; diversas indulgentiarum species concedendi. Sequuntur clausulae.

Reg.: Kraków, AKM, Acta Officialia Cracoviensia 42 p. 435-445.

Reg.: Warszawa, AGAD, Metr.Kor. 37 f. 87r-95r.

Reg.: AV, Reg.Vat. 1200 f. 283v-290v.

Leo Episcopus, Servus Servorum Dei, venerabili fratri Zachariae Episcopo Gardiensi, ad charissimum in Christo filium nostrum Sigismundum, Poloniae regem et Lithuaniae ducem Illustrum, nostro et apostolicae sedis nuncio et oratori, salutem et apostolicam benedictionem.

Cum nos hodie te, qui praelatus noster domesticus et referendarius secretus existis, [436] ad char.mum in Christo filium nostrum Sigismundum, Poloniae regem et Lithuaniae ducem Illustrum, pro nonnullis nostris et Sanctae Romanae Ecclesiae arduis peragendis negotiis nostrum et Apostolicae Sedis nuncium et oratorem duxerimus destinandum, nos cupientes, [ut] erga personas in provinciis et terris Lithuaniae et Moscoviae^{a)} ducatis residentes et familiares, continuos commensales tuos, et alias de terris et ducatis ac dominiis praedictis ad te accedentes quoscumque, te reddere valeras gratiosum, Fraternitati tuae, de qua, ob compertam eius a nobis dome-

stica experientia probitatem, in his et aliis speciale in Domino fiduciam obtinemus, matrimoniales, beneficiales et alias spirituales ac profanas causas quaslibet, ad forum ecclesiasticum quomodolibet pertinentes, tam primae instantiae, quam appellationum quarumlibet, a quibuscumque iudicibus ordinariis et delegatis, etiam per nos et Sedem Apostolicam praedictam deputatis et ad nos et sedem eandem, seu quoscumque alios iudices interpolitarum et pro tempore interponendarum, etiam simpliciter et de plano, per te vel alium, seu alios, audiendi, cognoscendi, seu pertractandi ac aliis iudicialiter audiendas, cognoscendas et fine debito terminandas et delegandas, illasque etiam, si per nos vel alios auctoritate apostolica delegatae forent, seu aliter etiam quomodocumque penderent; et cum tibi placuerit et iustum fieri videbitur, ad te advocandi et aliis committendi.

Necnon officium tabellionatus quibuscumque personis idoneis, recepto ab eis iuramento in forma solita, concedendi, illasque in tabelliones, necnon quinque in comites palatinos cum facultatibus per nos et Sedem Apostolicam praedictam concedi solitis creandi⁷¹, ac totidem in accolitos capellanos⁷², et totidem etiam personas idoneas in nostros notarios et dictae sedis⁷³ auctoritate apostolica recipiendi ac aliorum nostrorum et eiusdem sedis notariorum et accolitorum capellanorum ac aulae nostrae Lateranensis comitum palatinorum numero et consorcio favorabiliter aggregandi, ita quod omnibus et singulis privilegiis, facultatibus, praerogativis, indultis, honoribus, exemptionibus, gratiis, libertatibus et immunitatibus gaudeant et utantur, quibus gaudent et utuntur ac uti, potiri et gaudere poterunt quomodolibet in futurum alii nostri et dictae sedis notarii et accoliti^{b)} capellani ac dictae aulae nostrae comites palatini; exhibendique seu exhiberi faciendi eis insignia notariatus huiusmodi, recepto prius ab eis solito iuramento.

Ac quascumque sufficientes et idoneas personas volentes se ad doctoratus seu licenciatura in utroque vel altero iurium ac magistri in theologia vel artibus et medicina seu alios gradus promoveri, praevio examine rigoroso et diligenti, servatis solemnitatibus in talibus servari solitis, promovendi [437] ac gradus huiusmodi et solita insignia et debita conferendi et exhibendi, seu promoveri et exhiberi ac conferri faciendi; quodque sic tunc promoti omnibus et singulis privilegiis, immunitatibus, exemptionibus, indultis et praerogativis, beneficiorum ecclesiasticorum assecutionibus, aliis ad huiusmodi gradus in universitatibus studiorum generalium promotis concessis et concedendis,

⁷¹ Comes Palatinus, vel Comes Sacri Palatii Lateranensis - dignitas et titulus honoris, antiquae originis (a tempore Caroli Magni), ab imperatoribus et pontificibus Romanis concedi solitus, iis praesertim personis saecularibus, quae ad familiam pontificiam (vel imperiale) pertinebant.

⁷² Accolitus Capellanus - usque ad a. 1655 membrum collegii, quod partem Accolitorum Palatinorum, pontifici in eius palatio inservientium, constituebat. Capellani in capella pontificia sedebant in ultimo gradu throni et in duebantur "habitu cum rocheto".

⁷³ Agitur de notariis titularibus, qui, aliter ac (proto)notarii de numero participantium, nullum officium in palatio apostolico exercabant, sed privilegio habitus et rocheti, extra Romanam deferendi, ac - vigore bullae "Regimini universalis Ecclesiae", a Leone X 4 V 1515 editae - exemptione a loci ordinario in causis civilibus, summam 25 ducatorum auri de Camera excedentibus, gaudebant.

in posterum uti, potiri et gaudere libere et licite possint et debeant, indulgendi.

Necnon resignationes simpliciter vel ex causa permutationis ac commendatorum et, tam in Curia quam extra, litigiosorum, quorum ultimi vacatio-
nis modi exprimi aut pro expressis haberi possint, commendarum ac iuris li-
tis ex causa huiusmodi concessiones recipiendi et admittendi ac colligandi, in
iure surrogandi causas desuper pendentes, advocandi et litem huiusmodi pe-
nitus extinguendi, et illa ac alia quaecumque, quodcumque et qualiacumque
intra limites terrarum et ducatorum praedictorum, etiam si per obitum (^cpro
tempore^c) vaccantia [sic], saecularia et quorumvis ordinum regularia benefi-
cia ecclesiastica, vigintiquinque dumtaxat, dispositioni apostolicae speciali-
ter vel ex quavis causa, quae de necessitate forsitan exprimi deberet, praeter-
quam ratione vaccinationis illorum apud sedem praedictam, generaliter reser-
vata et multipliciter affecta; omnia vero et singula alia non reservata ac de
iure patronatus laicorum et collationes ad sedem praedictam iuxta Latera-
nensis statuta Concilii legitime devoluta existant, dummodo generalis reser-
vatio huiusmodi ratione vaccinationis illorum apud sedem praedictam vel fa-
miliaritatis, continuae commensalitatis nostrae aut praedecessorum nostro-
rum vel aliquorum S.R.E. Cardinalium, in dicta Curia praesentium, collatio
ad eosdem Cardinales non pertineat⁷⁴, personis idoneis, etiam quaecumque,
quotcumque et qualiacumque beneficia ecclesiastica obtinentibus et exspec-
tantibus, etiam saecularibus et regularibus, conferendi vel per easdem per-
sonas, quoad vixerint, etiam una cum aliis per eos obtentis et obtainendis be-
neficiis ecclesiasticis quibuscumque, tenenda, regenda et gubernanda; ita
quod liceat eis, debitibus et consuetis oneribus suppeditatis, de residuis illo-
rum fructibus, redditibus et proventibus disponere et ordinare, sicut illa pro
tempore obtainendi, de illis disponere et ordinare potuerunt, seu etiam dispo-
nere, alienatione tamen quorumcumque bonorum immobilium et precisorum
mobilium dictorum beneficiorum eis penitus interdicta; commendandi, nec-
non illa et quaevis alia, quae personae propterea ad te recurrentes obtine-
bunt, invicem vel quibusvis aliis beneficiis ecclesiasticis, de consensu tamen
[438] eorum, ita quod liceat illis ad quorum commodum uniones huiusmodi
factae fuerint, possessionem unitorum continuare, seu de novo apprehendere
et retinere ac de illorum fructibus, redditibus et proventibus disponere et in
suos usus convertere, diocesanorum locorum vel quorumvis aliorum licentia
super hoc minime requisita, ad vitam aut aliud tempus, de quo tibi videbi-
tur, uniendi, annexandi et incorporandi.

Ac beneficiorum uniones, annexiones et incorporationes dissolvendi cum
illorum in pristinum statum restitutione, verumque et ultimum vaccinationis
modum beneficiorum ipsorum, etiamsi ex illo quaevis generalis reservatio
resultet, pro expressis habendi; ac super illorum et quorumcumque aliorum

⁷⁴ Cfr. dispositionem Concilii Lateranensis V, in sessione IX, die 5 V 1514 celebrata, emanatam
(bulla "Supremae dispositionis arbitrio", *Bullarium Romanum* V, p. 606-607)

beneficiorum ecclesiasticorum fructibus, redditibus et proventibus quascumque pensiones annuas, non tamen tertiam partem fructuum, reddituum et proventuum huiusmodi excedentes aut eiusdem medietatem, loco dictae pensionis praedictis resignantibus vel cedentibus, aut aliis personis idoneis, quoad vixerint, praedicta beneficia et successores suos, eadem pro tempore obtinentes, annis singulis in locis et terminis, ac sub privationis et aliis poenis et censuris ecclesiasticis, in similibus apponi solitis, persolvendis, reservandi, constituendi et assignandi.

Omnesque beneficiales, quorum demerita id exegerint, praevia accusatio ne et inscriptione debitum, poenam privationis, etiam ob non solutionem pensionis, incurrentes, eorum beneficiis privandi et declarandi ac ab illis amovendi; et beneficia ipsa per privationem et declarationem hiusmodi tunc vaccantia, etiam personis idoneis conferendi et de illis providendi; ac personas praedictas ad effectum praedictorum, aut quarumcumque aliarum gratiarum, quas per te concedic^c) contigerit, ab omnibus et singulis sententiis, censuris et poenis, a iure vel ab homine quomodolibet per eos incursis, ad effectum gratiae absolvendi et absolutos fore censendi; ac omnia et singula beneficia ecclesiastica, cum cura et sine cura, saecularia et ordinum quorumcumque regularia, etiam ex quibusvis dispensationibus apostolicis obtenta et expectata, ac in quibus eis quomodolibet ius competit, quaecumque, quotcumque et qualiacumque sint, eorumque fructuum, reddituum et proventuum veros annuos valores ac huiusmodi dispensationum tenores et pensionum, quas percepient et percipient, quantitates in litteris tuis expressis habendi.

Necnon quibusvis personis, etiam ecclesiasticis, saecularibus et regularibus, ut bona immo[439]bilia ecclesiarum, monasteriorum, dignitatum, personatum, prioratum, administrationum et officiorum aliorumque beneficiorum ecclesiasticorum, tam saecularium, quam quorumvis ordinum regularium, quae obtinent seu obtinebunt, usque ad summam seu annum valorem quinque ducatorum, permutare, vendere et ad tempus etiam longum locare, in pheudum [sic] et emphitheusim, seu censem et afflictum concedere, ac alias alienare valeant, concedendi. Et iam factas venditiones, permutations, locationes et alienationes et contractus quoscumque, etiam cum supplicatione defectuum, tam iuris quam facti, cum evidenti ecclesiarum, monasteriorum et beneficiorum ecclesiasticorum, ad quae pertinent, utilitate, confirmandi.

Et personis quibuslibet ecclesias, monasteria et domos, etiam ordinum mendicantium, et beneficia ecclesiastica quaecumque de novo fundare et delere aut collapsa reparare volentibus, et illa in locis ad id honestis ac commodis, etiam sine consensu locorum, ubi id fieri contigerit, ordinariorum, si ne alicuius praeiudicio fundari, dotare et reparare; et quod in huiusmodi fundatione licita et honesta onera pro tempore illo obtinentibus imponere valeant, reservatis eis et eorum successoribus iure patronatus et praesentandi

personas idoneas ad illa dum vacabunt, licentiam concedendi et illa, sine aliquius praeiudicio, exigendi et conferendi.

Necnon tempus praefixum executoribus ultimarum voluntatum ad illas [exequendas] prorogandi, easque in alios pios usus convertendi; et cum quibusvis personis in dictis ducatis et dominiis constitutis, hinc inde quarto simplici vel multiplici ac tertio et quarto simul consanguinitatis vel affinitatis gradibus de contracto et contrahendo, et quocumque alio impedimento pudicitiae, honestatis, iustitiae impeditis, inter se matrimonialiter copulari; et cum his, qui per adulterium se polluisserent, dum tamen in mortem praedefuncti coniugis quicquam machinati non fuerint, et invicem matrimonialiter copulati et contractis per eas seu contrahendis scienter vel ignoranter matrimoniis, cum absolutione a censuris et poenis, quas etiam scienter contrahendo incurrisserent, remanere possent, prolem exinde susceptam et suscipiendum decernendo et enunciando legitimam.

Necnon cum quinquaginta personis quorumcumque ordinum, non tamen mendicantium, professoribus, ut quaecumque duo, cum cura vel sine cura, per eorundem ordinum respective professores obtineri solita; necnon cum quinquaginta ecclesiasticis [440] saecularibus, ut quaecumque duo curata, seu alias invicem incompatibilia saecularia, aut cum uno ex eis, seu sine illis, unum cum cura vel sine cura, cuiusvis ordinis regulare; necnon quaecumque duo alia similia simplicia aut dissimilia, sub uno et eodem tecto, unius et eiusdem etiam cathedralis seu metropolitanae vel alterius ecclesiae consistentia, alias tamen se invicem et cum praedictis compatibilibus competentia beneficia ecclesiastica, etiamsi alterum sub eodem tecto consistentium, cum cura aut canonicatus et praebendae, et tam illud, quam incompatibilia saecularia, parochiales ecclesiae vel earum perpetuae vicariae aut dignitates, etiam maiores et principales, personatus, administrationes et officia, etiam curata et electiva, in cathedralibus, metropolitanis et collegiatis ecclesiis, seu talia mixtum; regularia vero beneficia huiusmodi, prioratus, praepositurae, praepositatus dignitates, etiam conventuales, personatus, administrationes vel officia, etiam claustralium ac curata et electiva, similiter fuerint, recipere, et insimul saecularia, videlicet saecularibus in titulum, regularia vero, videlicet ipsis regularibus, quod regulares maluerint, etiam in titulum; reliquum vero regulare beneficia huiusmodi saecularibus vel regularibus in commendam, quoad vixerint, vel ad tempus de quo tibi videbitur, retinere, ita quod commendandi beneficii supportatis oneribus, de residuis illius fructibus, redditibus et proventibus disponere et ordinare, sicuti illud in titulum pro tempore obtinentes, de illo disponere potuerunt, seu etiam debuerunt, alienatione tamen quorumcumque bonorum immobilium et precisorum mobilium dicti commendandi beneficii eis penitus interdicta.

Ac cum pacientibus natalium quoscumque, sive aetatis in illorum vigesimo tertio anno vel circa constitutis, vel membrorum, etiam oculi, non tamen cavitatis, et ex quo talis non sit deformitas, quod ex ea scandalum in populo

generetur, defectus, ut ipsi et quicumque alii saeculares et quorumvis ordinum regulares ad omnes, etiam sacros et presbiteratus ordines, etiam a quocumque antistite, gratiam et communionem dictae sedis habente, etiam extra tempora a iure statuta, se promoveri, alias rite facere, ac quaecumque, quotcumque et qualiacumque, cum cura et sine cura, se invicem compacientia, etiam, ut praefertur, qualificata beneficia ecclesiastica, si eis alias canonicę conferantur, aut ipsi elegantur, praesententur, vel alias assumantur ad illa et instituantur [441] in eis, recipere et insimul, quoad vixerint, retinere, cum clausula permutandi et commendae cedendi totiens quotiens; ac quascumque pensiones annuas et fructuum, reddituum et proventuum beneficiorum ecclesiasticorum reservationes eis pro tempore fiendas, percipere et levare libere et liceat possint; eisdemque pro tempore obtinendi beneficia ecclesiastica curata, seu alias sacros et presbiteratus ordines huiusmodi, tam de iure quam statuto fundationis vel alias requirentia, ut ratione illorum usque ad septennium, a fine anni eis a iure praefixi computandum, ad aliquem ex sacris ordinibus huiusmodi, dummodo infra primum biennium dicti septennii ad subdiaconatus ordinem promoti fuerint, se promoveri minime teneantur, nec ad id a quoquam quavis auctoritate inviti valeant coarctari, dispensandi; et taliter vel alias dispensatis septennium vel biennium seu quodcumque aliud tempus, etiam iteratis vicibus prorogandi.

Ac eosdem illegitime natos, bastardos, spurios et alias quoscumque defectum natalium patientes legitimandi et ad primaeva eorum iura et honores restituendi, et quascumque illegitimitatis maculas, etiam quoad honores et dignitates, tam ecclesiasticas quam saeculares, et arma deferendi, ac in quibuscumque bonis parentum, seu alias consanguineorum suorum, sine tamen alicuius praeiudicio, succedendi, abstergendi; et quod ipsi cum quibus super hoc per nos vel sedem praedictam aut te praesentium vigore, ut praefertur, seu alias quomodolibet dispensatum fuerit in quibusvis litteris apostolicis, gratiam seu iustitiam aut mixtim concernentibus, de defectu huiusmodi mentionem facere minime teneantur, nec propterea de surreptionis vitio aut intentionis defectu ullo modo argui possint vel debeant.

Necnon rectoribus parochialium ecclesiarum et aliorum beneficiorum ecclesiasticorum curatorum, graduatis aut nobilibus quoscumque parochianos eorum utriusque sexus ab omnibus et singulis eorum peccatis et criminibus, in casibus, in quibus ordinarii locorum de iure vel consuetudine aut alias absolvere possent, et in illis, quae sedi praedictae reservata non fuerint, absolventi.

Et vota quaecumque per eos pro tempore emissa, praeterquam eidem sedi praedictae reservata, ut in alia pietatis opera commutare valeant; ac quibusvis, etiam ecclesiasticis personis, ut horas canonicas et officium divinum, secundum usum, ritum et consuetudinem Romanae Ecclesiae, soli aut cum uno vel duobus sociis dicere et recitare; ac quibusvis nobilibus presbiteris et graduatis, ut liceat eis habere altare portatile cum debitiss reverentia et ho-

nore, super quo in locis ad hoc congruentibus et honestis, etiam ante diem et in locis ecclesiastico interdicto auctoritate ordinaria suppositis, in sua et domesticorum suorum [442] praesentia, sine iuris alieni praeiudicio, possint facere celebrare.

Ac quibusvis personis ecclesiasticis, non tamen regularibus, [ut] de bonis suis, etiam undecumque, licite tamen, acquisitis, testari valeant, iuxta formam quinterni cancellariae; ipsisque et regularibus de consensu superiorum, et quibuscumque aliis personis, ut confessorem idoneum, seu confessores idoneos eligere possint, qui eos et eorum quemlibet, etiam in casibus Apostolicae Sedi reservatis, semel in vita et in mortis articulo, alias totiens quotiens, etiam iuxta formam in quinterno cancellariae annotatam, absolvere possint; ac etiam [ut] ad quinquennium, iuxta formam paenitentiariae dari solitam, et tempore interdicti, missas et alia divina officia audire illisque interesse valeant, dummodo causam non dederint interdicto; quodque singulis quadragesimalibus et aliis anni diebus et temporibus, quibus esus carnium, butiri, ovorum et aliorum lacticiniorum est prohibitus, butiro, ovis caseo et tempore necessitatis, de utriusque medici consilio, carnibus utendi, vescendi et fruendi.

Necnon quod unam, duas vel tres ecclesias, seu unum, duo vel tria alia civitatum seu locorum, in quibus petentes stationes moram trahere etiam pro tempore contigerit et quae duxerint semel vel pluries eligendi, eisdem quadragesimalibus et aliis anni diebus et temporibus, quibus stationes in Urbe et extra eius muros celebrantur, visitando, omnes et singulas indulgentias et peccatorum remissiones, quas visitantes singulas dictae Urbis et extra eam existentes ecclesias, pro stationibus huiusmodi consequendis visitari solitas, consequuntur, consequi.

Necnon quibuscumque religiosis, ut de eorum ordine ad parem vel strictiorem ordinem, petita ab eorum superiore licentia, licet non obtenta, se transferre; vel si alias etiam ad alium latiorem ordinem translati fuerint, ut in eis remanere et nova loca recipere valeant, eadem auctoritate licentiam et facultatem concedendi pariter et indulgendi; ac vota quaecumque per quascumque personas terrarum et dominiorum praedictorum emissas, liminum Apostolorum Petri et Pauli, sancti Iacobi in Compostella et ultramarinae [peregrinationis] ac ingressus religionis et perpetuae continentiae votis dumtaxat exceptis, in alia pietatis opera commutandi.

Necnon quaecumque iuramenta ad effectum agendi, etiam in iudicio, et experiendi, vel etiam simpliciter, si tibi videbitur expedire, dummodo alicui exinde maximum non fit periculum seu praeiudicium, dicta auctoritate relaxandi; ac quascumque personas, tam ecclesiasticas quam saeculares, quae periurii reatum incurrisse, ab eo absolvendi et ad priores honores, statum et famam restituendi et plenarie reintegrandi, omnemque inhabilitatis et infamiae maculam [443] sive notam, etiamsi aliqui forsitan beneficia ecclesiastica curata vel alias incompatibilia post et contra constitutionem faelicis

recordationis Ioannis papae vigesimi secundi, quae incipit "Execrabilis"⁷⁵, aut si alia beneficia, quae presbiteratus vel alium ordinem requererent, si ad ordines huiusmodi promoti non fuerint, vel quacumque alia de causa, etiam si postea beneficia ipsa detinuerint et detineant, fructus exinde indebet percipiendo, praemissorum occasione per eos contractam, absolvendi, dictaque beneficia eis, facta tamen de fructibus per eos male perceptis debita compensatione pro camera praedicta, de novo conferendi.

Et quoscumque, qui in clericos presbiterosque, non tamen pontificali dignitate praeditos, etiam ad membra mutilationem, seu sanguinis effusionem et mortem, manus violentas temere inieciissent, seu arma et alia prohibita ad infideles detulissent, seu etiam deferri fecissent; et illos, qui per saltum aut ante legitimam aetatem vel tacito natalium seu quocumque alio defectu, vel ad fictum titulum, seu aliqua alia de causa irregularitatis crimine illaqueati, aut a non suo ordinario, sive extra tempus a iure statutum, ad dictos ordines se promoveri fecissent; necnon quoscumque religiosos quorūcumque ordinum, qui ob sui habitus non delationem vel alias reatum apostasiae incurrisse; ac illos etiam beneficia ecclesiastica obtinentes et in dictis ordinibus constitutos, qui horas canonicas et divinum officium recitare omisissent ac debito tempore non recitassent et inadvertenter dixissent, cuiuscumque status, gradus, ordinis et conditionis fuerint, ab excessibus et obmissionibus huiusmodi ac excommunicationis aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis, quas propterea iuxta sacrorum canonum et ordinum eorum regularia instituta incurrisse, absolvendi.

Omnemque inhabilitatis et suspensionis, etiam occasione cuiuscumque irregularitatis, quomodolibet, praeterquam ratione homicidii voluntarii aut bigamiae, contractae, absolvendi.

Et cum eis et qui ad latiorem ordinem de facto translati fuerint, [ut] remanere et in sic susceptis ordinibus, etiam in altaris ministerio, ministrare, et per eos obtenta beneficia retinere, ac quaecumque, quotcumque et qualiacumque invicem, ut praefertur, etiam quomodocumque qualificata beneficia ecclesiastica, si sibi alias canonice conferantur, recipere; non promoti vero ad dictos ordines alias rite se promoveri facere, libere et licite valeant, dispensandi.

Necnon visitantibus quascumque ecclesias saeculares vel regulares, ac etiam ad illarum fabricas, seu pro conservatione instaurationeque earundem, in quinque festivitatibus dumtaxat, necnon pro redemptione captivorum totiens quotiens manus porrigitibus adiutrices, decem [444] annos et totidem quadragenas, vel infra dictum vel aliud tempus, de quo tibi videbitur, de iniunctis eis poenitentiis misericorditer in Domino relaxandi.

Necnon omnibus et singulis christifidelibus huiusmodi, vere poenitentiibus et confessis, seu verum confitendi propositum habentibus, qui in Lithuania-

⁷⁵ Bulla edita 19 XI 1318; cfr. Ioannis papae XXII, *Extravagantes*, tit. III: *De praebendis et dignitatibus*.

niae seu Moskoviae ducatis huiusmodi quattuor missis vel earum alteri, per te vel alium, ubi tibi videbitur, celebrandis interfuerint, plenariam omnium peccatorum suorum remissionem et indulgentiam concedendi; omniaque et singula, quae maior poenitentiarius noster de Urbe, etiam de speciali et expresso mandato nostro et sedis praedictae, tam vigore sui officii, quam facultatum sibi per Romanos Pontifices, etiam predecessores nostros ac sedem praedictam concessarum, ac ex consuetudine hactenus observata, quomodolibet facere potest, et aliis etiam cum omnimoda legati de latere facultate, exercendi, faciendi, mandandi, ordinandi, declarandi et decernandi per te vel alium, seu alios, auctoritate apostolica praedicta, tenore praesentium facultatem concedimus.

Non obstantibus defectibus, tam iuris quam facti, omnibus et singulis, quos pro expressis habentes, eadem auctoritate supplemus, et aliis praemissis ac Lateranensis, Viennensis, Pictaviensis aliorumque conciliorum⁷⁶, necnon bonae memoriae Bonifacii papae octavi, per quem concessiones percipiendi fructus in absentia huiusmodi sine praefinitione temporis fieri ac etiam nova loca mendicantium recipi ac iam erecta mutari prohibetur⁷⁷, ac etiam de una et duabus dictis in concilio generali edita, ac (^dHonorii⁷⁸ et Romanorum pontificum^d), praedecessorum nostrorum, et aliis apostolicis ac in provincialibus et sinodalibus conciliis, generalibus et specialibus, per nos et sedem praedictam pro tempore factis constitutionibus et ordinationibus, statutis quoque et consuetudinibus et ordinationibus, statutis quoque et consuetudinibus ecclesiarum, monasteriorum, universitatum, collegiorum, civitatum necnon congregationum et ordinum quorumcumque, iuramento, confirmatione apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, etiam et de illis servandis et non impetrandis litteris apostolicis, aut ab alio, vel aliis, impetratis, seu alias quomodolibet concessis; non utendo personis, quibus indulsum de fructibus percipiendis in absentia, et aliis praemissis huiusmodi concessum fuerit, praestitissent hactenus, vel in posterum forsan praestare contigerit iuramentum; necnon quibusvis privilegiis et indulgentiis, etiam in favorem edificii Basilicae Principis Apostolorum de Urbe ac cruciatae, generalibus vel specialibus, quae in praemissis obstarent quovis modo, quorumcumque tenorum existant, per quae praesentibus non expressa [445] vel totaliter non inserta, effectus eorum impediri valeat quomodolibet vel differri, et de quibus quorumque totis tenoribus de verbo ad verbum habenda sit in nostris litteris mentio specialis, quae quoad hoc cuiquam nullatenus volumus suffragari, et quibus omnibus ac fundationibus quibuscumque, prout expediterit secundum rei et causae exigentiam, opportune valeas derogare.

⁷⁶ Agitur de dispositionibus conciliorum generalium Lateranensis III (1179) et Viennensis (1311), necnon celebris synodi provincialis Pictaviensis, a. 1100 celebratae, quae multa decreta ad disciplinam cleri spectantia edidit.

⁷⁷ Cfr. *Librum Sextum Decretalium* Bonifacii VIII (1294-1303), a. 1294 editum.

⁷⁸ Agitur sine dubio de Honorio III (1216-1227), cuius *Compilatio Quinta Decretalium* omnes has normas continet.

Quodque si aliqui super provisionibus sibi faciendis de huiusmodi vel aliis beneficiis ecclesiasticis in illis partibus speciales vel generales dictae sedis vel legatorum eius litteras impetrarint, etiamsi per eas ad inhibitio- nem, reservationem et decretum vel alias quomodolibet sit processum, qui- bus omnibus personae, quibus per te de beneficiis praedictis providebitur, in illorum assecutione anteferantur, sed nullum per hoc eis quoad assecutio- nem beneficiorum aliorum volumus praeiudicium generari, sed si locorum ordi- nariis ac collatoribus et collatricibus, vel quibusvis aliis, communiter vel divisim ab eadem sit sede indultum, quod ad receptionem vel provisionem alicuius minime teneantur et ad id compelli, aut quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint, quodque de huiusmodi vel aliis beneficiis eccl- esiasticis ad eorum collationem, provisionem, praesentationem, seu quamvis aliam dispositionem, coniunctim vel separatim, spectantibus, nulli valeat provideri, seu commenda fieri, per littaras apostolicas, non facientes plenam et expressam nominationem ac de verbo ad verbum de induito huiusmodi mentionem, et qualibet alia dictae sedis indulgentia generali vel speciali, cuiuscumque tenoris existat, per quam praesentibus non expressam vel tota- liter non insertam, effectus huiusmodi gratiae impediri valeat quomodolibet aut differri, et de qua cuiusque toto tenore habenda sit in nostris litteris mentio specialis.

Volumus autem et dicta apostolica auctoritate decernimus, quod singu- lae concessiones et facultates per te concedendae, absque insertione praesen- tium litterarum tibi concessarum huiusmodi, valeant, et eis, quibus illas te concedere contigerit, suffragentur in omnibus et per omnia, ac si in singulis litteris gratiarum per te faciendarum facultates tibi concessae huiusmodi de verbo ad verbum insertae fuissent.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, anno incarnationis dominicae millesimo quingentesimo decimo nono, Kalendis Novembbris, pontificatus no- stri anno septimo⁷⁹.

Registrata in Camera apostolica Baltasar de Piscia

Albergatus⁸⁰

⁷⁹ Anno Domini millesimo quingentesimo vigesimo primo, die Veneris, vi- cesima prima mensis Iunii, auscultata et collacionata per me Albertum Ia- cobi de Cruschevo, clericum Gneznensis dioecesis, sacra apostolica auctorita- te notarium publicum, et concordat cum originali bulla de verbo ad verbum,

⁸⁰ Extensio harum facultatum pro regno Poloniae data erat Zachariae Ferreri 7 VII 1520 (cfr. infra, N. 28), rege Sigismundo postulante (cfr. Wojtyska ANP I, p 343).

⁸⁰ Vianesius Albergati († 1532), Bononiensis, protonotarius apostolicus, scriptor litterarum secre- tarum, collector denarii S. Petri in regno Hispaniae a. 1520-1522.

de quo praesentibus fidem facio. Praesentibus ven.libus dominis Alberto Jęszykowskij, plebano in Lowycz et Mathia Perzynski, canonico Unijeyoviensi et notario dicti Legati^{e)}.

a) <i>Reg. Vat.: Mascoviae, reg. AGAD: Mazoviae.</i>	d-d) <i>Reg. Vat. et reg. AGAD: Honorii tertii, Ro-</i>
b) <i>In textu: accolittj.</i>	<i>manorum pontificum,</i>
c, c-c) <i>Adscriptum in margine.</i>	e-e) <i>Manu eiusdem Alberti Iacobi de Krusze-</i>
	<i>wo.</i>

N. 12.

Leo X, pontifex maximus
Ioanni de Tedaldis

Romae, 2 XI 1519.

Commitit ei, consanguineo suo, linguam ac peritiam rerum Polonicarum callenti, ut una cum Z. Ferreri in Polonię se conferat, ac - si regi ita visum fuerit - nuntium istum in Moscoviam praebeat, magni ducis Basiliī assensum pro illa missione petiturus vel saltem ad pacem cum rege Poloniae ineundam adhortaturus, quibus expletis recta Romam redeat, rationem peractorum redditurus.

Cop. coaevae: Kraków, BJ, ms. 6548 p. 692-693.

Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 210v-211r.

Ed.: Działyński AT V, p. 187-188 (ex codice olim Rogalinensi).

Dilekte fili, salutem et apostolicam benedictionem.

Ex instructione, quam venerabili fratri Zachariae, episcopo Gardiensi, ad char.mum in Christo filium nostrum Sigismundum, Poloniae regem illustrem, nuntio et oratori nostro, fieri et cuius copiam tibi dari mandavimus, apertissime intelliges, quid apud eundem regem fieri et cum eo tractari velimus⁸¹. Tu igitur, qui nationum illarum linguam calles et locorum peritiam tenes multiplique rerum experientia polles⁸², iuxta prudentiam dexteritatemque tibi a Domino concessam, dicto Zachariae, episcopo et nuntio, fidei consilio et opera assistes; amboque simul curabitis, ut desideria nostra eum, quem speramus, iuvante Domino, sortiantur effectum.

Postquam igitur apud eundem regem commissa vobis diligenter executi fueritis, ipsique regi visum fuerit, ut ad ducem Moschoviae, eius animi explorandi causa, te conferas, tu cum benedictione nostra iter suscipes et ad dic-

⁸¹Cfr. N. 9.

⁸²Vide Introductionem, p. VII.

tum ducem proficisceris. Quo cum perveneris, ipsum debita cum reverentia et humanitate alloqueris, nobisque de sancto eius orthodoxam fidem agnoscendi ac debitam nobis et huic Sanctae Sedi oboedientiam praestandi et cum dicto Sigismundo rege perpetuam pacem faciendi proposito relatum fuisse dices, nosque propterea eidem Zachariae, episcopo et nuntio, mandasse, ut si tali animo sit praeditus, ad eum se transferat eique nostram ac dicti regis mentem declararet⁸³. Si ergo ipsum ducem circa praemissa bene dispositum esse ac dictum episcopum et nuntium libenter audire velle cognoveris, ab eo requires, ut de sufficienti salvo conductu veniendi, standi ac redeundi ipsi eiusque necessariae comitiae provideat. [693] Quodsi praefatum ducem ad veram Christi fidem agnoscendam oboedientiamque nobis et dictae Sedi Apostolicae praestandam minime inclinatum esse, nec ab aliquo persuaderi posse intelliges, nihilominus efficere curabis, ut cum dilecto Sigismundo rege inducias, quas idem rex optaverit, et de quibus speciale tibi commissionem dederit, ineat. Quibus initis et peractis, redditum ad nos parabis, interimque nos de omnibus et singulis praemissis certiores reddere non praetermittes. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die secunda Novembris, [anno Domini] M^oDXIX^o, pontificatus nostri anno septimo.

N. 13.

Leo X, pontifex maximus
Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro

Romae, 7 XI 1519.

Certiorem eum facit Zachariam Ferreri et Ioannem de Tedaldi solius pacis componenda gratia in illas partes missos esse et nihil contra eum agere in commissis habere.

Reg.: Berlin, GStAPK, XX, StA Königsberg, Ostpr. Fol. 43 f. 158v-159r.
 - Ed.: Joachim PHA II, p. 261 (cum omissionibus).

Dilecto filio, nobili viro Alberto, magno Prussiae magistro ordinis
 Teutonicorum

Leo papa X

Dilekte fili, salutem et apostolicam benedictionem. Quod ven.lem fratrem Zachariam, eum Gardiensem, et dilectum filium Iohannem de Thedal-

⁸³ Cfr. instructionem Ferrerii, ut supra, N. 9.

dis, nunccios [sic] nostros, ut ex aliis nostris intelliges⁸⁴, ad partes istas mittimus, in causa est, quod persuasum est nobis id plurimum commodi, rerum tranquillitati ac paci expedire. Ne autem aliqua apud te suspicio oriatur (id enim nonnulli fere arbitrantur, quod te inscio mittuntur, quod nonnullos plurimumque te forte convenient), scire te volumus nihil illos contra te aut tuos acturos esse (sic enim illis expresse mandavimus), sed laboraturos tamen, ut quicquid de consensu parcium fieri poterit, controversiae et simultates istae concorditer et amice componant. Datum Romae, apud [159r] Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die VII Novembbris MDXVIII, pontificatus nostri anno septimo.

N. 14.

**Erasmus Ciołek, episcopus Plocensis
Sigismundo I, regi Poloniae**

Romae, 25 I 1520.

Varia, quae de lite regis cum ordine Theutonico apud pontificem egit, communicat et expeditius epistularum commercium postulat, ne res Polonicae detrimentum in curia Romana capiant. Describit controversiam suam cum N. a Schönberg coram pontifice habitam de eius erga Cruciferos propensione et illorum causae apud Sedem Apostolicam promotione ac ne Z. Ferreri et I. de Tedaldis in Polonię nuntii mittantur, una cum Martino Rembiewski, agente archiepiscopi Łaski, conspiratione. Refert ea, quae I. L. Decius et I. Oporowski ipsi rettulerunt de istius Rembiewski machinationibus et quomodo is Venetiis a prosequendo in Polonię itinere nuntios deterrere conatus sit. Notum facit, quomodo nuntii isti Venetiis honorifice sint excepti et quomodo ipse eos docuerit, ne primarias causas illorum missionis senatui Veneto aperirent. Sperare se dicit illos ad 2 II 1520 ad regem per venturos esse, eosque ipsi commendat.

Cop. coaevae: Kraków, BJ, ms. 6548 p. 575-592;
Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 149v-154v.

Cop. XIX saec.: Kórnik, BPAN, ms. 224 f. 122v-132r.
- Ed.: Działyński AT V, p. 149-154.

[Gratias agit pro 4 epistulis, quas Iodocus Ludovicus Decius die 3 I 1520 Romam attulit, quae rumores de exercitus Polonici a Tartaris, Moscis et Ordine Theutonico expugnatione dissipaverunt. Notum facit, quomodo ipse causam

⁸⁴ Agi videtur de litteris commendatitiis, cfr. supra, N. 5. Die praeterita, 6 XI 1519, pontifex emanavit aliud breve ad Albertum, quo sub poena excommunicationis illi mandat, ut visitationem et reformationem ordinis Theutonicorum incipiat (ed. Joachim PHA II, p. 260-261).

Pruthenicam pontifici, tam inter ludum scaenicum, quam postea exposuerit, Leone X gesta regis approbante]. Addebat praeterea sua Sanctitas, quod ex tempore nuntios suos ad v.ram Maiestatem miserit, optimam in eis spem reponendo, quod omnes has discordias complanare debeant. Et plura ad rem hanc. [577] Expectabitur hic in horas novum aliquod, quem tandem finem cum his fratribus v.ra Maiestas constituet. Ego vero talem cuperem, ut plantata nova vinea, fidis et operosis agricolis eam collocet, qui alium fructum afferent⁸⁵. Sic prudentissimi illius Ferdinandi, Hispaniarum regis, vestigis infinitetur, qui similibus magistris abolitis, ut nulla eorum amplius remaneret memoria, in se et successores omnes suos, perpetuum transtulit magisterium⁸⁶. Super quo nuper scripsi v.rae Maiestati de principio huius mensis per postam ill.mae ducissae⁸⁷, ad quae me refero. Hoc unum repetere volui, ut quam primum hic de progressu actionis istius⁸⁸ significetur. Primi enim motus in talibus optimam partem amplecti solent, dum ipsi⁸⁹ pro parte sua nihil negligunt.

[De expeditione bullae confirmationis Pacis Toruniensis anni 1466 iam se mensibus Iulio et Augusto scripsisse affirmat, et ex eo, quod pecunia non fuit ad tempus adportata, dilationem negotii accusat. Desiderat novas instructiones quoad aliqua eiusdem tractatus pacis capitula et clausulas, quas pontifex et protector ordinis, card. Julianus de Medicis, reformare velint. Proponit celebriorem, sumptuosiorem tamen, viam epistulas transmittendi per mensarios, qua iam misit] brevia illa ad salvandum Iubiluem in regno⁹⁰, et nuper [579] breve possessionis episcopatus Vilnensis⁹¹, pridie etiam fasciculum de finali expeditione nuntiorum papae et exitu ipsorum, [nam] quae huc per viam banchi in quattuordecim diebus afferuntur, per alios missa vix in quadraginta diebus ad manus meas pervenient.

[Iterum petit, ut] [580] informatio illa de capitulois reformandis sine ulla dilatione hoc transmittatur, aut si forte novi aliqui tractatus et conclusiones cum magistro intervenerint. Ipse enim per germanos suos, quos hic tenet⁹², et fratrem Nicolaum Schemberk⁹³, qui totus est pro eo, vigilat in rebus suis et qualibet fere hebdomada mittit suos ad curiam, aut scribit multa fingendo, querelis variis intermixtis. Quibus omnibus pro possibilitate resisto. Sum

⁸⁵ Paraphrasis parabolae apud Matth. 21, 33-41.

⁸⁶ A. 1482 Ferdinandus, dictus Catholicus, incorporavit Coronae Regni Hispaniae ordinem militarem S. Iacobi de Calatrava, fundatum a. 1158 pro debellandis Mahometanis, ac sibi et suis successoribus titulum et officium magni istius ordinis magistri reservavit.

⁸⁷ Scilicet Isabellae de Aragona Sforza († 1524), ducissae Barii, matris reginae Bonae. Litterae haec Erasmi non inveniuntur.

⁸⁸ Conflictus bellicus Sigismundi I cum Ordine Theutonico, coepitus est exeunte Decembre 1519, cfr. Biskup WP, p. 90.

⁸⁹ Scilicet Cruciferi.

⁹⁰ Registrum bullae, datae de hac re 12 I 1520, invenitur in AV, Reg. Vat. 1200 f. 335r-336r.

⁹¹ Quem adeptus est Ioannes e ducibus Lithuaniae, filius naturalis regis Sigismundi, qui iam 23 IX 1519 provisionem illius episcopatus in consistorio obtinuit, cfr. Korzeniowski AR, p. 82.

⁹² Ioannem Albertum et Gumbertum, de quibus cfr. supra, N. 9.

⁹³ Schönberg, cfr. N. 1.

enim saepius illic, ubi dicti fratres magistri intrare non possunt, et datur tempus liberum ista confutandi.

Ausus est idem frater Nicolaus, quod secretius dictum sit, in fine Aprilis praeteriti mihi dicere: noluit rex vester concordare^{a)} cum magistro, videbitis quae ista aestate fient, et tunc libenter concordaretis, sed iam non erit modus. Ad quae bene sibi fuit responsum, quamvis tunc parum considerare poteram, ad quid prophetiam hanc referret. Sciebam enim pacem aliquot annorum per eum constitutam inter Maiestatem vestram et magistrum⁹⁴, et ideo nihil ante hoc scribere visum fuit. Nuper vero, dum venit huc novum in fine Novembbris, quod v.ra Maiestas pararet exercitum validum contra magistrum, de quo hic mira praedicabant, vidi fratrem eundem in camera papae^{b)} stantem, depresso vultu et cogitabundum. Qui postea ad me accessit et inquirebat de preeparatione eadem, et quod iam v.ra Maiestas de Cracovia exivisset⁹⁵, quae multis rationibus reprobabat. Repetii ego dicta illa sua prima et quod in aestate praeterita bene provisum fuit, tam Moscorum insultibus, qui in Lithuania pulsi et fusi sunt, quam Tartarorum praedationibus, qui etiam a finibus regni retrocedere coacti fuerunt; et quod haec omnia ex magistri suggestione facta sunt, prout ipse praedixerat. Coram quo satis exprobratum [581] est, quod talia incitamenta infidelium contra principem christianum non bene liceant tanto praelato, religioso crucesignato, qui alias ex debito professionis suae teneretur contra infideles arma sumere.

Quem etiam tunc quaesivi, si superesset modus regi nostro ad resistendum tot magistri insolentiis, iam enim aestas transiit. Subiratus fuit ipse admodum et damnabat temerarie v.rae Maiestatis transitum, et quod tota Germania ordini assistere deberet. Ad quae etiam bene replicatum fuit, repetita illa avi sui victoria, qua Germanos et ordinem hunc simul bene castigaverat⁹⁶. Dixi etiam de foedere pacis, quod^{c)} ipse inter v.ram Maiestatem et magistrum ad aliquod^{d)} annos constituerat⁹⁷, an ita facere licuisse, qui tunc nuntium suae Sanctitatis gessit? Magister vero, fide fracta, omnia quae inimicum attinebant non omisit, captivando, obruncando et universis iniuriis afficiendo subditos regios. Et nunc, peditatu multorum millium ex Germania collecto, terras regias aggredi voluit, nisi duces Pomeraniae⁹⁸ et alii boni vicini regni impedivissent. Licuitne amplius Maiestati regiae ista tollerare?

Inceperat vociferare monachus. Et tunc vocabatur ad cardinalem suum⁹⁹. Pontifex vero, me advocato, quaesivit de omnibus, quae cum fratre Nicolao

⁹⁴ 23 I 1519 Schönberg obtinuit Cracoviae a rege Sigismundo promissionem tantum ineundarum biennalium indutiarum, cfr. Biskup PZK, p. 549.

⁹⁵ Rex reliquit Cracoviam 16 XI 1519 et 2 XII Toruniam advenit, cfr. Gąsiorowski, p. 262.

⁹⁶ Insignis Victoria prope Grunwald (Tannenberg), 15 VII 1410 a rege Vladislao Jagellone, Sigismundi I avo, de ordine Theutonico reportata.

⁹⁷ Cfr. supra, annotationem 94.

⁹⁸ Boguslaus X († 1523) eiusque filius Georgius I († 1531), qui ne exercitus, conductus ex Germania a Theodorico, fratre Nicolai a Schönberg, per Pomeraniam transiret obsistebant, cfr. Biskup PZK, p. 590.

⁹⁹ Iulium de Medicis († 1534), Leonis X ex fratre nepotem, postea (ab a. 1523) summum pontificem Clementem VII?

contulisse. Notabat enim gestus utriusque subiratos. Ubi tunc Sanctitati suae singula magis abunde explicaveram. In fine frater Nicolaus non aliter quam pro hoste reputatur. Et ita ego pontifici persuasi, ut dicta sua contra Maiestatem v.ram ita semper accipiat, ut unius de religione magistri, apud quem duos germanos suos habet¹⁰⁰, et quod ista causa fuerit, quare v.ra Maiestas nunquam de eo confidere poterat. Plurimum sibi displicet, quod illi nuntii, eo contempto, ad v.ram Maiestatem missi sunt. In quo ipse [582] multa nectebat impedimenta simul cum nostris.

[Describit, quomodo, se iam iter Neapolim parante pro residua dotis regiae Bonae medietate recuperanda, advenerit mgr Tuliszkowski cum litteris regiis, quibus ipsi committebatur, ut extensionem bullae indulgentiarum iubilei ad Lithuaniae quam primum obtineret. Huius ergo rei perficiendae causa bis se pontificem adiisse omniaque pericula, quae dicto ducatui a Tartaris et Turcis imminent, ipsi exposuisse et bullam tandem impetravisse scribit, quam praesentibus adiunctam mittit, petens ut parochi serio moneantur, ne torpidi sint in ea publicanda. Notum facit se bullam provisionis episcopatus Camenecensis pro Laurentio Międzyleski obtinere non potuisse, deficiente pecunia pro expensarum solutione; item id, quod in mandatis habuit, ut I. Zambocki et F. Czuryło de praebenda Cracoviensi concordare studeant, nihil valuisse et litem iudicialiter in Rota Romana decerni debere; se etiam omnia, quae potuerit fecisse, ne duo conventus ordinis Praedicatorum a provincia Polona in Theutonicam transferrentur].

[588] Meminit iterum v.ra Maiestas in calce litterarum suarum per Iodocum¹⁰¹ allatarum, quod nuntii Sanctitatis^{e)} suae ad v.ram Maiestatem designati hucusque non comparent et ut exactam operam adhibeam pro celeriori eorundem expeditione. Quamvis ab illa hora, qua primas litteras suas in ea materia^{f)} suscepī¹⁰², nunquam destiti facere diligentias debitas, prout ad fidum servitorem v.rae Maiestatis pertinebat. Etiam ex aliis meis plane intellexit, quae impedimenta circa hoc^{g)} habuerim et per quos, ut primo designatus episcopus, tot periculis deterritus (quae sibi nostri praedicabant), provinciam hanc eundi repudiaverit¹⁰³, cum magna certe indignitate mea, aut potius istius, cuius personam hic repraesento.

Postquam tamen venit huc novum istud de magistri tumultuatione et quod dominia v.rae Maiestatis cum valida manu fuisset ingressus, revera die ac nocte nihil aliud agebam, tum cum pontifice, tum cum domino Medices et Cibo, qui plura apud Sanctitatem suam possunt¹⁰⁴, solum ut hi nuntii celebrius fuissent expediti. Neque credet v.ra Maiestas, quibus verbis cum Sancti-

¹⁰⁰ Nicolaus a Schönberg habuit apud cruciferos 4 fratres, Theodoricum, Ioannem, Antonium et Ioannem Iuniorem, ex quibus Theodorus († 1525) fuit campiductor et consiliarius principalis magni magistri Alberti, cfr. Joachim-Hubatsch RHD, I/3 passim.

¹⁰¹ Iodocus Ludovicus Decius († 1545), Severini Boner nepos, secretarius regius.

¹⁰² Epistula haec non invenitur.

¹⁰³ Fuit is Petrus Flores, epus Castelli Maris, cfr. supra, N. 2.

¹⁰⁴ Cardinales Iulius de Medicis et Innocentius Cybo († 1550), Leonis X ex sorore nepos.

tate Domini Nostri certaverim, aut [589] potius contenderim, ut interdum ad indignationem usque tam benignum et humanissimum dominum conducere oportuerit. Quae dilationes omnes malignitate Martini Rambieski¹⁰⁵ per fratrem Nicolaum necabantur, ut nunc clarus post suum hinc discessum exploratus sum, qui cum eo saepius erat in consultationibus secretis. Dumque ego nuper inquirerem fratrem Nicolaum, quid cum eo egisset, dixit illum negotia sola archiepiscopi¹⁰⁶ curare. Et Iodocus huc veniens retulit, quo modo idem Martinus multa dixerit cum eo Venetiis de eisdem nuntiis missis, quod male factum esset, et quod frater Nicolaus saepius eum interrogaverit, si est regia voluntas, ut pontifex nuntios mitteret, quos orator cum tanta diligentia sollicitat mittendos¹⁰⁷. Et plura in rem hanc. Unde facile notari potest, quae cum eodem fratre hic egisset. Quam primum nuntii exiverunt ex Urbe, exivit et ipse, et Bononiae forte insequutus est ipsos. Quibus continue ista, quae hic Romae solebat, praedicabat, sine ulla consideratione domini et patriae suae, quemadmodum hi retulerunt, qui Romanum venientes habuerunt eos obvios et aliquot diebus cum ipsis commorati sunt.

Scribit praeterea ad me d.nus Oporowski¹⁰⁸ ex Venetiis de 26 Decembris, quod idem Martinus et sui complices tantum mali de regno coram eisdem nuntiis dixerunt¹⁰⁹ super difficultate itinerum et periculis variis, et quod fratri Nicolao unico eungi plus pro expensis papa providerat, quam illis ambo bus in tanta comitiva, et quod nullam provisionem a Maiestate v.ra expectare deberent; ac plura ad hunc effectum; et quod ille episcopus tot malis relationibus et irritamentis ita fuerit perculsus et concitatus, ut redire Romanum ex Venetiis proposuerit, nisi fuissest tanta constantia alterius collegae¹¹⁰, qui regnum ante viderat et scit, qua humanitate et beneficentia v.ra Maiestas oratores tractare solet. [590] Cui neque dominus Oporowski, neque alii viri boni quidquam in contrarium persuadere poterant, omnino redire voluit, si domini militis longa de regno experientia et integerrima mens non^{a)} profuisset. Scribit tamen dominus Oporowski, quod pessime contentus et pene desperatus idem episcopus iter continuat.

Quae omnia ex eodem domino Oporowski plenius v.ra Maiestas accipiet. Sciet enim et ea singula ad latum referre, quae per tales nebulones Romae in

¹⁰⁵ Martinus Rembiewski († 1528), aepi Ioannis Łaski ex sorore nepos, "cortesanus" Romanus, pro visione pontificia canonicus Cracoviensis, postea cancellarius Gnesnensis.

¹⁰⁶ Ioannis Łaski.

¹⁰⁷ De hac re scribebat Nicolaus a Schönberg fratri suo Theodorico, Florentia 28 IX 1519, per se non stare, ut ipse in Poloniam et Moscoviam mittatur, scire se regem velle alium. "Ich vorsehe mich Bestliche heyligkeyt werde in kurcz und nicht uff eure ader meine anregunge ymandt schicken in diesem handel in Polen und Preussen, och in die Muscka schicken, und solchem befel nach werden sich di pardt an meinen radt wol wissen czu handeln. Doch sage ich alle wege, das fride mit verlost besser ist den krig mit czweifel des gewinst. In summa ich wolde wartlich m. g. h. und euch gerne dinen, so vormag es ich doch worlich nicht". Joachim PHA II, p. 257-258

¹⁰⁸ Verisimiliter Ioannes Oporowski († 1540), castellanus Brestensis.

¹⁰⁹ Zacharias Ferreri et Ioannes de Tedaldis advenerunt Venetias die 22 XII 1519, ibique aliquot diebus commorati sunt, cfr. Sanudo XXVIII, col. 134.

¹¹⁰ Scilicet Ioannis de Tedaldis.

displacentia v.rae Maiestatis acta sunt, et fide oculata ostendet. Profecto si alterum adhuc episcopum a transitu deterruisset, et is Romam ex Venetiis rediisset, quae levitas ad primam illam accrescere debuit, V.ra Maiestas optime considerare potest, et deberet merito tantos excessus castigare, ut alii hic a displacentiis similibus abstineant. Defert secum multa contra servitores Maiestatis v.rae, corruptionibus et clandestinis expeditionibus extorta, ut maioris sui mandatis pareat¹¹¹. Cui Maiestas v.ra, pro tot excessibus iusta indignatione palam ostensa, posset deinde servitores suos evincere modis, quos ante descripsi; et ista etiam diversione, ut ius conferendi praebendum Cracoviensem et parochiale in Proschovicze variet (quae semper saeculari licent)¹¹² et in aliud conferat, dum ipsi iura Maiestatis v.rae et servitorum suorum ita pessundant in dies. Et nisi insolentia haec radicitus illuc extirpetur unde ortum habet, frustra erit hic talibus medelam quaerere, ut nuper in aliis litteris memineram. Sed vereor, quod v.ra Maiestas plus intercessores attendet, quam suam aut suorum iniuriam, et alii ad similia vel peiora animabuntur.

Venerunt Venetas nuntii ipsi aliquot diebus ante festa Natalitia¹¹³, ubi per senatores verbis honorifice fuerunt excepti et in palatio ducis Ferrariae collocati ac omnibus liberaliter provisi. In festo Sancti Stephani¹¹⁴ [591] haberunt audientiam apud ducem¹¹⁵. Et ille episcopus in oratione sua, quam a pontifice ad senatum habuit, dum meminisset avisamenti regis Dacie super devotione proposita Moscoviae ducis, qua ad unionem Sanctae Romanae Ecclesiae venire cupit¹¹⁶, subito dux ipse et plures primores de consilio pro magna laetitia ad lachrimas uberes proruperunt. Ita enim per me informati sunt, ut hanc primam causam suae missionis praedicarent, secundam de beati Kazimiri verificandis miraculis, qui brevi cathalogo sanctorum adscribendus foret, ut per ista aliae duae commissiones, de concordia Mosci cum v.ra Maiestate et tandem magistri, cautius celari possent¹¹⁷. Et eam hic famam per totam Urbem spargere curavi, ut etiam in medio congregationis cardinalium, de Iulio super hac missione factae, inter articulos propositos videre potuit v.ra Maiestas¹¹⁸, quos ante cum litteris per Vithinie¹¹⁹ miseram. Multum enim indecorum visum fuit eam nudam causam texere transitus ipsorum, ut solum ad concordiam v.rae Maiestatis cum Mosco et magistro mit-

¹¹¹ Rembiewski res primatis Ioannis Łaski, qui Erasco Ciołek invitus erat, Romae curabat.

¹¹² Rembiewski haec beneficia, quae non laicis, sed Academiae Cracoviensis professoribus reservata erant, contra legem obtinebat.

¹¹³ Cfr. supra, notam 109.

¹¹⁴ 26 XII 1519.

¹¹⁵ Leonardus Loredan, dux (doge) Venetiarum a. 1501-1521.

¹¹⁶ Cfr. instructionem Ferrerio datam (N. 9).

¹¹⁷ Concordat hoc - excepta exaggeratione - cum eo, quod de ista audientia scribit Sanudo (XXVIII, col. 134).

¹¹⁸ Cfr. N. 2.

¹¹⁹ Ioannes Wityński, domesticus Erasmi Ciołek, postea (1535) "cortesanus" Romae, cfr. Pociecha AT XVII, p. 366.

ti debuissent. Ideo coram illo senatu duas tantum causas primarias suae missionis explicarunt. Et ita in publica audientia coram Maiestate v.ra facturi sunt, nisi forte v.ra Maiestas consultius crediderit, ut aliter isthic fiat. In quo per fidum aliquem eos praemoneri faciat, cuius votis parebunt¹²⁰.

Pransi fuerunt illa eadem die ad ducem cum magna celebritate et honorifica v.rae Maiestatis memoria. In die Sancti Iohannis¹²¹ legatus apostolicus, qui illic est¹²², eos similiter cum multis senatoribus splendide, ut scribunt, tractavit. Unde in Magistrum¹²³ altera die post Innocentium¹²⁴ traiecerunt, iter coeptum continuari. Credo ego, quod apud Maiestatem v.ram pro festo Purificationis¹²⁵ constituentur. Et istae tunc etiam advolare possunt. Comisi enim [592] celerrime eas deferri propter gratiam iubilei Lithuaniae, ut ante Quadragesimam publicetur et die Cinerum¹²⁶ incipiat faeliciter. Quos [nuntios] iterum gratiae Maiestatis v.rae enixius commendo, ut malignitas susurronum, qui eis pessima praedicabant, per effectus contrarios benignitatis et munificentiae suae solitae confundatur. Revera ambo viri boni sunt et recti, quorum servitio poterit uti v.ra Maiestas confidenter. [*Cras Neapolim proficiscetur*]. Romae, Mercurii, XXV Ianuarii, anno Domini M.D.XX.

a) *Adscriptum in margine.*

b) *Adscriptum supra unum verbum penitus expunctum.*

c) *Adscriptum supra, pro expuncto: quem*

d) *Correctum ex: aliquos*

e) *In ms.: M.tis*

f) *In ms.: Matheria*

g) *Repetitum.*

N. 15.

Zachariae Ferreri

ad Sigismundum I, Poloniae regem, oratio

Toruniae, 20 II 1520.

Exaltat personam et opera Leonis X papae, qui ab initio sui pontificatus pacificare et coadunare omnes christianos principes adversus Selimum, Turcarum imperatorem, conatur, indictis precibus et quinquennalibus initis inter eos induitiis. Exhortatur igitur regem, missus ex proposito pro hac re a pontifice, ut et ipse pacem cum Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro, componat, memor affinitatis vinculorum suaequae maioris potentiae ac stragum, quae innoxios afficiunt; sin minus, saltem arma suspendat, donec pontifex modum

¹²⁰ Cfr. N. 15.

¹²¹ 27 XII.

¹²² Altobellus Averoldi (1468-1531), epus Polensis ab a. 1497, nuntius Venetiis a. 1517-1523.

¹²³ Mestre, oppidum in continente, ad Venetas vertens.

¹²⁴ 30 XII.

¹²⁵ 2 II. Re vera advenerunt Toruniam 18 II 1520.

¹²⁶ A. 1520 feria quarta cinerum cecidit in diem 22 Februarii. Cfr. infra, annotationem 185.

pacis ineundae inveniat. Notum etiam facit pontificem sibi imposuisse, ut processum canonisationis beati Casimiri conficeret Romamque transmitteret; se-cretiora seorsim dicturus.

Redactio prima (originalis):

Or.: (duplicatum): Berlin, GSAPK, XX, OBA n. 23217 f. 1r-6r (cfr. infra, N. 20). In f. 6v eadem manu inscriptio: "Ill.mo Principi et Domino Alberto, ex marchionibus Brandenburgensibus, magno Prusiae magistro, Domino excellentissimo", quae repetitur etiam in obvolucro a parte, sigillum Ferrerii habente.

Redactio secunda (posterior):

- Ed. coeva:** Ferreri VBC f. [C8r-D6v].
 - **Cop. coaevae:** Kraków, BJ, ms. 6548 p. 699-707;
 Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 215r-220v.
 - **Cop. posteriores:** Kraków, BCz, ms. 262 p. 5-18;
 Kórnik, BPAN, ms. 223 p. 9-19.
 - **Ed.:** Działyński AT V 191-197 (cum mendis).

Rev.di in Christo patris et domini domini Zachariae Ferrerii, Vincentini, pontificis Gardiensis, Ss.mi Domini Nostri, domini Leonis, divina providentia papae X^{mi}, praelati domestici et referendarii, necnon ad ser.mum regem Poloniae oratoris, oratio habita Toruniae in Pruscia ad eundem regem, quod bellum in christianum principem intermittat et contra religionis hostes arma sumat. X Calendas Martias M.D.XX^a.

DUM EXCOGITO et mecum animo volvo, Sigismunde Rex ser.me, qualem modo principem allocuturus sim, propono mihi sublimium tuarum virtutum fastigia, excaelsas [sic] dotes, quibus te omnipotens Author p[re]cae teris excellentius decoravit. Pono ante oculos hanc tuam pene divinam maiestatem, formamque praesentissimam, magnitudinem animi tui, consilii gravitatem, rerum experientiam, amplitudinem, munificantiam, iustitiae cultum, providentiam in te summam, religionem maximam, quae passim circumferuntur et circumquaque praedicantur. Recenseo quoque vetustissimam illam sanctissimamque familiam tuam Casimiriam, quae veluti quoddam singulare praecipuumque munus ^{b-a} Summo Opifice ^{b)} mortalibus concessa est; quo fit, ut clarissimum conspectum [1v] tuum regiamque praesentiam non modo non magnopere speculari, verum etiam non satis admirari possim. Non minus etiam mecum pensito, quo dicendi genere te alloquar, an illa rhetorices facundia, quae sensum auresque demulcit, an illa oratoria virtute, quae mentem potius animumque oblectat, excitat et impellit. Videorque mihi, qui non tantum christianam religionem, sed et apostolicam perfectionem ut pontifex profiteor, satius imitari vas illud electionis, beatissimum Apostolum, qui ad Corinthios scribens inquiebat: Veni ad vos non in sublimitate sermonis, neque in persuasilibus humanae sapientiae verbis, sed in virtu-

te Dei et Spiritu¹²⁷. Habeant humanae sectatores eloquentiae quos imitentur: Demosthenem, Ciceronem, Sallustium; habeo ego sacerdos Christum, habeo divos Apostolos, habeo sacros Ecclesiae doctores et mei ordinis pontifices celebratissimos. Loquar ergo non ut rhetor, sed uti pontificem decet, uti decet sacerdotem, uti decet Dei ministrum.

Non latet tuam Maiestatem, Rex potentissime, exploratumque est apud omnes, septimum iam emersisse annum, quo seminatis dudum inter christianos principes dissidiis, tota ferme Europa atrocissimis bellis vehementissime concutiebatur et estuabat. Fervebat Italia, ardebat Germania, flagrabat [2r] Hispania, Gallia fluctuabat, Anglia excandescebat¹²⁸. Unde et (quod fari doleo) tanta christiani sanguinis effusio sequuta est, ut recte Davidicum illud memorari posset: Effuderunt sanguinem eorum tamquam aquam in circuitu Hierusalem (id est militantis Ecclesiae), et non erat qui sepeliret¹²⁹. Aeterna Dei sapientia, quae iuxta sacrum eloquium, attingens a fine usque ad finem fortiter, disponit demum omnia suaviter¹³⁰, non permittensque, iuxta eundem Apostolum, nos tentari supra id, quod sufferre possimus¹³¹, facit cum tentatione proventum, ut possimus sustinere, cupiens tot cladibus, tot calamitatibus christianorum benigne occurrere, Ioannem Medicem, Leonem decimum appellatum, non labe aliqua, non vi, non arte, non astu, non humano ingenio, sed sola Sancti Spiritus gratia ad summum pontificatus apicem de tot millibus hominum unum delegit¹³², qui veluti angelus pacis fluctuantem Ecclesiam et Christi cymbam pacaret, velutique salutaris medicus languescenti diu christiana reipublicae opportunum medicamen adhiberet. Quod et beatissimus antistes, inito mox pontificatu, omni studio, omni solertia, omni sagacitate efficere curavit [2v], prout et effect.

Tertius annus nunc agitur, quo Selim, Turcharum imperator et christiani nominis acerrimus hostis, quasi gladius quidam cervicibus christianorum imminere videbatur¹³³. Animadvertens sanctissimus pontifex ad tantum existium compescendum nullum efficacius superesse remedium, quam divinum in primis praesidium implorare, sanctissimas ad coelum tollens manus, ieiunia, ad Deum Optimum Maximum supplicationes pontificibus, sacerdotibus, senatui populoque Romano preecepit, easque deprecationes, quas litanias vocant, frequentari mandavit, inter quas ipsem et nudatis etiam pedibus per almam Urbem incedere non est dignatus¹³⁴. Et ne humanam quoque ope-

¹²⁷ 1 Cor. 2, 2 et 4.

¹²⁸ Belli meminit regis Galliae Venetorumque adversus Leonem X, imperatorem Maximilianum I et omnes ferme principes Europae occidentalis, medio anno 1513 flagrantis.

¹²⁹ Ps. 78, 3.

¹³⁰ Sap. 8, 1.

¹³¹ 1 Cor. 10, 13.

¹³² Leo X electus est pontifex maximus die 11 III 1513.

¹³³ Selim I, submissis sibi Arabicis principatibus Syriae, Palestinae atque Aegypti (1516-1517), Europam iterum invadere cogitabat.

¹³⁴ Romae istae precatioes diebus 12-14 III 1518 sollemniter fiebant, cfr. Pastor SP IV/1, p. 148-149.

ram parvipendere videretur, complures, quum pontificii tum cardinei ordinis, patres celeberrimos ad varios christianorum principes, ad varias nationes oppido expedivit, quo, si quae inter eos simultates forte exoriri timebantur, ad eas sive iure, sive armis decidendas, quinquennale intervallum interpone-return, intermissoque omni bello, communes christianorum vires communis-que potentia in communem religionis hostem, conciliatis animis, converte-rentur, necessarius ad id colligeretur nummus, generalisque contra impium tyrannum [3r] expeditio (quam cruciatam vocant) ubilibet vulgaretur¹³⁵. Quod et pro sua maxima integritate facile obtinuit^{c)}. Posuit enim pacem fi-nes Ecclesiae¹³⁶ et dulci illam tranquillitate potiri fecit. Iam pace fruitur Ita-lia, iam quiescit Germania, Gallia, Hispania, Anglia, in totoque christiano-rum ambitu iucunda arridet concordia.

Unus superest, de quo cum christiano principe¹³⁷ congressus expavesce-batur, tu scilicet, Rex amplissime, quem quum ipse Romanus pontifex ad eas intermittendi belli quinquennales inducias capescendas crebris epistolis dudum exhortari^{d)} non destiterit¹³⁸, noluit quoque praetermittere, quin et nuntiis et oratoribus paterne inviseret et salutaret, ad idque faciendum plu-rium suaderet et hortaretur^{e)}. Quod ita accurate mandavit, ut etiam non sine lacrimis, pro boni pastoris offitio, quum abscederemus, id nobis creber-ri me repetierit: Pacem, aiebat atque iterabat sanctissimus antistes, quum postremum ad te accedendi ab eo mandatum habuissemus sacrosque de mo-re oscularemur pedes, pacem, quam Christus, Deus et Legifer noster, nobis suo testamento legavit, char.mo filio nostro Sigismundo, Poloniae regi illus-tri, commissam facite; ad pacem cum christiano principe perquirendam nos-tro iussu^{f)} animate; utque illam, quam de ipsius [3v] comprobata religione haec Sancta Sedes, cui praesidemus, spem iam dudum concepit, nequaquam irritamque efficere velit, nostro nomine dicitote. Sed quoniam interea, dum ad tuam Maiestatem noster ab Urbe parabatur accessus, ignaro pontifice, ignaris nobis, id quod verebamur evenit¹³⁹, si primum ad illud quinquennale intervallum amplectendum te enixe rogare oportebat, nunc, quandoquidem malum incoepit magisque ac magis quotidie invalescit, non tantum enixe, non modo enixius, verum etiam enixissime praecari et supra humanum mo-dum interpellare necesse est.

Divus itaque Leo, pontifex maximus, qui Dei et Domini nostri Jesu Chri-sti vices gerit in terris, cui datae sunt claves super [portas] coelestis atrii ac summae faelicitatis¹⁴⁰, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit¹⁴¹, cuius pedibus^{g)} omnia inferiora subiecit Deus, a suo pontificio solio nos ad te,

¹³⁵ Cfr. *supra*, N. 10.

¹³⁶ Paraphrasis Ps. 147, 3.

¹³⁷ Scilicet cum Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro.

¹³⁸ Cfr. *praesertim litteras ad regem*, 28 III et 23 V 1519 datas (AV, Arm. 44, ms. 5 f. 168r, 230r-v).

¹³⁹ Bellum scilicet cum magistro Prussiae, exeunte Decembri 1519 inchoatum.

¹⁴⁰ Paraphrasis in Matth. 16, 19.

¹⁴¹ Apoc. 3, 7.

Princeps religiosissime, destinavit, postquam paternos complexus ac aeternam salutem, te sanctissimum faelicissimumque exoptans, ut a christiani sanguinis effusione tuos milites abstinere iubeas et eam, quae christianum principem decet, concordiam amplectaris, postulat, efflagitat^{h)} rogatque (pro sua benignitate maxima) ac praecatur. Nec propterea ab iustissimo pontifice tibi forte persuasum arbitreris, [4r] ut honestum tui decorum, aequum, commodum ac tui regni iura postponas, quae (sicuti is, qui tibi supra modum afficitur) augere potius sua auctoritate decerneret, sed ut eam, quae iusto decori tuo, quae iuri regni tui, quae condignae indemnitati tuae conducat, sive pacem sive transactionem cum hoste ineas. Quod et ut ille non minus efficiat, omnem operam navabit pontifex, nosque pro credito nobis munere ac virili nostra nusquam neglecturi sumus. Sicuti enim, ut sanctissimo principi nostro ac sanctissimae sedi, a qua legati sumus, obtemperaremus, proque communi (ⁱ⁻cum christiano principe⁻ⁱ) et Albertum, militaris ordinis Sanctae Mariae Teutonicorum magnum et generalem magistrum ac marchionem Brandenburgensem illustrem, christianos principes, super rebus Pruthenicis pace ac concordia interponenda ac contra religionis hostes aggrediendo certamine tuam peteremus Sublimitatem, Romanae Urbis sanctitudinem spiritualesque delicias, studiorum nostrorum dulcedinem, amicorum (quibus affluebamus) iucunda commercia, quietem, patriam, agnatos, ipsaque omnia privata commoda deseruimus, hiberni temporis inclem tam, itineris prolixitatem, viarum difficultates ac pericula, coeli rigiditatem, ipsius quoque nobis insuetam^j regionis asperitatem, demum iacturas omnes omniaque incommoda nihil pendimus, sic ut dum communis paci communique benevolentiae consulatur, nequaquam imposterum defuturi sumus, quin et (ut illud apostolicum imitemur) exhibebimus corpora nostra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile [4v] obsequium nostrum¹⁴².

Quod et tanto (^k-minus difficile futurum speramus^{-k}), quod ille tibi e dulcissima sorore nepos existat^{l)}¹⁴³, tuque erga ipsum, non modo ut avunculum, sed et veluti patrem, veluti tutorem, velutique studiosissimum fautorem, te ipsum semper gesseris^m). Nec te fugiat, Rex sapientissime, adagium illud: Gloriosius longe esse facere reges et principes, quam subiicereⁿ).

Per tuum itaque regnum; per illud insigne diadema, quo regium caput tuum exornatur; per sceptrum illud, quo regia manus tua redimitur; per suavissimam prolem tuam^o), per illum beatae memoriae Cazimirum, germanum tuum pientissimum; per illam observantiam summam, qua christianam prosequeris religionem; per illum omnipotentem Opificem omnium rerum, qui te sua providentia ad regium apicem sublimavit; per eius denique aeternum Verbum et consubstantiale Filium, qui pro tua salute, Princeps optime, de summo coeli cardine descendere, carnem sumere et mortem subire dignatus

¹⁴² Rom. 12, 1.

¹⁴³ Mater Alberti erat Sophia († 1512), filia regis Casimiri Jagellonidis, a. 1479 Friderico Hohenzollern, marchioni Brandenburgensi de Ansbach, desponsata.

est, te supra id, quod dici, quod excogitari possit, rogamus, obsecramus, exoramus, obtestamur, ut pacatis iam undique christianis principibus, christiano quoque sanguini gladius tuus parcat, ignoscat, indulget et in impios catholicae unitatis inimicos convertatur^{p).} En, quod non sine vehementi fletu fari non valeo, innocuus effunditur sanguis, tremulus [5r] senex et gemebunda anus absque noxa interficiuntur, vagientes in cunabulis in sinu matrum iugulantur infantes, miserrime trucidantur matres, coram parentibus filii, coram filiis parentes interimuntur, necantur, obtruncantur. Nec parcitur generi, nec ordini, nec aetati, nec sexui. Ita in omnes, absque insontis delectu, effrenus effervet miles, debacchatur.

Eia, surge, Rex gloriosissime, accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime, contra exleges Agarenos¹⁴⁴, contra perfidos haereseos aemulatores intende, prospere procede et regna; propter enim veritatem et mansuetudinem et iustitiam deducet te mirabiliter dextera tua; sagittae tuae acutae, populi sub te cadent¹⁴⁵. Haud enim parum, non modo religioni christiana, sed et tui et proprio cuiuslibet regni incremento conduceret, si iacturas, quas non multos annos citra ipsa religio passa est¹⁴⁶, tecum nostri principes (quandoque saltem) excogitarent, idque, quod ad rei privatae curam, studium apponunt, ad publicum commodum et communem gloriam adhiberent. Quod si tu, Princeps augustissime, pro tua clementia, pro tua religione (uti Romanus pontifex de te sibi pollicetur) efficies, tantum tibi accedet ad gloriam, ut nihil sublimius, nihil praestantius [5v] accedere possit. Ipse sane summus sacerdos, animo tenens assiduas pugnas, quas contra verae pietatis aemulos, qui in circuitu tuo sunt, quotidie geris, frequentissimosque triumphos ac singulares palmas, quas adeptus es, illam insuper venerationem maximam, qua Sanctam Romanam Ecclesiam observare destitisti nunquam, tanta dilectione, tanta gratia, tanta benevolentia, tanto paterno amore Maiestatem tuam complectitur, tam denique tuae summae probitati deditus est, ut magis esse non possit. Sique in ineundis cum principe christiano, nepote tuo, foedere, pace ac concordia clementissimi pontificis mentem^r amplexatus fueris, nihil sit, quod optare velis, quod et ab ipsa pontifica amplitudine facile non assequares^s.

Et quoniam, ut religioni tuoque sanctissimo voto satisfaciat pontifex, praelibatum felicis memoriae Cazimirum, germanum tuum, vitae meritis ac signorum virtute praeclarum, in sanctorum catalogum referre cupit, accuratissime mandavit, ut super eius meritis^t, integritate ac munditia glorio-sisque miraculis actitata hucusque monumenta seriose inspiciam omnesque ad id necessarias investigationes expediam¹⁴⁷, quas et scripto redactas, ad ipsum beatissimum antistitem [6r] sacrumque Sanctae Romanae Ecclesiae

¹⁴⁴ Gens beduina, quae tempore regis Saulis in deserto Syriaco vivebat, saepe cum Israelitis dimicando.

¹⁴⁵ Ps. 44, 4-6.

¹⁴⁶ Verisimiliter Hussitas in mente habet, nam Lutheri condemnatio tunc adhuc parabatur.

¹⁴⁷ Cfr. N. 2, 3, 9.

senatum, vel mecum deferam, vel transmittam. Ad quod opus tanto me ex omni corde promptiorem accingo, quanto et mirabilis magis est Deus in sanctis suis.

Haec sunt, Rex ser.me, quae Celsitudini tuae apostolico iussu significanda nobis sunt demandata. Nonnulla quidem alia fidei nostrae credita habemus, quae pro christiana reipublicae incumbentibus rebus, pontificis mandato, quum tibi iniucundum [non] erit, semotis arbitris aperiemus. Verum, si quid dicendo praetermisericordia, strenuus miles et omnium rerum non vulgari experientia praeditus collega meus (quum ipsam quoque regionis linguam optime calleat), resarciet atque supplebit. DIXI.

- a) *In omnibus textibus secundae redactionis: nono calendaris Martii MDXX.*
- b-b) *Additum in margine manu ipsius Ferreri.*
- c) *Hic sequitur in secunda redactione additum: sanctionibusque et praeceptis apostolicis ac interminationibus ecclesiasticis contra violatores stabilivit atque firmavit.*
- d) *Additum in secunda redactione: ac monere*
- e) *Sequitur in secunda redactione: et adduceret.*
- f) *Sequitur additum in secunda redactione: monet et*
- g) *Adscriptum in margine manu Ferreri.*
- h) *Sequitur additum in secunda redactione: monet, mandat*
- i-i) *In secunda redactione: et vicaria inter te*
- j) *Sequitur additum in secunda redactione: borealis ac Sarmaticae*
- k-k) *Loco huius textus in secunda redactione ponitur: magis a te faciendum est, quod cum longe impari certamen tibi sit, et eo minus, procul dubio, tibi ineundum.*
- l) *Sequitur additum in secunda redactione: a quo iniuriam ullam, armatus etiam, agnoscere vix debeas; ergaque illum, et aetate et potentia tibi admodum inferiorem*
- m) *In secunda redactione: gerere potius deceat.*
- n) *Sequitur additum in secunda redactione: Enimvero quae tibi gloria, quis decor, quae palma, si nepotem tu, avunculus et pater, debilioremque supra modum opibus et potentia hostem, tu, princeps potentissimus, incomparabili exercitu obrueris et, sicuti tibi facillimum est (ut ita dicam), in nihilum redegeris, videaris-*

que apud plerosque in ea controversia, quae iure potius, quam armis sedanda esset, viribus et non legibus uti?

- o) *Suprascriptum manu Ferreri.*
- p) *Sequitur in secunda redactione: ab eo quoque bello abstineas, a quo te et divinae et humanae rationes dehortantur.*
- r) *Sequitur in secunda redactione: iussaque ac monita paterna capescere decreveris.*
- s) *Hic sequitur in secunda redactione satis longa insertio: si vero haec lis in praesentiarum mutua vestrum reconciliatione tolli non possit, suspendatur saltem eo usque, quo a beatissimo pontifice Sanctaque Apostolica Sede, quae unicuique iustitiam exactissime ministravit semper, maturo consilio definiatur. Non enim est novum aut recens tuae regiae Sublimitati, Rex sapientissime, supremum omnium Christianorum pontificem a Deo Optimo Maximo summa sua providentia mortalibus esse concessum, non ut quiescat, sed ut vigilet ac sollicita semper et studiosissima mente, quae reipublicae nostrae conducant, ex suo sublimi fastigio speculetur. Unde Dominus ad [704] eum per Ezechiel ait: speculatorem dedi te domui Israel, audies de ore meo verbum et annuntiabis eis ex me; et per Hieremiam: ecce constitui te super gentes et super regna, ut eellas et destruas, et disperdas et dissipes, et aedifices et plantes, et Paulus, apostolicam designans sedulitatem, inquit: qui praeest in sollicitudine, et: praeter illa, quae intrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo om-*

nium ecclesiarum. Curarum igitur molibus angi, inquietari, sollicitari, vigilare ac nocturnas etiam custodias super gregem suum habere omni pontifici (Romano praesertim, aliorum principi) ita proprium est, ut quanto magis his exerceatur, tanto et verius pontifex existat. Sicuti enim, quod proprium est, ipsa quisque natura optare consuevit, ita et sanctissimo pontifici optabile et iucundum erit pro communi inter te et nepotem tuum, christianos principes, pace et concordia conciliandis, huius causae sarcinam sacris humeris suscipere ac pro imminentibus rei christianaे discriminibus, seposita omni requie, celestius aut solvere aut componere.

Nec maximas quantumque curas alias et sollicitudines pontificem aliquorum ab hac causa, utcumque ardua, quin non citius extricetur, deterrere, sevocare aut impedire formides, Rex invictissime, quam eiusmodi et longe maioribus inter principes enodandis quaestionibus assueverint Romani pontifices, nihilque hoc labore iucundius paeclariusque ob publicam utilitatem apud eos existimari merito possit. *[Dein longe narrat de pontificibus, qui discordias inter principes suo arbitrio dirimebant].* Pontificis igitur iudicium nec tu, Sigismunde, Rex piissime, nec Albertus, inclitus nepos tuus et magnus Prussiae magister, in hac controversia ullatenus evitare aut honeste declinare potestis, quandoquidem et ad illum causae huius cognitio pertineat, et longe maiora ac gravioris momenti christianorum principum dissidia et super regnis et Romano imperio contentiones Romani pontifices, Christi Dei ac principis nostri veri in terra vicarii, intermisso bello et suspensis armis diffinierunt, sententiamque suam pontifica maiestate et decreto roburarunt ac obfirmarunt. Nec illos

principes imitari debes, qui armis atque potentia ius sibi dicere facere conuevere, sed eos, qui pii, qui religiosi, qui christianum et innoxium sanguinem omnibus et regnis antepontentes, non tumultu bellico, non militari manu, sed iure atque sanctorum patrum decreto sive arbitrio, quod suum esse censebant perquisivere et adepti sunt, Christique veraces cultores et christianae pacis observatores constantissimos se ipsos exhibuere.

Hanc tuis excelsis virtutibus et rebus gestis, hanc tuis sublimibus preconis laudem quoque adiicere, Rex gloriosissime; hanc in te pietatem erga Deum optimum, hanc in te erga christianam tranquillitatem clementiam, hanc in te erga Romanam Ecclesiam insignem veneracionem ostendas; atque illam in te speculetur, in te admiretur, de te que concionetur et declamet christianus orbis universus. Hoc de tua augustissima probitate, sanctum, religiosum, pliumque et egregium facinus, Sigismunde, chartis inscribatur, perpetuisque annalibus commendetur ac Sigismundo, Sarmatiae regi invictissimo, nihil ad gloriam defuisse dicatur, qui omnem in re Pruthenica causam suam, ut christiano sanguini parceret, ut christianis rebus consuleret, princeps religiosissimus in arbitrium ac censoram beatissimi Leonis decimi, Romani pontificis, supplex et venerabundus reposuit, christianisque principibus omnibus, uti ea tempestate annis et aetate pater erat, ita et se eis religionis et pietatis omniumque virtutum exemplar reliquit. Quod ut facias, omnis et divina et humana ratio expostulat, nosque, Princeps optime, votis omnibus obsecramus, quum et ipse rev. mus et illustris magister hoc idem nec detrectare, nec refugere possit.

^{t)} *Suprascriptum manu Ferreri.*

N. 16.

Responsum primum,
regis nomine nuntiis pontificiis datum

[Toruniae, 21 II 1520].

Rex gratias agit summo pontifici pro iis, quae Ferreri in sua gravi oratione exposuit; omnia se cum nuntiis posteriore tempore discussurum proponit.

Min.: Warszawa, BN, BOZ, Theca Górska 3 f. 115r (n. 279).

- **Cop. coaevae:** Kraków, BJ, ms. 6548 p. 709;

Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 221r.

Ed.: Działyński AT V 197-198 (erronee unitum responso secundo, cfr. N. 17).

Sacra regia maiestas suscepit omni gratitudine et reverentia benedictionem Sanctissimi Domini Nostri, agitque et habet gratias quas potest maiores eius Sanctitati de hoc officio et cura paterna, quam gerit in se ac regnum et dominia sua, ut quae intelligens res eius maiestatis in continuo motu bellico constitutas, miserit huc vras Dominationes ad illas pacandas idque omne obeundum, quod opportunum et salutare maiestati suae regnoque et dominiis suis esset futurum. Maiestas sua ser.ma, uti hactenus consuevit, ita et deinceps curabit hanc (^a-illius sanctitatis^a) pietatem paternam^b) omni studio, observantia et viribus (^c-suis erga illam et eius sanctam sedem^c) perpetuo demereri.

Habet etiam eius maiestas commendatas singillatim personas v.rarum Dominationum et illis pro affectu et studio isto, quod erga maiestatem suam praeseverunt, proque his laudibus, quas eius maiestati gravi et eleganti oratione tribuerunt, gratias habet non vulgares. Cum autem (^a-Dominationes v.rae^a) lassitudinem itinerariam paulo^d) sedaverint, maiestas sua cum illis id agere et tractare dignabitur, quod ex usu rei christiana et dignitate, tam sanctissimi domini, quam eius maiestatis futurum videbitur.

^{a-a)} *Suprascriptum.*

^{b)} *Sequitur una sententia penitus expuncta.*

^{c-c)} *Suprascriptum pro expuncto: post se*

^{d)} *Sequitur expunctum verbum illegibile.*

**Responsum secundum
datum nuntiis pontificis regio nomine**

Toruniae, 14 III 1520.

Rex commendat studia et conatus pontificis de pacificandis principibus christianis, ut viribus unitis Turcas aggredi possint. Quod vero pacem cum Alberto, Prussiae magistro, attinet, asserit se ad bellum adversus eum suscipiendum coactum fuisse propter subdolas eius actiones, iniurias subditis suis illatas et cum hostibus suis conspirationes; declarat se nunc ab isto bello, quod sibi bene succedit, abstinere non posse, gratum tamen sibi esse eorum officium, quo si opus habuerit, ipsique alia eis commissa expleverint, libenter se usurum esse.

Min.: Warszawa, BN, BOZ, Theca Górski 3 f. 42r-43r.

Cop. coaevae: Kraków, BJ, ms. 6548 p. 711-713;

Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 221v-222v.

Ed.: Działyński AT V 198-199 (una cum N. 16).

**Responsum datum nuntiis apostolicis Thorunii
feria quarta proxima ante dominicam Laetare, quae fuit XIIIII Marcii**

Laudat summopere et probat Maiestas sua sanctissimum et maxime necessarium studium, curam et institutum illius Sanctitatis, quod omnes reges et principes christianos ad quinquennales inducias et deinde ad bellum et communem expeditionem contra Turcam suscipiendam persuadere et exhortari non desistit. Dominoque Deo gratias agit Maiestas sua, qui hanc illius Sanctitati mentem inspirare dignatus est pro vindicanda salute et bono statu rei christiana, adeo nunc ut nunquam alias magis in discrimine constitutae. Maiestas enim sua ser.ma, ut ea, quae assidue humeris suis hanc molem infidelium sustinet, nihil unquam magis desideravit, quam hoc aliquando faustissimum tempus futurum, ut omnes principes christiani unanimi consensu et coactis viribus tandem ad redimendum periclitantem reipublicae christianaे bonum statum surgerent. Verum^{a)} de hac^{b)} ipsa generali expeditione^{c)} Maiestas sua ser.ma alio tempore plenius^{d)} tractare et conferre cum v.ris Dominationibus dignabitur.

^(e)-Quod autem v.rae Dominationes nomine^{-e)} illius Sanctitatis postulant et hortantur, ut Maiestas sua ser.ma pacem iniret^{f)} et amplectetur^{(a)-cum} nepote suo, illustri d.no magistro ordinis Sanctae Mariae Theutonicorum in Prussia^{-a)}, non dubitat Maiestas sua satis constare illius Sanctitati ex litteris et nuntiis^{(g)-suis}, quantas^(g) molestias et adversitates idem illustris do-

minus magister ^(h)Maiestati suae^(h) semper exhibere consuevit, premendo subditos illius vectigalibus insolitis, vadimoniis, carceribus, spoliis, grassationibus, incendiis, caedibus ac aliis variis ac indignis modis, ut illos ad defectionem ⁽ⁱ⁾ab ea⁽ⁱ⁾ cogeret. Et subinde toto tempore delectus faciebat, arma, pontes, tormenta ac alia bellica instrumenta parabat, suggillando Maiestatem suam indignis criminibus apud christianos principes ^(a)et impingendo illi haec facinora, quae ipse adversus illam patrabat, auxiliaque sibi^(a) aduersus illam^(j) comparando. [42v] Quae omnia cum usque huc patienter ferret ac dissimularet Maiestas sua, id subterfugiens, quod semper horruit, ne arma sua, quibus assidue molem infidelium sustinet, in populum christianum converteret, ille abusus hac patientia et aequanimitate Maiestatis sua, suique debiti, suae professionis ac etiam vinculi sanguinis immemor, conspiravit adversus Maiestatem suam cum eius, immo^{k)} totius christiana reipublicae hostibus^{l)} Moscis et Thartaris, et nullo illi bello indicto, eduxerat magnum militum numerum ex Germania; ipseque in procintu fuit Maiestatem suam, inopinantem et aliis bellis cum infidelibus occupatam, adoriri et subditos eius partim ad defectionem, partim etiam ad praestandum sibi liberum transitum per loca munita sollicitavit.

Quibus rebus, ingenti motu ac trepidatione in his terris Prussiae facta, coacta est Maiestas sua, posthabitis omnibus negotiis et tempore hiberno, bello minime congruo, huc cum exercitu venire, ubi longo tempore adhuc expectans, ut ille^{m)} resipisceret ac debitum suum praestaret. Illumque in sua pertinacia et hostilitate constantem videns, facere aliter non potuit, quam ut illum, quod hactenus vitavit, bello aggrederetur.

Quod coeptum Maiestati sua, Domino Deo propitio, prospere succedit. Gentes enim Maiestatis sua, quaecumque per eam terram eunt, omnia libere ferro et igni populantur, arces plerasqueⁿ⁾ et civitates ac oppida, nonnullos etiam non vulgares captivos interceperunt. Non videtur itaque Maiestati sua, ut rebus sic stantibus, arma, quae ex tam iustissimis causis sumere est coacta, ad praesens deponat. Facere enim id absque gravi suo [43r] et subditorum suorum dispendio ^(o)atque incommodo^(o) non posset, sed et hostis Maiestatis sua, ut est homo nimium confidens viribus suis, ^(a)ubi id nunc fieret^(a), crederet se timeri occasionemque sumeret suam libidinem deinceps saevius atrociusque explendi. Grata est tamen plurimum Maiestati suae haec cura et studium v.rarum Dominationum, quod obtulerunt, et curabit id illis omni favore et benevolentia sua regia semper referre.

Quia vero Sanctissimus Dominus Noster^{p)} commisit v.ris Dominationibus nonnulla etiam alia negotia curare et agere in magno ducatu Lituaniae, censet et postulat Maiestas sua, ut v.rae Dominationes interea temporis illic proficiscantur et munus sibi iniunctum diligenter obeant. Ubi autem^{r)} postea videbitur esse opus tractatibus aliquibus cum ipso d.no magistro, tum demum Maiestas sua id v.ris Dominationibus declarabit.

- a, a-a) *Adscriptum in margine.*
- b) *Sequitur expunctum: tamen*
- c) *Sequitur expunctum: alio*
- d) *Sequitur expunctum: et liberius*
- e-e) *Suprascriptum pro deleto: Verum quod*
- f) *Suprascriptum pro expuncto: signaret*
- g-g) *Suprascriptum pro expuncto: Maiesta-*
tis suaे, quos
- h-h) *Suprascriptum pro expuncto: illi*
- i-i) *Suprascriptum pro expuncto: a Maies-*
tatesua
- j) *Sequuntur expuncta duo verba illegibi-*
lia.
- k) *Suprascriptum pro expuncto: quod*
- l) *Sequitur expunctum: Turcis*
- m) *Sequitur expunctum verbum illegibile.*
- n) *Suprascriptum pro expuncto: munitas*
- o-o) *Adscriptum supra.*
- p) *Sequitur expunctum: committi*
- r) *Suprascriptum pro expuncto: vero*

N. 18.

**Sigismundus I, rex Poloniae
Leoni X, pontifici maximo**

[Toruniae, post 14 III 1520].

*Gratum se esse scribit pro eo, quod ipse nuntios suos ad se miserit, qui ae-
quanimitatis suaे testes esse possint. Non putat tamen consultum esse, ut in
Moscoviam se conferant. Petit, ut facultates, quas Ferreri pro Lithuania et Mo-
scovia obtinet, etiam ad regnum Poloniae extendat.*

Reg.: Warszawa, AGAD, Lib.Legat. 5 f. 132v-133v.

Cop. coaeva: AGAD, Sucha, ms. 22/32 p. 444-445.

Ed.: Działyński AT V 240.

*[Commendat Petrum Tomicki ad episcopatum Posnaniensem, post obitum
Ioannis Lubrański vacantem]. Caeterum ago immensas gratias v.rae Sancti-
tati, quod ad ea tractanda, quae rebus meis expedient, mittere huc ad me di-
gnata est suos oratores, quos aliquantis per adhuc retinebo, donec hi tumul-
tus, quibus detineor, sedabuntur, ut illi testes fiant apud Sanctitatem^{a)} ves-
tram, tum gestorum, tum etiam aequanimitatis meae¹⁴⁸. Nam quod ad pro-
fectionem in Moscoviam attinet, quia res aliter se multo habet, quam sit
Sanctitati v.rae persuasum¹⁴⁹, nec decens, nec satis tutum ut illuc irent pu-
tavi. [133v] Verum supplico illi enixe, ut pro honore suo et meo, populorum-
que meorum commodo, ac etiam dignitate, concedere dignetur easdem facul-
tates rev.do d.no Zachariae, episcopo Gardiensi, ad annum dumtaxat, in reg-
no et dominiis meis Poloniae exercendas, quas illi ad ducatum Lituaniae et*

¹⁴⁸ In contentione cum Alberto, magno Ordinis Theutonicorum magistro.

¹⁴⁹ Cfr. N. 9 (p. 16).

Moscoviae concessit¹⁵⁰. Nam illic nullius pene usus esse possunt propter multitudinem incolarum ritus Graeci et raram necessitatem eiusmodi facultatum, quae illic hominibus incumbant. Erit haec res mihi non vulgariter grata et subditis meis utilis, cum ea, quae isthinc ex Urbe aut ex Hungaria peteretur¹⁵¹, hic domi haberi possint. Quod v.ram Sanctitatem pro sua benignitate facturam non dubito. Cui me cum regno et dominiis meis ex corde commendabo, et cupio, ut sit diutissime foelix et incolumis. Datum.

a) *In textu: Serenitatem*

N. 19.

**Zacharias Ferreri et Ioannes de Tedaldis
Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro**

Toruniae, 9 IV 1520.

Notum faciunt se ad regem Poloniae destinatos esse, ut differentias inter eum et illum regem componerent; quid hac in re usque nunc fecerint significant, orationisque coram rege habitae exemplar mittunt et paratos se esse ipsum adire dicunt.

Or.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 23534 (autographum Ferrerii?); a tergo sigillum Ferrerii et inscriptio; intus (f. 2r) versio Germanica coaeva.

III.me Princeps et Domine D.ne observandissime. Commendationes plurimas.

Quum ob varia christiana religionis ardua negotia Sanctissimus Dominus Noster ad ser.mum regem Poloniae nos destinaverit, mandavit quoque inter caetera, ut differentias, quas tum mutuo habebatis, aliqua media concordia coaptare niteremur, ignarus adhuc de bello, quod hucusque increscit. Nos, cum primum ad eundem ser.mum regem concessimus, omnem operam navavimus, ut ad id eius animum infleteremus (sicuti ex oratione coram eius regia maiestate a nobis habita, quam ei transmittimus¹⁵², melius perpendet tua ill.ma Dominatio). Quotidie etiam non destitimus inter privata colloquia idem efficere et curare. Distulimusque hactenus ad eandem Dominationem tuam ill.mam propterea scribere, ut quid conclusionis ab eadem

¹⁵⁰ Cfr. supra, N. 11.

¹⁵¹ A nuntio scilicet in Hungaria residente.

¹⁵² Cfr. supra, N. 15.

maiestate super ea re habuissemus, possemus litteris explicare. At quoniam nihil adhuc resolutionis obtainere potuimus, noluimus ulterius ad scribendum immorari.

Nos maximo afficimur dolore tot clades, totque dissidiorum discrimina inter vos (non modo christianos principes, sed et praecipuos consanguineos, avunculum scilicet et nepotem) atrociter desaevire, quod et quantum Sanctissimo Domino Nostro, pro sua erga utrumque paterna dilectione, dislictum sit, tua Dominatio ill.ma coniicere potest. Optabamus eam ob rem ad eandem tuam Excellentiam proficisci, si quae sit in hoc regia mens potuisse agnoscere, ne frustra laboraremus et aliorum adhuc negotiorum ardui et pernecessarii tractatus, pro quibus et missi sumus, apud eandem maiestatem nos detinerent. Interea ab incoepitis non desistemus. Praesentes vero huic familiari nostro fideli ad eandem Dominationem tuam ill.mam dedimus, ut et per eundem ad nos, si videbitur, tuto respondere possit. Cui nos enixe commendamus et offerimus, et quae fauste valeat. Datum Toruniae, IX Aprilis M.D.XX.

Eiusdem tuae Dominationis ill.mae

addictissimi: Zach[arias] epus Gardiensis
et (^a-Ioaness Tedalldj^a), nuntii apostolici

^{a-a)}Manu Ioannis de Tedaldis.

N. 20.

**Albertus, magnus ordinis Theutonicorum magister
Zachariae Ferreri et Ioanni de Tedaldis**

S.l. , 17 IV 1520.

Notum facit se eorum litteras die 16 IV accepisse; meminit se iam de quinquennalibus indutiis olim cum Nicolao a Schönberg tractasse et, quomodo reipublicae christianaee succurrere possit, petiisse. Responsum de hac re adhuc expectat. Dicit se nullam istius belli causam dedisse. Eiusdem belli non omnino necessarii, quod christianum regem minime decere asserit, atrocitates et sacrilegia enumerat. Excusat se, quod Germanico idiomate scribat.

Min.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 23562, f. 2r-4r. In f. 5v alia manu: "Was
bebstlicher heyligkeyt, auch der churfursten und fursten botschafter an
meines gnädigen herrn von Thoren uns hingeschrieben etc. Actum am Montag
nach Quasimodo geniti im XX-ten".

Unser willig freuntlich dinst zuvor. Erwirdigster in Got Vatter, besonder lieber Her und Freundt.

Wir haben Euer Liebden schreyben, daraus wir vermercken, das dieselbig von unserm heyligsten vatter, dem babst, von wegen etlicher wichtigen sachen der heyligen criste[n]heyt zugut^{a)} zu koniglicher irlaucht von Polen abgefertigt und verordent, auch doneben in bevelich gegeben, das sich Euer Liebden bemuhen wolten, die zwittracht, so sich zwischen koniglicher irlaucht von Polen^{b)}, uns^{(a)-} und unserm orden^{-a)} erhalten, vleis^{c)} zu haben, dieselbig beyz[u]legen mit ferner anzaigung, wes sich Eur Lieb unwissent des kriegs, welicher sich bitsher erhalten, fur muhe und vleis vorwenden, domit koniglicher irlaucht gemut geandert^{d)}, wie wir dan aus der uberschickten oracion, so vor koniglicher irlaucht von Polen gescheen¹⁵³, clerliche^{e)} zu vermercken mit dieser angeheften gutwilligkeyt, das Eur Lieb teglichs in heymlichen handlungen^{f)} gesehen, solichs zu vorkomen. Derhalben Eur Lieb bitsher mit irer schrift verzogen aus ursachen, ob es deselbig was entlichs oder beschlisslichs zu schreyben het mogen.

Dieweyl aber Eur Lieb noch zur zeyt nichts in gleichem fall erlangen haben konnen^{g)}, habt uns dieselbig Eur Lieb auch nicht lenger wissen uffzuhalten mit ferner anzaigung, wes Eur Lieb in solichem bekomert, das dergleichen widerwill vor uns als cristerlichen fursten vorhanden und Eur Lieb begirig, so dieselbig was entlichs erlanget het, ^{(a)-} auch anderer gescheft halben, so dieselbig nach uns zu richten, nicht verhandelt weren worden^{-a)}, sich in aigner person zu uns zu verfugen, welchs gewesen, doch so wollen Eur Lieb in mitler zeyt von derselbigen angefangenen handlungen nicht absteen, alles inhalts, wie dann Eur Lieb schrift clerlich mitbringt, am montag nach dem sonst Quasimodo geniti¹⁵⁴ empfangen [2v] und vernomen¹⁵⁵.

Dieweyl wir nun aus solichem schreyben vermercken, wes sich dieselbig bemuhet und in solicher handlung beflissen, das wir billig Eur Lieb danckbar seindt, wolten wir^{(a)-} sampt unserm orden^{-a)} diesen Eur Lieb gehabten vleis, muhe und arbeyt dermassen widerumb gegen derselbigens^{g)}, ab den darob Eur Lieb zu empfinden, das wir solichs in kein vergessen gestelt wollen haben, sonder^{h)} nach unserm hochsten vermogen himit zu thon erbotten haben. Domit aber Eur Lieb zu empfinden, das wir uns in kainen weglk dieses unver-sennlichen krigs von koniglicher irlaucht von Polen versehen hetten, dieweyl wir uff underhandlung unsers heyligsten vatters, des babsten, der dan sein botschaft als den wirdigen, hochgelernten und gaistlichen hern, Nicklas von Schonbergk, bey uns gehabt, ^{(a)-} wie unzweifelich Eur Lieb bewust^{-a)}, mit dieser anzaigung, wes bebstlicher heyligkeyt gemut den funfjerigen stilstandt be-

¹⁵³ Cfr. supra, N. 15.

¹⁵⁴ Feria secunda, quae sequitur dominicam primam post Pascha, vocatam etiam "in Albis". Anno 1520 occurrebat die 16 Aprilis.

¹⁵⁵ Cfr. supra, N. 19.

langent¹⁵⁶, darin wir uns auch dermassen gegen irer heyligkeyt erbotten, wie unzweifelich der gemelt her Nicklas von Schonbergk widerumb irer heyligkeyt eingebbracht, das uns bey meniglich unverkerlich in solchen auch diese wege furgeschlagen, das wir vilmer geneigt gewesen, das ihrigⁱ hilfe zu volbringen, domit der heyligen cristenheyt nutz het mogen gespurt und gefurdert werden, dan unsere aigene sach zu furdern, die wir dan in solchen das wenigst geacht. Hetten uns auch in alle wege verhofft, bestliche heyligkeyt solt uns ehe der zeyt widerumb, wes ir heyligkeyt gemut durch gemelten hern Nicklassen zu erseen gegeben haben^j, der wir dan noch teglichs gewertig¹⁵⁷.

[3r] Dieweyl aber^k bestliche heyligkeyt solche sach noch bey sich (^a-under handen^{-a}), auch koniglicher irlaucht^l wol bewust, was in solchem gehandelt und zugesagt, (^m-hetten wir uns ye verhofft, es solt dieses gesche[henen] krigs nicht vonnottnen gewesen sein^{-m}), dann wir Eur Lieb nicht zu bergen wissen, das koniglicher irlaucht in solichem, nicht wie ainem cristenlichen konignⁿ gezimen thut, diesen krieg erweckt^o, dan seine konigliche irlaucht uns kein ursach solchs zu thon angezaigt oder uffs wenigst an den orten, do es sich wol gezimbt het, beschlegt, sonder on zuschickung ainich vedtbriefs, auch derselbigen ere (^k-in keinen weg^{-k}) verwart, solichen krig angefangen, (^a-und obgleich die alten betrucklichen vertrek hierin solten bedacht oder angerurt werden, wer billig pluts uns ain zeyt zuvor d[iese] abzusagen und zuruckzugeben von notten gewest^{-a}), denselben krig auch dermassen uben und verhandeln lassen, das man das heylig hochwirdig sacrament sampt der heyligen olung bey etlichen gefangen gefunden, auch die Gots heuser und kirchen dermassen be-raubt und geplundert, zu schweigen was mit frauen und jungkfrauen gehandelt, welichs ye^p ainem cristenlichen konig zu dulden^r (^a-und zuzusehen nicht rumlich^{-a}), sonder Durcken und heyden schult zu geben; welichs wir dan noch bits uff den heutigen tag also unverschult leiden^l und zusehen mussen. Haffen aber, Got der almechtig werdt diese sach mit seiner gottlichen gnad mit der zeyt mildigklich abstellen. Dan wir solich furnemen (^a-in ansehung unser gerechten sach^{-a}), wo wir nicht bestlicher heyligkeyt darin verschont (^a-und vor uns wie billig gehalten^{-a}), auch der handlung, so wir irer heyligkeyt bey her Nicklas von S[chonbergk] in unser antwort gegeben, ingedenck weren gewesen, gleich so wol angesagten, alss durch koniglicher irlaucht gescheen. Aber es must uns laid sein, das wir dermassen gehandelt haben solten, alss an uns gefaren.

[3v] Welichs alles wir nicht unbillig geursacht, Eur Lieb anzuseigen^s, sonder solichs der notdurft nach in keinen wegk underlassen können. Hetten uns auch gentlich verhofft, konigliche irlaucht solt zuvorderst^a Eur Lieb^t alss dem geschickten bestlichen heyligkeyt sampt den botschaftern der cur-

¹⁵⁶ De Nicolao a Schönberg, eiusque in Prussiam missione, mensibus Novembri et Decembri 1518 peracta, vide Biskup PZK, p. 546.

¹⁵⁷ Epistula, in qua Albertus pontifici rationes suas exposuerat, est - ut videtur - ea ipsa, cuius minuta sine dato conservatur Berolini, GStAPK, XX, OBA, n. 22948. Cfr. epistulam Nicolai a Schönberg ad fratrem eius Theodoricum, 12 I 1520 datam (minuta ibidem, n. 23041).

fursten und fursten zu Thorn, besonder in solicher sach, was zu handeln, ungerumbt haben, auch in mittler zeit Eur Lieb^{u)} ankunft in das krigisch furnenen, welichs gantz uncristlich geubt, bits zu erhollung der sach^{v)} zu frid gestelt. Dieweyl aber unser menigfertig erbieten, so wir und unser Orden, (^a auch unsere vorfare^{n-a)}, ain lange zeyt her oftmals bey den hochsten heuptern der cristenheyt, auch allen andern stenden (^a-derselbigen anheimig uns zu entschayden und ortern zu lassen^{-a)} gesucht, aber bey koniglicher irlaucht von Polen nye het wollen angesehen werden, wie dan Eur Lieb ytzundt auch bezeigen thet, (^a-sonder vil lieber das erb unser liebenfrauen in der sone dan in andere weg zu erlegen begirig^{-a)}, haben Eur Lieb abzunemen, was koniglicher irlaucht grunt und meinung hierin ist, also das babstliche heyligkeyt, als das oberst haupt der cristenheyt, sampt andern stenden^{w)} solich unser gleichmessig erbieten nicht zu ortern und beyzulegen^{x)}, zutritt haben mogen. Aber nichts dester weniger, wiewol es nicht ain clainer schaden mit mordt, raub und brandt von koniglicher irlaucht von Polen in unserm landt bezeyget, erbieten wir uns nochmals, wie alle zeyt von uns gesehen und gehort, wo Eur Lieb als der geschickt bebstlicher heyligkeyt ainiche weg und mittel westen^{y)} [4r] forzuschlahen, die uns und unsern Orden erlich, vromlich, thonlich und annemlich sein mochten^{z)}. (^a-Darin wollen wir uns dermassen horen, beweisen und vernehmen lassen, das es bey Eur Lieb und menigklichen unmer weissenlich sein soll^{-a)}. Und wiewol wir aus unser treuhertzigen wolmainung, so wir ye und allewegen zu babstlicher heyligkeyt anschlegen getragen, zu diesem verderblichen schaden kommen, den wir dan babstlicher heyligkeyt zu gefallen gern leyden und dulden wollen, bitten wir Eur Lieb gantz freuntlichs vleis, dieselb wollen solichen unsern guten willen und erlitten schaden ir heyligkeyt anzaigen mit^{aa)} diesen [sic] bevelhung uns und unsren Orden mit irer vetterlichen gnad dermassen zu bedencken, damit (^{ab}-wir zu empfinden, das solicher hendel in keinen wegk bebstlicher heyligkeyt leidlich und gefellig^{ab}), wie wir dan sonder zweifel in Eur Lieb so zu thon werden. Wir hetten auch Eur Lieb soliche unser schrift gern in das^{ac)} lattein bringen lassen. Dieweyl aber Eur Lieb geschickter bot etwas ser geeylt^{ad)}, thon wir Eur Lieb soliche unser antwort in teutschen worten behendigen. Bitten derwegen, Eur Lieb wollen solichs nictes anderm dan der eyl halben beymessen. Das wolten wir Eur Lieb, die wir etc. (^a-Datum dinstags nach Quasimodo geniti 1520^{-a)}.

a, a-a) *Adscriptum in margine.*

b) *Sequitur expunctum:* und

c) *Sequitur expunctum:* furzuwech(?).

d) *Sequitur expunctum:* het

e) *Sequitur expunctum:* vernomen v

f) *Adscriptum supra pro expuncto:* per

g) *Suprascriptum pro uno verbo expuncto.*

h) *Sequitur expunctum:* solichs

i) *Lectio incerta.*

j) *Sequitur expunctum:* dan wir uns stets daruff vertrost .

k, k-k) *Adscriptum supra.*

l) *Sequitur expunctum:* wie derselbig

m-m) *Adscriptum in margine pro expuncto in textu:* wir solten dises uberfals billig ueberhoben sein gewesen.

n) *Sequitur 3 verba penitus expuncta.*

o) *Adscriptum supra expuncto:* angefangen

p) *Sequitur expunctum:* nicht et 4 verba suprascripta, quae non leguntur.

q) *Sequitur expunctum:* zugehort

r) *Sequitur expunctum:* dulden

- s) *Sequitur expunctum*: durch uns dan
- t) *Sequitur expunctum*: und andern
- u) *Suprascriptum loco expuncti*: eurer
- v) *Sequitur expunctum*: angestelthaben
- w) *Sequitur expunctum*: hierin von koniglichen irlaucht
- x) *Sequitur expunctum*: machtzutrit
- y) *Sequitur expunctum*: wir haben eur vaterlichen lieb schreyben, wes sich die selbigen als die geschickten unsers heyligsten vaters des babst ytzundt bey konigliche irlaucht von Polen zuhandeln underfangen, damit diese kriegische, welche konigliche irlaucht vorhat, under entberung undernommen werden mocht, mit anzaigung uns und unser orden vorhat
- z) *Sequitur expunctum (partim in textu et partim in margine)*: bitt wir eur lieb

hiermit ganz freuntlichs dinstlichs vleis, dieselb eur lieb wolten sich in solchen nochmals berichten, darob ye meniglich zu empfinden, das es an unsern teyl nicht erf[mangeln] soll, da es ye cleglich und zu erbarmen, das dieser orden des ganzen als ain spitals des ganzen adels bey der cristenheyt also ernstlich solt ausgereut und verdilgt werden, das wolten wir eur lieb, des wir freuntlichs zu dienen gewertig, uff solich ir geth[anes] schreyben nicht bergen, darin

- aa) *Sequitur expunctum*: dieser g
- ab-ab) *Adscriptum in margine pro expuncto in textu*: wir unsers erlittenen schadens hinfurt widerumb ergetzen werden mochten
- ac) *Sequitur expunctum*: ladt
- ad) *Sequitur expunctum*: haben wir ime

N. 21

**Zacharias Ferreri et Ioannes de Tedaldis
Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro**

Toruniae, 2 V 1520.

Acceptis eius litteris frustra se apud regem laborasse scribunt, ut arma deponeret et litem arbitrio pontificis decidendam relinquaret; ideo novos articulos compositionis mittunt, qui tractatum Pacis Toruniensis anni 1466 in iis tantum mutant, quae ad receptionem Polonorum in ordinem nunc negandam attinent et quae obligationem mutui auxilii in casu belli ferendi tantum ad expeditiones contra infideles et schismaticos restringunt. Eius tempestivum responsum exoptant, pro indutiis 15 vel 20 dierum se laboraturos promittunt; breve Leonis X, quo ad deponenda arma et indutias ab ipso indictas observandas monetur, transmittunt et ut illi obtemperet hortantur. Adiunguntur supradicti articuli compositionis, ubi etiam de conservanda Sedis Apostolicae auctoritate agitur.

Or.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 23643 f. 4r-v. In f. 5v inscriptio et sigillum Ferrerii. In f. 1r-2r versio Germanica coaeva. In f. 3r appendix. Partim manu secretarii nuntiorum exarata, partim a vermbus destructa.

Redditis nobis litteris Dominationis tuae ill.mae a tabellario nostro, recensuimus, non sine maximo dolore, quaerimonias sinistrosque casus et adversos belli turbines, quibus premitur et circumvallatur¹⁵⁸. Non potuimusque tot calamitatibus non summopere compati et ex intimo corde misereri, iterum atque iterum regias pulsare aures, compellare proceres et consiliarios ad deponendum arma, ad intermittendum bellum et ad has altercationes (habito ad quinquennales inducias¹⁵⁹ respectu) ad arbitrium Ss.mi Domini Nostri et sanctae Sedis Apostolicae, pro ipsius observantia, reducendas et diffiniendas. Quod cum fuerit negatum, proposuimus alias conditiones, quae nobis aequae honestaeque visae sunt pro qualitate temporis, et a quibus ad evitanda maiora mala et tollenda scandala de medio christiani populi, nec non ad obsequendum votis Ss.mi Domini Nostri neutra pars deberet pacto aliquo declinare, sed eas continuo et immediate complecti et acceptas habere.

Quae conditiones versantur circa conventiones illas, quae sub titulo perpetuae pacis clauduntur¹⁶⁰, moderatis tamen nonnullis ex eis, ut scilicet non suscipiantur Poloni in ordinem¹⁶¹, non dentur auxilium seu suppetiae nisi contra hostes infideles et ab unitate Sanctae Romanae Ecclesiae deviantes, et quidem sub certa limitatione, quae dictae pacis perpetuae substantiam non alterent aut immutent¹⁶². Circa quae, etsi adhuc regium non potuimus habere responsum, noluimus tamen praetermittere, quin Dominationi tuae ill.mae illa exponamus, ut citius expediamus. De quibus et ad nos scribere dignetur, vel suo nuntio, cui fidat, ore tenus quam primum animum suum declarare, quoniam hac tarditate maiora quotidie mala augentur. Sicut vero ser.mum regem, ut hac saltem honestate vincatur et mitescat, quotidie et omni hora rogamus et efficacibus persuademus rationibus, sic et tuam Dominationem precamur enixius, ut nobiscum esse et sentire dignetur, nullatenusque reluctari; quod nil aliud esset, quam rem in longum et in incertum, vel^{a)} proculdubio deteriore eventum deducere. Super quo et iucundam, gratam et celerem a tua ill.ma Dignitate expectamus responsionem. [4v] Interea laboramus, ut inducias bellum aliquas, saltem XV vel XX dierum, a regia maiestate obtineamus.

Nuper accepimus a Ss.mo Domino Nostro apostolicas litteras ad nos, ad ser.mum regem et ad ill.mam Dominationem tuam, quibus nobis significan-

¹⁵⁸ Cfr. N. 20.

¹⁵⁹ Illas scilicet, quas Leo X a. 1518 indixit, cfr. supra, N. 2.

¹⁶⁰ Scilicet Pacis Toruniae a. 1466 conclusae, cuius acta edidit Weise TF, p. 265-288.

¹⁶¹ Articolo 14 Cruciferi se obligaverunt, "quod deinceps et amodo ad ordinem nostrum S. Mariae Theutonicorum... personae idoneae et ordinis capaces, eciam ex subditis quibuscumque regni Poloniae et principatuum et dominiorum eius assumantur, ita tamen quod nos, magister et commendatores, ultra medium partem de illis assumere non teneamur...", Weise TF, p. 279. De proposito huius mitigationis, quae iam a. 1512 in conventione Petricoviensi discussa erat, v. Biskup WP, p. 202-203.

¹⁶² Articulus 6: "Sumus obligati... sibi [regi Poloniae] et successoribus suis regibus et regno Poloniae contra omnes hostes et adversarios suos... assistere eosque in guerris et adversitatibus nostris potenciarum adiuvarere", Weise TF, p. 275. Cfr. Biskup WP, p. 203.

tur, ut litteris ipsis redditis, utrumque vestrum ad pacem et concordiam hortemur et celeriori via arma deponi ac quinquennales inducias eiusdem Ss.mi Domini Nostri in ea haberi veneratione et observantia, in qua et caeteri principes christiani habent, utriusque significaremus, stringeremusque rem modo breviori et acriori stimulo, ne ex hoc scandaloso principio caeteris christianis principibus intermissas dissensiones repetendi veraeque religionis hostibus contra nos temerarius audendi occasio ansaque p[re]aebeantur¹⁶³. Ad quod, sicut et praefatum ser.mum regem apostolico iussu hortati sumus, rogavimusque et monuimus, ita et Dominationem tuam ill.mam hortamur, rogamus et pro nostro officio monemus. Ad quam et litteras ipsas p[re]afati Ss.mi Domini Nostri p[re]aesenti familiari nostro fideli dedimus. Cui et nos plurimum commendamus et offerimus. Quae et faustissime valeat. Datum Toruniae, secunda Maii M.D.XX.

Eiusdem tuae ill.mae Dominationis

Addictissimi Zacharias epus Gardiensis
et ^{b)}Ioaness Tedalldj^{b)}, Ss.mi Domini Nostri
nuntii et oratores.

Ex parte oratorum Ss.mi Domini Nostri
et illustrorum principum Germaniae¹⁶⁴, amicabilium compositorum.

Proponitur conditio olim perpetuae pacis inter inclytæ memoriae d.num Cazimirum, Poloniae regem, et rev.mum d.num Ludovicum, generalem magistrum ordinis Teutonicorum [...]^{c)} terrarum Prusiae etc, cum limitationibus infrascriptis:

Quod dominus magister generalis pro tempore existens, sive ipse ordo, non teneatur suspicere Polonos ad religionem seu militiam¹⁶⁵.

Item quod interveniat obligatio de praestando auxilio tantum contra infideles per utrasque partes¹⁶⁶.

Item quod dicta obligatio praestandi auxilii limitetur ad certum modum possibilem et non excedentem vires dicti magistri, quin etiam utriusque, iam specificetur.

¹⁶³ Litterae hae ad nuntios non inveniuntur, illae vero, ad regem 26 II 1520 datae, editae sunt a Działyński in AT V, p. 170-172; copia illarum, quae ad ducem eodem die datae sunt, conservatur in Kórnik, BPAN, ms. 223, p. 20-21 (versio Germanica Berolini, GStAPK, XX, OBA, n. 23248).

¹⁶⁴ Oratores hi apud regem Poloniae fuerunt 8 personae nomine electorum Germaniae missae: nomine scil. Alberti aepi Moguntini, Ioachimi marchionis Brandenburgensis et Friderici marchionis Saxoniae, nec non Georgii et Ioannis, ducum Saxoniae (nomina oratorum apud Biskup WP, p. 195). Omnes isti venerunt Toruniam die 9 IV 1520, cfr. Krämer, p. 27-28, vide etiam infra, N. 26.

¹⁶⁵ Cfr. supra, notam 161.

¹⁶⁶ Cfr. supra, notam 162. In isto articulo non dicebatur de obligationibus Polonorum.

Item quod altera pars sine alterius consilio contra eosdem infideles bellum [non] incipiat nec moveat¹⁶⁷.

Item quod corri[gen]tur aliqua ver[b]a, quae minus cir[cumspecte po]sita sunt contra auctoritatem a[p]ostolicam et subiec[tio]nem immediatam [...]^{c)} magistri et ordinis sub eo, scilicet ver[bu]m "promittentes", loco cuius [add]atur infrascripta v[e]rba, scilicet "tra[ct]abimus per nos, alium [ve]l alias, directe vel indirecte, tacite vel [ex]presse, quovis generis colore, arte vel inge[n]io", vel dicatur "in quantum poterimus et permittemus"¹⁶⁸.

Sexto in loco, ubi legitur quod "nullum alium, praeter summum pontificem, quam praefatum d.num Cazimirum, recognosceret superiorem etc", ponetur scilicet "in terris Prusiae"^{d)169}.

a) *Suprascriptum.*

b-b) *Manu Ioannis de Tedaldis.*

c) *Sequitur unum verbum illegibile.*

d) *Sequitur expunctum initium septimae propositionis.*

N. 22.

Albertus, magnus ordinis Theutonicorum magister Zachariae Ferreri et Ioanni de Tedaldis

S.l. , 10 V 1520.

Gratias agit pro laboribus in hoc adhibitis, ut bellum cum rege Poloniae ad finem perducatur. Breve pontificis et articulos compositionis se legisse nuntiat, asserit tamen se velle papam per oratorem vel litteras instruere, quomodo res se revera habeat, ne ipse inobedientiae accusetur et breve rebus suis deterimento sit; ad articulos compositionis quod attinet, petit, ut industias unius vel duorum mensium obtineat, quo ipse rem matrius cum consiliariis examinare possit, necnon ut liberum transitum oratoribus suis in Germaniam et Livoniam ea in causa mittendis impetrent.

¹⁶⁷ Articulo 6 dicti tractatus Cruciferi promittebant: "nec... bella aliqua contra katholicos [sic] sine praefati d.ni Kazimiri regis et successorum suorum, regum Poloniae, speciali movebimus consensu", cfr. Weise TF, p. 275.

¹⁶⁸ Articulus 16 sonabat: "... promittimus sine dolo et fraude ac onere praestiti iuramenti, quod ad nullius viventis hominis auctoritatem et potestatem, eciam quacumque dignitate praefulget papali, imperiali, regali vel ducali ... ad impetrandam praesentis pacis... in toto vel in parte, expresse, manifeste vel occulte, per se, alium vel alias quacumque personas... dissolutionem ... recurremus", cfr. Weise TF, p. 280. Postulatum Ferrerii hac in re adhuc melius explorandum est; explicatio huius et sequentis postulati, a Mariano Biskup data, non videtur esse sufficienter clara (v. Biskup MDD, p. 156, cfr. idem WP, p. 203).

¹⁶⁹ Articulus 6, pars 3 sonabat: "... nullum alium praeter summum pontificem, quam praefatum dominum Cazimirum, pro nostro capite et superiorem recognituri", cfr. Weise TF, p. 275.

^(a)-Unser freuntlich willig dinst etc. ^{-a)}

Erwirdiger in Got etc. Eur Lieb schreyben, wes sich dieselbig in mitler zeyt des nehern unsern schreybens bey koniglicher maiestat zu Polen in disen irrgen sachen, auch dem geschwinden krigischen furnemen zu handeln understanden, daraus wir disen vleys spuren, das Eur Lieb gentzlich genaigt, auch gern sehen thetten, das solcher ungebuerlicher krieg beygelegt und uff gehaben werden mocht, mit uberschickung eins bebstlichen breves, wie dan Eur Lieb dergleichen koniglicher maiestet auch eins behendigt, sampt den ausgezogen artickeln des ewigen frides, haben wir inhalts und nach der leng, auch wie sich in solchem allenthalben geburt, mit aller demut und gantz freuntlicher meynung entpfangen und verlesen¹⁷⁰.

Thun uns erstlich diser Eur Lieb gehabten muhe und arbait abermals, wiewol dieselbig noch zur zeyt bey koniglicher irlaucht nichts erheben haben mogen, gantz hochlich und freuntlich bedancken. Und nachdem wir aus dem uberschickten breve vermercken, das bebstlicher heyligkeyt diser widerwill nicht lieb, sonder anhalten und vermanen thun, uns in solchem selbst zu weysen, domit sich aus solchem vehdlichen begynnen nicht weyter plutvergissen ervolgen und begeben thu, erkennen wir uns in dem und mererm ir bebstlichen heyligkeyt zu wilfarn schuldig. Dieweyl wir aber disen uncristlichen krig nicht angefangen, sonder ye und alwegen urbutig gewest, solche gebrechen durch bebstliche heyligkeyt, romische kayserliche^{b)} maiestet, churfursten und fursten des heyligen reychs ortern und beylegen zu lassen, welchs dan noch [2] bisher bey koniglicher irlaucht wenig geacht ader angesehen ist worden, wollen wir ufs erst irer heyligkeyt solich breve durch unsere aigene botschaft oder schrift beantworten, des verhoffens, dieweyl bebstliche heyligkeyt dises handels nicht gruntlich bericht, diselb ir heyligkeyt soll ab solchem unserm gleymessigem erbieten vetterlichs und genedigs gefallen tragen, dan wir ye nicht gern hierin als der ungehorsam erfunden wolten werden, wie man dan unzweyfenlich, so dise gebrechen an tag gedeyen horen und vernemen wurdet, auch durch solch irer heyligkeyt anschlagen nicht cleinen schaden erlieden.

^(c)-Und als wir ferner^{c)} angehort und vernommen, uff was mittel und condictio[n] sich Eur Lieb etlicher artickel in dem betrengklichen vertragk begriffen, sampt den andern botschaftern zu handeln understanden, wie dan die uberraichten verzaichnus mitgebracht, setzen wir in keinen zweyfel, Eur Lieb hab aus der nehern unsern schrift genugsamlich vermarkt, das wir uns vil lieber in der sone und guete weysen und entschaiden wolten lassen, dan dises thon in andern beschwerlichen wegen zu gewarten. Dieweyl wir uns dan ye

¹⁷⁰ Cfr. supra, N. 21.

und alwegen an bebstliche heyligkeyt, romische kayserliche maiestet, churfursten und fursten des heyligen romischen reychs erbotten, was sie in solchem uns und unserm orden erlich, romlich, annemlich und auch dinstlich erfunden und gehandelt kan werden, sein wir noch desselbigen erbietens uns aller gebuer zu erzaigen.

Domit wir aber dester fugklicher zur handlung kommen mochten, auch dises und anders mit wissen und willen bebstlicher [3] heyligkeyt, der wir on mitel underwurfig, auch unsfern herrn und freunden und sonderlichen unsfern glidern des ordens, die auch zu solchem handel gehorig, die uns etwas zu weyt entsessen, on die wir auch in solchen hendeln nichts zu bewilligen wissen, underreden und beratschlahren mochten. So bitten wir Eur Lieb mit allem freuntlichem hohem vleys, dieselb wollen neben andern der koniglichen (c>wird zu Hungern und Behem-c) auch churfursten und fursten botschafter ytzundt zu Thoren beyeinander¹⁷¹, disen vleys furwenden, das solche vehde dises kriegischen furnemens ein monat ader zwen zu einem anstandt gedenyen und underhandelt werden macht; dordurch ye konigliche irlaucht zu empfinden, das wir zum handel eylen. In welcher zeyt wir uns, wie obgemelt, beratschlagen und bereden mochten, domit dise sach, durch Eur Lieb hilff und anderer unser herrn und freundt zuthun, gutlich und freuntlich mocht geortert und vertragen werden.

Darin wir uns dan dermassen erzaigen und weysen wolln lassen, das man ye zu empfinden haben soll, das der glympf an uns nicht erwinden, wie dan Eur Lieb aus irer hohen vernunft und schickligkeyt selbst zu ermessen haben, das wir manchen stilstandt (c-von baiden tailen-c) nicht wol zur handlung kommen mogen. Derhalben so wollen sich Eur Lieb nochmals diser muhe und arbait nicht bevilhen ader beschweren lassen, sonder vleys haben, solichen anstandt zu erlangen. Daran werden [4] unzweyfenlich Eur Lieb bebstlicher heyligkeyt guts gefallens erzaigen, so wolln wir solchs fur uns sampt unserm orden freuntlich und gantz gern verdinen. Bitten hirauf Eur Lieb eylende antwort. Datum donerstag nach Cantate¹⁷² 1520.

(d)-Wir bitten auch Eur Lieb mit allem freuntlichem vleis, dieselb wollen sampt der andern curfursten und fursten botschaftern handeln und erheben, so der stilstandt erlegt, das domit eingezogen werdt, das unsere botschafter zu unsfern hern und freunden, auch glidern des ordens, in Teutsche landt, desgleichen in Eifflandt¹⁷³, sicher und vehlich passiren mogen, domit die handlung dester schleuniger von stat geen mog. Das sein wir umb Eur Lieb auch freuntlich zu verdinen geneigt etc.

An bebstliche heyligkeyt geschickt^{d)}.

¹⁷¹ Praeter oratores principum Germaniae (cfr. supra, N. 21, annotationem 164), a die 4 V 1520 etiam oratores Ludovici II Iagellonidis, regis Hungariae et Bohemiae, Fridericus dux Legnicensis et Ioannes Gosztonyi, epus Lauriensis (Györ), Toruniae operam mediaticem in conciliando rege cum magistro praestabant, cfr. Krämer p. 31.

¹⁷² Feria V post quartam dominicam Paschae, i. e. 10 V 1520.

¹⁷³ Livland, Livonia.

a-a) *Adscriptum in margine alia manu.*
 b) *Sequitur expunctum: und konigliche*

c-c) *Adscriptum in margine.*
 d-d) *Alia manu.*

N. 23.

**Zacharias Ferreri et Ioannes de Tedaldis
 Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro**

Toruniae, 20 V 1520.

Notum faciunt se indutias ab ipso desideratas a rege petivisse, obtinere tamen eas, rege dolum suspicante, non potuisse. Ideo se abituros nuntiant, commendatis prius regi eius subditis, ne nimiis ex bello dispendiis afficiantur.

Or.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 23724 f. 2r (autogr. Ferrerii?). In f. 3v inscriptio et sigillum Ferrerii. In f. 1r-v versio Germanica coaeva.

Rev.me et ill.me Princeps et Domine observandissime. Commendationes plurimas.

Redditis nobis secundis litteris Dominationis tuae ill.mae¹⁷⁴ nihil prae-termisimus, quod faceret ad impetrandas a regia maiestate inducias duorum vel unius mensis. Quas tamen nullatenus impetrare valimus, quod eadem maiestas, ut nobis post multa respondit, se in incertum niti non sine gravibus impensis ex coadunato exercitu asserat, quum assensus commendatorum ordinum ad perpetuae illius pacis instaurationem in ancipiti pendeat et dubius existat, non absque suspicione, quod suppetiae militum interea a dicta Dominatione tua ill.ma in subsidium callide haberi procurentur; quod esset contra se ipsam et regiam maiestatem suis propriis stipendiis militare. Eapropter, quum iam ad componendam pacem treugamque seu transactionem ullam spem non habeamus, hinc abeundum esse existimavimus. Dolemus autem non mediocriter, quod re infecta discedere oporteat, et quod itinera nostra prolixissima ac difficilia, laboresque assidui ac sollicitudines graves et quotidianae fructum aliquem in Dominationis tuae ill.mae beneficium non pepererint. Quae omnia seriatim litteris etiam nostris explicabimus Ss.mo Domino Nostro. Verum commendavimus ex omni corde maiestati praefatae ordinem, populosque ac terras et oppida, quo minoribus,

¹⁷⁴ Cfr. N. 22.

quam fieri possit, dispendiis afficiantur, sed illa omnia, quantum fieri potest, integra conserventur. Quod eadem regia maiestas pro sua amplitudine curaturam se fore sponpondit. Caeterum si quid pro Dominatione tua ill.ma a nobis faciendum est, pollicemur nos ad eius vota obsequentissimos. Quae et faustissime valeat. Datum Toruniae, XX Maii M.D.XX.

Eiusdem Dominationis v.rae rev.mae

addictissimi Zacharias Episcopus Gardiensis
et (^aIoaness Tedalldj^a), oratores apostolici.

^{a)} *Manu propria.*

N. 24.

**Instructio nomine magni magistri Alberti
nuntiis summi pontificis ac oratoribus regis Hungariae
et electorum Germaniae data,
per Henricum de Miltitz ipsis referenda**

S.l., 21 V 1520.

Orator debet eis, coniunctim vel separatim, in memoriam revocare, quid eis eorum mandantes imposuerint et quid magister litteris suis ab eis postulaverit. Cum tamen eorum conciliatio nullum fructum attulerit, exercitusque Polonus multas atrocitates in subditos suos patrare non desistat, ideo magister, a dictis subditis requisitus, volens per se ipsum de condicionibus pacis cum rege tractare, petit ab eis, ut apud Fabianum, epum Varmensem, operam navent, quo ipse per suos amicos in curia regia degentes, praesertim per Ioannem Laski, aepum Gnesnensem, salvum conductum sibi quam primum impetrat.

Min.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 23731 f. 1r-2r. Breve summarium apud Joachim PHA II, p. 310.

Instruction an die bestlichen, konigklichen, curfursten und fursten botschafter yzundt zu Thoren versamlet, was an dieselbigen vonwegen meines gnedigen herrn, des hohemeisters, durch hern Hainrichen von Miltitz, pfleger

zu Neydenburgk¹⁷⁵, soll geworben und getragen werden. Actum am montag nach Exaudi anno XX¹⁷⁶.

Nach dem gewonlichen und geburlichen zuentbieten meines gnedigen hern, des hohemaisters, soll denselbigen semtlich oder sonderlich erzelt werden, das sie zu guter massen wol wissen, aus was ursachen sie von iren schickern in disen obligenden gebrechen zu handeln an konigliche irlaucht von Polen abgefertigt, wie sie dan denselbigen iren bevelich zum teyl meinem gnedigen hern, dem hohemaister, schriftlich angezaigt^{a)177}; wes sich auch mein gnediger her uff solichs erbotten, hetten sie unzweifelich aus den schriften meines gnedigen hern auch vernomen¹⁷⁸. Daruff^{b)} sie dan, domit diese gebrechen ain wenig gelindert werden, nichts erhalten noch erlegt hetten mogen, allein ytzt zum letzten, das etzliche artikel des betzglichen frids solten geringert und etwas gemessigt werden. Was auch sein furstliche gnade^{c)} widerumb fur antwort gegeben, und sonderlich^{d)} des stilstandts halben gebeten, des hetten sie unzweifelich numer auch gut wissens.

Dieweyl aber sein furstlichen gnade noch bits uff disen heutigen tag kain entlicher trost zukomen^{e)}, wes sich sein furstliche gnade und derselbs underthanen aus solcher underhandlung^{f)} guts versehen sollen ('g-und nichts anderst befinden dan^{g)}, das sein furstliche gnaden durch [1v] ('h-des konigs uffzugk^{h)} ye lenger ye serer von dem krigklichen her und krigsfolck mit mordt, raub und brandt beschedigt und angetast wurdt, des sich dan ye sein furstliche gnaden, dieweyl sie all und nicht die wenigsten ('i-vonwegen irerⁱ⁾ schicker des heyligen romischen reichs zu koniglicher irlaucht abgefertigt^{j)}, uber die gleichmessige erbietung ('e-sein furstliche gnaden^{e)} in kain wegg versehen het, so sein doch sein furstliche gnaden ('k-teglichs von derselbigen underthanen angelangt und ersucht^{k)}, dieweyl sie durch solche krigklich^{l)} uffhalten^{m)} von tag zu tag, wie obergemelt, ('e-nichts dester weniger^{e)} beschedigt, werden sie verursacht, uff mittell und wege zu gedencken, domit sie solchem schaden furkommen mochtenⁿ⁾.

Derhalben uff disen weg gedacht, dieweyl noch bitsher durch ('e-die botschafter^{e)} nichts fruchtbars hat konnen oder mogen bey koniglicher irlaucht erlangt werden, wiewoll disfals unzweifelich an irem vleis nicht gemangelt, das sie fur gut angesehen, meinen gnedigen her von Helspergk¹⁷⁹ ('i-durch etlich aus irem mittelⁱ⁾ ersuchen zu lassen, domit sein gnad mit rat und hilf seiner hern und freundt ('e-an koniglichem hof^{e)}, und sonderlich des hern ertzbischoffs von Genisen¹⁸⁰, die sach dohyn wolten handeln, das konigliche irl-

¹⁷⁵ Henricus a Miltitz (1475-1545), ab a. 1500 in ordine BMV Theutonicorum, 1514-1521 procurator (pfleger) Neidenburgensis (Polonice Nidzica).

¹⁷⁶ Feria secunda post sextam dominicam Paschae, quae a. 1520 fuit 21 Maii.

¹⁷⁷ Vide additamentum ad N. 21; cfr. epistulam Friderici ducis Legnicensis ad Albertum, 3 V 1520 datam, apud Krämer, p. 215-216.

¹⁷⁸ Cfr. supra, N. 21.

¹⁷⁹ Fabianus a Lossainen (circa 1470-1523), epus Varmiensis ab a. 1512 (residebat Heilsbergae).

¹⁸⁰ Ioannes Łaski, aepus Gnesnensis.

aucht, mein gnediger her, ain sicher cristlich glait, personlich zu derselbigen zu komen, geben wolt, domit sich^o) sein furstlich gnaden diser gebrechen, (ⁱwie solche vertragen mochten werdenⁱ), mit seiner koniglicher irlaucht allein hetten zu beratschlagen und zu bereden.

Dieweyl nu (^e-sein furstliche gnaden-^e) in diser obligenden not^p) durch manigfertig anhalten und ersuchen der underthanen, (ⁱ-und sonderlich durch erbarmung des armen volcks, darzu geursacht, holt sein furstlich gnadenⁱ) dieses nicht wissen zu weigern, sonder^r) solichs gleicher gestalt an meinen gnedigen hern von Helspergk durch ine, hern Hainrichen, auch bitten und werben lossen, solich glait zu erlangen vleis furzuwenden, domit diese sach [2r] in mitler zeyt dis glaits zu ainem anstandt kommen mocht. Das dan mein gnediger her, der hohemaister, ine als den botschaftern, domit sie der ursach verständigt, nicht wolt bergen, mit gnedigem begeren und gutlicher lere, sie wolten ine dits irer handlung nach nicht beschwerlich sein lassen, sonder so sie in solchen reten dem von Helsperk, desgleichen hern Hainrichen von Miltitz, hilflich und retlich sein mochten, wie mein gnediger her nicht zweifelt, (ⁱ-gantz nutzlich-ⁱ), sie wolten sich hierin dermassen erzeigen, domit solich glait erlangt und ausgebracht werden mochte, auch dasselbig dermassen helfen zuwegebringen, domit solichs seiner furstlichen gnaden nicht nachtailig aufgelegt, dann sein furstliche gnaden ye (ⁱ-und allwegen-ⁱ) des erbietens gewesen, diese gebrechen^s) viel lieber in der gute^t) vertragen zu sehen, dan in ander wege zu suchen¹⁸¹. Das will mein gnediger her, der hohemaister, umb ain yden, nach seinem standt (ⁱ-f[reundlich vordienen-ⁱ]), gnediglich beschulden und erbieten.

- a) *Sequitur expunctum*: auch doneben verstdigt
- b) *Sequitur expunctum*: dann nach bits her durch
- c) *Abbreviatio*: f. g.
- d) *Suprascriptum pro expuncto*: was sein f. g.
- e) *Suprascriptum*.
- f) *Correctum ex*: irer handlung
- g-h) *Adscriptum in margine pro expuncto in textu*: Zukonen allein
- h-h) *Adscriptum supra pro expuncto*: solich iruffzyhen
- i-i) *Additum in margine*.
- j) *Sequitur expunctum*: nicht versehen

- k-k) *Additum in margine pro expuncto in textu*: nicht unbillig
- l) *Supra unum verbum penitus expunctum*.
- m) *Sequitur expunctum*: von tagen und unnderhandlung bey koniglicher irlaucht
- n) *Sequitur expunctum*: wes derhalben an derhelben sein f. g.
- o) *Supra expunctum*: wir uns
- p) *Sequitur expunctum*: und sonderlich
- r) *Supra expunctum*: haben wir
- s) *Sequitur expunctum*: vil lieben in der so sovil sein f. g.
- t) *Sequitur expunctum*: die in der wege zu sichten

¹⁸¹ Iste salvus conductus, una cum induitiis 14 dierum, concessus erat Alberto a rege die 31 Maii "ad intercessionem oratoris Summi Pontificis" (Działyński AT V, p. 256). Cum oratores principum Germaniae et regis Hungariae discesserint Torunia die 23 Maii (Krämer, p. 42-43), Miltitz cum solo Ferrero de hac re agere potuit (cfr. Biskup WP, p. 212).

N. 25.

**Zacharias Ferreri et Ioannes de Tedaldis
Alberto, magno ordinis Theutonicorum magistro**

Toruniae, 30 V 1520.

Scribunt se Henrico de Miltitz, ad eum redeunti, commisisse, ut litteras has ipsi redderet et omnia, quae in negotio pacis restituendae fecissent, narraret. Hortantur eum, ut condiciones regis accipiat, et se abituros nuntiant.

Or.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 23757 (autogr. Ferrerii?); a tergo inscriptio et sigillum Ferrerii.

Rev.me Domine et ill.me Princeps. Commendationes plurimas.

Redeunti ad Dominationem vestram ill.mam venerabili domino Henrico de Miltizs, nuntio suo¹⁸², noluimus praetermittere, quin ad eam scriberemus. Narrabit idem dominus Henricus omnia, quae hactenus a nobis pertractata sunt apud regiam maiestatem, de quibus et superioribus nostris nuper ad eandem Dominationem tuam ill.mam scripseramus¹⁸³. Aliud nunc superest, nisi quod rebus in tanto discrimine existentibus, breviori ac celeriori via consulendum est de duobusque malis minus eligendum. Quod nos, pro vestra et universal quiete religionis christiana et voto Sanctissimi Domini Nostri nostraque expeditione acceleranda, summopere fieri exoptamus. Hinc enim, si res diutius in suspenso perduraverit, nobis omnino est abeundum, postquam nihil omisimus, quod ad mutuam pacem et concordiam faceret. Caeterum si quid pro Dominatione tua ill.ma valemus, semper nos et obsequia nostra ubilibet pollicemur. Quae et faustissime valeat ac nos commendatos non dignetur habere. Datum Toruniae, XXX Maii M.D.XX.

Eiusdem Dominationis tuae ill.mae

addictissimi Zacharias, epus Gardiensis
et ^(a)Ioannes Tedalldj^{-a)}, oratores apostolici.

a-a) *Manu Ioannis de Tedaldis.*

¹⁸² Cfr. supra, N. 24.

¹⁸³ Cfr. supra, N. 23.

N. 26.

**Sigismundus I, rex Poloniae
Erasmo Ciołek, oratori suo Romae**

Toruniae, 2 VI 1520.

Laudat operam in conciliando secum magno ordinis Theutonicorum magistro a nuntiis summi pontificis ac oratoribus Ludovici regis Hungariae et Bohemiae neconon principum electorum Germaniae praestitam. Conatus tamen eorum inutiles fuisse asserit ob Alberti contumaciam, qui, auxiliis ducis Moscoviae nixus, bellum incepit. Ideo se ad arma coactum esse dicit (quae prospere illi cadunt, ipso magistro Regiomonti obsesso), petitque, ut omnia, quae scribit, pontifici (qui in brevi suo severius eum tractavit) et aliis referat, bonam illius voluntatem comprobando. Notum facit Albertum misisse Henricum a Miltitz, qui ipsi salvum conductum et indutias 14 dierum impetravit. Adiungit commissiones de adiuvando Ioanne Boner in recipienda Mediolani dote reginae Bonae et de provisione nominato epo Posnaniensi impetranda. Gratias agit pro gratia iubilaei.

Min.: Warszawa, BN, BOZ, Theca Górska, 3 f. 56r-57r (n. 239).

Cop. coaeva: Kraków, BJ, ms. 6548 p. 786-790 (sine dato).

Ed.: Działyński AT V p. 251-253 (cum lacunis et mendis).

Episcopo Plocensi, ^(a-2) Iunii 1520^{-a})
post discessum oratorum et post missos ad regem a Magistro¹⁸⁴.

Sigismundus etc. Rev.de in Christo pater et domine, nobis sincere dilecte. Sabbato Carnisprivii praeteriti^{b)}¹⁸⁵ pervenere huc ^(a-Rev.dus d.nus Zacharias episcopus Gardiensis et Magnificus Ioannes Thedaldi-a), Ss.mi Domini Nostri oratores, quorum nobis^{a)} adventus gratissimus exstitit, cum illius Sanctitatis intuitu, tum vero ob eorum eximiam virtutem, eruditionem ac in maximis quibusque rebus obeundis dexteritatem et singularem prudentiam. Pergrato igitur iocundoque ac filiali plane animo hoc illius Sanctitatis in nos officium excipimus, cui res nostras paternae curae esse animadvertisimus, Vestræ quoque Paternitatis^{c)} in eis hac mature expediendis operam non probamus modo, sed magnopere etiam collaudamus, utpote quae nobis non vulgariter accepta existat. Ex eo autem die, quo primum hoc venere, nihil operaet,

¹⁸⁴ Post discessum oratorum principum Germaniae et Ludovici, regis Bohemiae et Hungariae, ac post adventum Torunia Henrici a Miltitz, cfr. supra, notam 181.

¹⁸⁵ Haec dies anno 1520 fuit 25 Februarii, cum tamen secretarius post 4 menses adventum nuntiorum describat, errare videtur, nam adventus eorum sine dubio sabbato ante carnisprivium, id est 18 Februarii, locum habuit.

studii, diligentiae, laborum eb eis praetermissum est, quo bello huic aliquis statueretur^{d)} modus, cum nostra, tum potissimum communis reipublicae christianaee causa, cui septi munitissimi vicem nostro impendio ac marte soliusque regni ac (^{e)}nobilitatis nostrae^{e)} pectoribus, nullo auxiliante, tot annos indesinenter praestamus.

Fuere etiam hic apud nos diebus sane plurimis Ser.mi d.ni Ludovici, Ungariae et Bohemiae Regis, insignes oratores, Ill.mus videlicet d.nus Fredericus, Dux Legniczensis, et Rev.dus d.nus Episcopus Iauriensis¹⁸⁶. Affuerunt etiam una Ill.morum Sacri Romani Imperii principum electorum octo oratores, viri et doctrina et gravissimarum rerum usu praestantes¹⁸⁷; qui, communicato unanimique cum Ss.mi Domini Nostri simulque Ser.mi Regis prae-fati oratoribus consilio, nihil intentatum reliquere, quo hoc incendium restinguerent, missis etiam semel et iterum ad magistrum litteris ac nunctiis, qui eum principum suorum nomine salubriter commonefacerent, ut si non sui, at saltem subditorum suorum causa saperet tandem ac novissima praevideret, sciretque nos (^fad pacem illam perpetuam^f), tantorum principum, ac imprimis Ss.mi Domini Nostri, interventu, (^ahaud gravate accessuros et^a) ad aequissima quaeque, pacis studio, condescensuros. Cum vero^g nihil inde pacati responderetur, viderentque oratores ipsi se et oratores suos ne quicquam adnitti apud eum [sic], qui ratione posthabita, totus perturbationi vacaret, nec illis spes ulla esset reliqua eum unquam ad se redditum et ad rationem revocaturum animum, magno suo cum dolore et illius pertinaciae iustissima insectatione, hinc abierunt¹⁸⁸.

Huic autem^h contumaciae suaee materiam et spiritum, adeoⁱ feroce*s*^j, suggerebat^k, cum ex Germania tum vero a Moscho (ob foedus et indignissimam conspirationem cum illo initam) indubia spes auxilii¹⁸⁹. Illius namque Scysmatici [sic] insignes oratores in hanc usque diem apud se magno in honore habet¹⁹⁰. *[Desribit deinde casum cuiusdam praesidiarii Melsacensis, Saboy vocati, quem a suis captum, Albertus Mosco dono misit, ut eum - comminationibus coactus - convinceret de victoriis a Cruciferis de Polonis reportatis; istamen, a Livonibus in via liberatus, ad regem rediit et omnia illi retulit]*¹⁹¹. [56v] Sed id genus multa^l referri possent^m, quibus (^a-magister ipse^a) in nos-tros usus ac mores immanissime abusus est.

Cum igitur omnibus iam liquido constaretⁿ illum Ss.mi Domini Nostri^o auctoritatem et aliorum principum interventum pro nihilo ducere, nec resi-piscere velle, nec quicquam minus quam de reconcilianda inter nos gratia co-

186 Ioannes Gosztonyi, cfr. supra, notam 171.

187 Cfr. supra, notam 164.

188 Die 23 Maii 1520.

189 De quo testantur plures litterae Basillii ducis Moscoviae et ad eum datae, quae publicatae sunt in *Regestis a Hubatsch editis* (cfr. Joachim-Hubatsch RHD I/3 n. 22379-24761 passim).

190 De Alexandro Semenov eiusque sociis Regiomonti tunc praesentibus, vide Joachim-Hubatsch RHD I/3 n. 23770.

191 De captivo isto scribit etiam dux Moscoviae ad Albertum, cfr. Joachim-Hubatsch RHD I/3 n. 23771.

gitare, nos certe illius tanta temeritate adacti^p, bellum, quod quidem (^r-inviti ac lacessiti propulsamus^r), inviti ac reluctantes prosequimur ac in hanc usque diem bene ceptis (^s-insistimus. Iamque, oppidis^s) et arcibus munitissimis multis captis^t, exercitus noster Montem Regium inibique magistrum ipsum obsidet, cuius pervicacia nulla suorum clade ad quietiora consilia flecti potest.

Quae omnia Paternitati^u v.rae hac potissimum de causa incognita esse noluimus, ut si quis fautorum Magistri nostra istic facta quovis modo insimulare^v niteretur, haberet Paternitas^u v.ra quo innocentiam nostram purgare tutarique^b posset. Divinam namque Maiestatem, cui omne cor patet, testamur, regioque verbo nostro asseveramus, nobis nunquam fuisse in animo, nedum cum Nepote nostro, sed ne cum ullo quidem christiano principe bellum gerere, sed invitatos nos ad arma devenire oportuisse; quae quidem in certissimo etiam victoriae cursu ponere parati sumus, modo ille hostilem ponat animum malitique officio et benevolentia, ad quam semper propensi sumus, (^a-quam contumacia et hostilitate^{-a}) decertare.

Mittimus Paternitati^u v.rae litterarum exemplar, (^w-quibus Ss.mo Domino Nostro^{-w}) respondemus ad breve [57r] illud satis acerbum, quo nos ille, immemor querelarum nostrarum, reprehendit, cum illo vero (quod satis mirari nequimus) longe agit mitius¹⁹², qui quinquennalibus induciis violatis, prior bellum nobis inferre non dubitavit, educto in nos insigni ex Germania exercitu¹⁹³. Nuper, subditorum fremitu compulsus, qui haud dissimulanter iam, sed ex professo et publico tandem^a) consilio sese eum minime laturos dictabant, ni nobiscum in gratiam redire studeret, misit huc ad nos oratorem (^a-suum Henricum^{-a}) Melticz¹⁹⁴; miserunt insuper una cum illo Nobilitas et Civitates alios quinque, qui illi tutum ad nos accessum impetrarent, quem nos^x, Reipublicae Christianae causa, non gravate concessimus, additis etiam (pacis studio) dierum quatuordecim induciis, dummodo ille praestandi debiti causa venire instituisset¹⁹⁵.

Licet autem nondum plane compertum habeamus praestiturasne sit ille debitum necne, et quem tandem exitum bellum hoc sit habiturum, tamen Paternitatem^y v.ram commonendam duximus, ne deinceps admittatur pacem illam perpetuam confirmare, quandoquidem recentiorem hanc, si quae tandem contigerit, (^z-confirmari erit necesse. Brevi namque^{-z}) huic fabulae extremum actum impositum iri speramus. *[Mandat, ut adiuvet Ioannem Boner in*

¹⁹² Copia illius brevis, 26 II 1520 dati, ad usum cancellariae regiae facta, invenitur Varsaviae, BN, BOZ, Theca Górski 3 f. 35r-36v; minuta responsi regis, Toruniae eodem die 2 VI 1520 signata, invenitur in eadem Theca Górski 3 f. 58r-59v (n. 240) et est editum a Działyński in AT V, p. 248-250; alterum breve, quo pontifex supradicta argumenta regis admittit, 15 VII 1520 datum, invenitur in eadem Theca Górski 3 f. 66r (ed. Działyński AT V, p. 280-281).

¹⁹³ Exercitus, quem in Germania conducebat Theodoricus a Schönberg, debebat esse usque ad 10 milia militum, re tamen non fuerunt plures quam duo millia, qui mense Iunio 1520 Montem Regium appulerunt, v. Biskup WP, p. 226-237.

¹⁹⁴ Henricus a Miltitz, cfr. supra, N. 23.

¹⁹⁵ De salvo conductu et induitiis supradictis v. supra, annotationem 181.

accienda Mediolani secunda rata dotis reginae Bonae. Gratias agit pro indulgentia iubilaei ab ipso apud pontificem impetrata, quae tamen nimis tarde venit. Commendat, ut provisionem pontificiam nominato suo ad dioecesim Posnaniensem, vicecancellario regni, Petro Tomicki, quam primum obtineat]. Quod Paternitatem^y v.ram, pro iussu et voluntate nostra, accurate effecturam confidimus. Quae bene valeat. Datum Thorunii.

- a, a-a) *Adscriptum in margine.*
- b) *Adscriptum supra.*
- c) *Suprascriptum pro expuncto: Synceratatis*
- d) *Correctum ex: statuatur*
- e-e) *Correctum ex: Nobilitate*
- f-f) *Correctum ex: de pace illa perpetua*
- g) *Suprascriptum pro expuncto: tandem*
- h) *Suprascriptum pro expuncto: vero*
- i) *Sequitur expunctum: vehementes*
- j) *Sequitur expunctum: subministra[...]*
- k) *Sequitur expunctum: indubitate*
- l) *Suprascriptum pro expuncto: sexcenta*
- m) *Sequitur expunctum: egregia scilicet strategmata*
- n-n) *Sequitur expunctum: testatumque esset*
- o) *Sequitur expunctum: interventum*
- p) *Correctum ex: adactos*
- r-r) *In margine pro expuncto in textu: si avi- ti paternique Regni nostri iura, si di-*
- gnitatem, si nostrorum fortunas, si aras ac sacra denique ipsa salva esse voluimus, eum bellum in invitox [sic] prose qui oportuit
- s-s) *Suprascriptum pro expuncto: insistere. Oppidis igitur itaque [sic]*
- t) *Sequitur expunctum: iam tandem*
- u) *Suprascriptum pro expuncto: Synceratati*
- v) *Sequitur expunctum: auderet*
- w-w) *Suprascriptum pro expuncto: pontifi ciae beatitudini*
- x) *Sequitur expunctum: licet iam Montis Regii pene potiti*
- y) *Suprascriptum pro expuncto: Synceratam*
- z-z) *In margine pro expuncto in textu: con firmandam curabit. Brevis namque*

N. 27.

Responsum nomine Sigismundi I, regis Poloniae Zachariae Ferreri et Antonio de Breves datum

[Toruniae, 30 VI - 3 VII 1520].

Rex gratias eis agit pro opera in negotio pacis cum Ordine Theutonico trac-tata. Cum tamen magnus ordinis magister, regia benignitate abusus, ad nullas pacis condiciones acquiescere voluisse, ideo eorum operam se non amplius indi-gere significat et ut Ferreri Vilnam se conferat permittit.

Min: Warszawa, BN, BOZ, Theca Górska 3 f. 65r (n. 245). In capite textus manu Stanislai Górska: "Zachariae Epo Gardiensi intra bellum, quando Magister Thoruniam venit ad regem", et eiusdem manu in margine dextro: "Antonius de Breves de Sabaudia, nuncius Apostolicus, ex Thorunia discessit 4-ta Iuli 1520".

Cop. coaevae: Kraków, BJ, ms. 6548 p. 785-786;
 Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 294v-295r;
 Warszawa, AGAD, Sucha 22/32 p. 437-441.
Ed.: Działyński AT V, p. 282.

Responsum datum a rege
 Zachariae Episcopo Gardiensi et Antonio de Breves¹⁹⁶

Sacra Regia Maiestas, Rev.me Pater et Magnifice Domine, detinere hic dignata est V.ras Dominationes longius opinione sua, quod speravit Illustrem D.num Magistrum Prussiae reduci potuisse ad pacem et concordiam his condicionibus et mediis, quae Maiestas sua illi proposuerat, etiam ultra sentenciam subditorum suorum, ut et postulatis Ss.mi Domini Nostri, quae Dominationes V.rae retulerunt, satisfaceret, reique christianaee commodaret et necessitudini sanguinis aliquid ultra debitum etiam tribueret.

Verum quando ipse D.nus Magister, nullam rationem habens benignitatis, quam illi Maiestas sua per hoc omne tempus exhibere voluit, ut ea ipsa pax et concordia effectum suum sortitae fuissent, praestando illi inducias cum summo suo dispendio et iactura temporis ac nonnihil etiam de iure suo et regni sui, idque egre ferentibus regnolis, decadendo¹⁹⁷, non solum non accessit ad ellas aequas et decentes pacis condiciones, sed etiam ducendo Maiestatem suam promissis simulatis, illam quoquomodo, ut V.rae Dominationes viderunt, collusit¹⁹⁸.

Nec habens Maiestas sua ex his et aliis actionibus illius aliquam spem eum ad ullam aequam et honestam concordiam accessurum, amplius Dominationes V.ras statuit non detinere; habensque perspectam earum fidem et studium erga se in hac causa sua, non vulgares illis agit gratias, et postulat ab eis, ut, cum Maiestas sua hic illas ea ratione tenuit, ut Ss.mo Domino Nostro gratificari et rei christianaee non deesse potuisset, velint eam moram boni consulere et in eam partem accipere.

Vestra vero Paternitas, Rev.me Domine, Lithuaniae proficisetur ad capienda testimonia de miraculis divi Kasimiri, fratris Maiestatis suae, ut in commissis habet a Ss.mo Domino Nostro¹⁹⁹. Quod si interim aliquid accidere, quo videretur opus esse opera vel adventu huc Dominationis V.rae, id illi

¹⁹⁶ Antonius de Breves, Sabaudus, de quo praeterea nil aliud scimus, fuit verisimiliter comes legationis Ferrerii; mense Iunio exeunte obtinuit is a rege missionem secretam ad regem Galliae, pacta amicitiae ipsi propositurus, cfr. instructionem ipsi datam 4 VII 1520 (ed. Działyński AT V, p. 204-206, cfr. Pociecha KB II, p. 171-172).

¹⁹⁷ Cfr. supra, N. 24, 26.

¹⁹⁸ Albertus, habita notitia, quod sibi 2 milia peditum a rege Daniae sibi adiutorio mittuntur, obtempo 28 VI 1520 a rege salvo conductu (or. in GStPKA, XX, OBA, n. 23849), die sequenti Torunia recessit, ubi venerat 18 VI, pacis tractandae causa, cfr. Biskup WP, p. 215-224.

¹⁹⁹ Cfr. N. 2, 3, 9.

Maiestas sua declarabit, habens iam, ut dixi, perspectam et commendatam eius fidem et diligentiam, quam hactenus in eo negotio exhibuit.

N. 28.

**Leo X, pontifex maximus
Zachariae Ferreri**

Romae, 7 VII 1520.

Petitionibus regis Poloniae annuens, extendit ad regnum Poloniae facultates olim ipsi productibus Lithuaniae et Moscoviae concessas.

Reg.: Kraków, AKM, Acta Officialia Cracoviensia 42 p. 446-447, sequitur post textum bullae earundem facultatum, manu eiusdem Alberti de Kruszewo exaratum et collationatum (cfr. supra, N. 11).

Reg.: Warszawa, AGAD, Metr.Kor. 37 f. 95r-v.

Reg.: AV, Reg.Vat. 1201 f. 390r-v.

Ven.li fratri Zachariae, Epo Gardensi, prelato nostro domestico et referendario, ac in Polonia et Prussia nuncio et oratori, Leo papa decimus.

Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem. Cum alias Fraternitatem tuam ad char.mum in Christo filium nostrum Sigismundum, Poloniae regem illustrem et magnum Lithuaniae ducem, pro nonnullis nostris et christianaे religionis arduis negotiis nostrum et apostolicae Sedis nuntium destinaverimus, tibi ut erga praedicti Lithuaniae praefatae ac Moscoviae ducatus dumtaxat personas te gratiosum reddere posses, nonnullas facultates concessimus, prout in nostris desuper confectis litteris, sub data Calendas Novembris, pontificatus nostri anno septimo, plenius continetur²⁰⁰.

Et quia idem Sigismundus rex desiderat, ut eiusdem facultatibus in toto eius regno et terris sibi subiectis uti valeas, ut suis litteris nobis nuper significaverit²⁰¹, nos itaque ipsius Sigismundi desiderio libenter annuentes, eidem Fraternitati tuae, ut omnibus facultatibus, gratiam dumtaxat conceruentibus, quibus in dictis Lithuaniae et Moscoviae ducatis, ex dicta nostra concessione uti vales, etiam in dicto regno Poloniae et terris eidem regi immediate vel alias quomodolibet subiectis, erga omnes et singulas personas eiusdem^{a)} regni et terrarum huiusmodi et in eis habitantes, uti libere ac liceite valeas, de apostolicae potestatis plenitudine ac speciali dono gratiae,

200 Cfr. supra, N. 11.

201 Cfr. N. 18.

praesentium tenore concedimus ac indulgemus, ipsasque litteras quoad hoc extendimus pariter et ampliamus. Constitutionibus et ordinationibus apostolicis [sequuntur clausulae] [447] minime valitulis. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die septima^{b)} Iulii, millesimo quingentesimo vigesimo, pontificatus nostri anno octavo.

Evangelista²⁰²

^{c)}-Anno domini millesimo quingentesimo vigesimo primo, die vicesima prima mensis Junii, auscultata et collacionata per me, Albertum Iacobi de Cruschevo, clericum Gnesnensis diocesis, sacra apostolica auctoritate notarium publicum, et concordat cum originali, de quo praesentibus fidem facio.

Idem notarius qui supra
manu propria subscripsi^{c)}.

^{a)} In omnibus mass:in eisdem.

^{b)} In Reg.Vat.: sexta, quod mirandum non est,

nam brevia inibi e minutis transcribebantur.

^{c-c)} Eadem manu.

N. 29.

Leo X, pontifex maximus
Zachariae Ferreri et Ioanni de Tedaldis

Romae, 12 VII 1520.

Concedit eis potestatem causam litis inter regem Poloniae et magnum ordinis Theutonici magistrum examinandi, et ut tandem finiatur, tractatum pacis anno 1466 inter Casimirum regem Poloniae et Ludovicum de Erlichshauen, tunc ordinis magistrum, initum ac a Rudolfo de Rüdesheim, legato papae Pauli II, confirmatum, reformandi, necnon nova pacta nomine suo confirmandi.

Reg.: AV, Reg.Vat. 1201 f. 162r-163v.

Leo etc, ven.li fratri Zachariae, epo Gardiensi, prelato domestico, et dilecto filio Ioanni de Tedaldis, equiti aurato, in Polonia nuntiis et oratoribus nostris, salutem etc.

²⁰² Tarasconi.

Cum certa diurnaque experientia monstrante animadverteremus nihil esse in humanis rebus tam opportunum, nihil tam salutare, quam pacem, nihil vero tam adversum tamque exitiosum, quam discordiam et bellum, iam inde a principio pontificatus nostri omnia studia omnesque cogitationes nostras ad composcendam fovendamque universalem christianorum pacem contulimus. In quo ita persistendum nobis esse duximus, ut nunquam, nisi ea prope omnes experta, Domino dante, et confecta, quiesceremus. Nam post acceptas a christianis principibus quinquennales inducias²⁰³, videmus ocium et speciem quandam salutaris pacis in universo christiano orbe constitutam, qua de re habemus Domino Deo nostro gratias immortales.

Quod si carissimus in Christo filius noster Sigismundus, Poloniae rex illustris, et dilectus filius nobilis vir Albertus, marchio Brandenburgensis, ordinis Beatae Mariae Theutonicorum magnus in Prussia magister, iam non domesticis quidem, sed vetustis dissensionibus et bellis finem imponerent, quae iam campiductores ipsorum multa centena milia christiani sanguinis miserabiliter profuderunt, seque cum nostra et aliorum principum voluntate conformarent, et pacem, quietem omnium rectius, si haberent, nam sine pace Dei et [162v] proximi dilectio haberi et Auctor pacis congrue coli non possit. Et propterea, cum hi maiora odia inter se quotidie acerbius exerceant, non sine sanguinis effusione, desideramus, cum mente revolvimus, quot et quanta incommoda et mala ex dissensione proveniant, et quot bona ex concordia et pace derivent, ut ipse rex et magnus magister omni cum studio paci et concordiae intendant, ut etiam vinculum sanguinis inter eos itidem exposcit, et quas intestinis bellis opes consumunt, eas conferre velint ad communem christianorum rem succurrentam sustentandamque contra Turchas expeditionem.

Omniaque ad hoc nobis tentanda esse duximus, ut eosdem regem et magistrum tandem ad aliquam compositionem et concordiam inducamus, ut tandem pacis commoda et concordiae bonum amplificantur. Nos, qui more pii patris, regis et magistri praedictorum ac regni et dominiorum eorundem unitatem et tranquilitatem non solum appellamus, sed summis desideriis affectamus, ut ipsa iuxta nostri cordis desideria pervenire et in regno et domino magistri huiusmodi solidari valeat, vos, de quorum eximia fide et dexteritate ac prudentia et rerum agendarum experientia singularem fiduciam gerimus in Domino, et quos ad eundem regem ad pacem et concordiam cum Moscho et aliis scismaticis firmandam et alia fidei exaltationem negotia concernentia peragenda destinavimus [163r], vobis omnes et singulas controversias et differentias inter regem et magistrum praefatos et eorum subditos examinandum ac concordiam et pacem, alias per bonae memoriae Rodolphum, epum Laventinum, tempore felicis recordationis Pauli papae II, praedecessoris nostri, in partibus illis eiusdem Pauli praedecessoris nuntium apostolicum cum potestate legati de latere, inter clarae memoriae Kazimi-

²⁰³ Cfr. N. 2

rum, moderni regis genitorem, Poloniae regem, et quondam Ludovicum, dictae militiae tunc magnum magistrum, initam²⁰⁴ et forsan per eundem Paulum praedecessorem confirmatam, et alias per dictae sedis legatos et nuntios ac oratores factas, reformandi, mutandi et moderandi; et ad effectum huiusmodi eos et quosvis alios ab omnibus sententiis, censuris, poenis absolveendi, ac quaecumque iuramenta relaxandi, omniaque alia et singula in praemissis et circa ea necessaria seu quaelibet opportuna faciendi, disponendi, mandandi, gerendi et exequendi, plenam et liberam, tenore praesentium, concedimus facultatem.

Non obstantibus [privilegiis], quibus communiter vel divisim a dicta sit sede indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint, etiam per litteras apostolicas, non tamen plenam et expressam ac de verbo in verbum de indulto huiusmodi mentionem [habentibus]; et quibuslibet constitutionibus, privilegiis et litteris apostolicis, generalibus vel specialibus contrariis, etiamsi eis eorumque totis tenoribus haberetur in praesentibus mentione specialis. Nos enim concordiam et pacem, quam per vos de ipsorum [163v] regis et magistri consensu, concludere et firmari contigit, si illarum confirmatio a vobis petetur, in nomine illius, cuius vices in terris gerimus, pro illarum subsistentia firmiori libenter confirmabimus. Datum Romae apud S. Petrum, anno etc. millesimo quingentesimo vigesimo, quarto Idus Iulii, pontificatus nostri anno octavo.

A[ndreas] de Castello²⁰⁵

N. 30.

**Zacharias Ferreri et Ioannes de Tedaldis
Alberto, Ordinis Theutonicorum magno magistro**

Toruniae, 15 VII 1520.

Significant se de duobus capitulis pacis, ab eius oratoribus propositis et a rege reiectis (de terris ordinis in pignus demandatis non detinendis et de machinis bellicis restituendis) aliud consilium vix dare posse, quam ut tractationes longius non protrahantur; dolent se discedere debere pace non composita.

Autogr. Ferrerii: Berlin GStAPK, XX, OBA, n. 23903. In dorso litterarum inscriptione et sigillum.

- Ed.: Joachim PHA II, p. 336 (fragmentum).

²⁰⁴ Cfr. N. 1.

²⁰⁵ Secretarius pontificum Romanorum adhuc a. 1526.

Rev.me Domine et Princeps Ill.me, commendationes plurimas.

Habuimus ab oratoribus Dominationis Tuae Ill.mae²⁰⁶ capitula oblata Serenissimo regi et ab eo reiecta²⁰⁷, deinde et limitationes duorum capitulo rum a dicto Ser.mo rege alias ad iurandum assignatorum: primi scilicet super terris in pignus a Sua Maiestate, quoisque de refectione impensarum fiat arbitrium, nequaquam detinendis; secundi de machinis, quae sunt in Bransburgo²⁰⁸, Dominationi Tuae Ill.mae restituendis²⁰⁹.

Quas limitationes, quum rex itidem admittere noluerit (quum eas iidem ipsi oratores ex se ipsis et non de mandato et voluntate Tuae Dominationis Ill.mae proposuerint), rogarunt nos iidem oratores, ut super ea re consilium nostrum impartiremur. Nos eis, quod pro nostra sententia visum est, paucis explicuimus. Unum est (quod et alias scripsimus et coram Dominatione Tua Ill.ma narravimus) tantum morae nostro iudicio semper in detrius vergere²¹⁰. Et postquam regis voluntas iam fixa est et immutabilis, opus esse impraesentiarum magis facto, quam consilio. Propediem sumus discessuri, nec ultra hic morari possumus²¹¹. Dolemus admodum, dolebitque multo magis Ss.mus Dominus Noster papa, quod re infecta nos abscedere oportuerit. Sed dum cogitamus, quod nil debuimus facere, quod non fecerimus, Ss.mum Dominum Nostrum papam imprimis, deinde officium nostrum, in nullo, quod ad mutuam pacem faceret, defuisse; immo potius Deo et hominibus satisfecisse ostendimus. Caeterum ubicunque erimus, obsequia nostra Dominationi Tuae Ill.mae semper oblata esse volumus. Cui nos enixe commendamus. Et quae faustissime valeat. Datum Toruniae, XV Julii M.D.XX.

Eiusdem Dominationis Tuae Ill.mae

Addictissimi Zacharias, Episcopus Gardiensis
et (^a-Ioannes Tedalldj-^a), Ss.mi Domini N.ri oratores

a-a) Autographum.

²⁰⁶ Iob a Dobeneck, epus Pomesaniensis, et Henricus a Miltitz ac Henricus a Kittlitz, qui diebus 12-13 VII 1520 missionem suam apud regem Poloniae Toruniae explebant (cfr. Joachim-Hubatsch I/3 n. 23899).

²⁰⁷ Die 22 VI 1520 Albertus postulabat a rege, ut mitigarentur decisiones tractatus Toruniensis in iis articulis, de quibus iam antea per intermediarios tractatum est. Quae capita rex reiecit, cfr. Biskup WP, p. 218, 220.

²⁰⁸ Braunsberg (Braniewo), civitas eporum Varmiensium, quae tunc, a Cruciferis occupata, a Polonis obsidebatur.

²⁰⁹ Isti articuli, qui tractabant de restituendo magistro districtu Pokarmino in Prussia Inferiore, a Polonis in pignus accepto, donec iuramentum fidelitatis regi Poloniae praestiterit, et de machinis bellicis, quas Cruciferi Braunsbergae habebant, in compensationem expensarum belli dandis, propositi erant Alberto die 26 VI 1520, qui deinde, ope supradictorum oratorum, mitigare illos studebat (v. Biskup WP, p. 220-221).

²¹⁰ Cfr. supra, N. 25.

²¹¹ Cfr. N.27.

N. 31.

Zacharias Ferreri
Capitulo Ecclesiae Vilnensis

Vilnae, 29 XI 1520.

A capitulo rogatus, confirmat triplici vinculo, quod difficile rumpitur, omnia statuta Ecclesiae Vilnensis, ab episcopis illius dioecesis edita, ordinata et sancita, ac omnes exemptiones et privilegia, eidem capitulo ad instar illorum, quibus capitulo Ecclesiae Cracoviensis gaudet, concessa, necnon omnes donationes illi ecclesiae factas; statuitque conservatores eiusdem confirmationis episcopos Cracoviensem et Luceoriensem pro tempore existentes, vel eorum alterum.

Or.: Vilnius, LMA, Centr.Bibl., F. 6 (Vilniaus Kapitulos Fundo pergamentai), n. 114. Sigillum, olim appensum, desideratur.

Cop.: Vilnius, LMA, Centr.Bibl., F. 43 (Vilniaus Kapitulos Fundas), n. 202: Liber Privilegiorum Capituli Vilnensis, pars 1 p. 54-57 et (alia copia) pars 2 p. 219-222.

- **Ed.:** Kurczewski KZ II, p. 35-37.

Zacharias, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Gardiensis, Sanctissimi in Christo patris, Domini nostri, d.ni Leonis, divina providentia papae decimi, Praelatus domesticus et Referendarius secretus ac per universum Regnum Poloniae et magnum Ducatum Lithuaniae omnesque et singulas terras, mediate et immediate vel alias quomodolibet eisdem Regno et Ducatu subiectas, cum omnimoda legati de latere et maioris Penitentiarii de Urbe potestate Nuncius et Orator, dilectis nobis in Christo Venerabilibus Praeposito, Praelatis et Capitulo Ecclesiae Vilnensis in eodem magno Ducatu Lithuaniae constitutae, salutem in Domino sempiternam.

Ecclesia Vestra, quae in catholica religione nova in Christo et fructuosa plantatio est et cuius vos honorabilia et praecipua membra estis, tanto maioribus gratiarum praerogativis ab Apostolica Sede muniri et decorari properetur, quanto in medio generationis pravae ac perversae²¹², scismaticorum scilicet, habitans, suorum filiorum mater fertilissima novos quotidie fructus in agro dominico parturit, novumque quotidie spiritualis fetus lucrum ad apostolicum gremium fert, multimodis illustrata virtutibus, et ex scismatis plurimos assidua opera ad salutis portum et Sanctae Romanae Ecclesiae unitatem adducit.

Eapropter, cum nobis exposueritis Statuta plurima et Constitutiones, rationi consona laudabilesque et approbatas, ac praescriptas Consuetudines, a tempore etiam susceptae catholicae religionis, apud vos existere et vi-

²¹² Deuter, 32, 5.

gere, quae a bonae memoriae Rev.dis in Christo patribus Iacobo et Mathia, Nicolaoque ac Ioanne et Alberto Thabor, olim Vilnensibus Episcopis²¹³, necnon a Rev.do in Christo patre Ioanne ex ducibus Lithuaniae, moderno Vilnen-si electo²¹⁴, successive sua auctoritate pontificali et ordinaria, a vobis quoque, generalis Capituli vestri praefati comuni decreto, in dicta Ecclesia, pro decore domus Dei et cultu divino, mutuaque pace et unitate servandis, legitime sancita, ordinata, introducta, edita, promulgata et confirmata sunt; insuper et plurimas exemptiones, immunitates, antelationes arbitrales et amicabiles compositiones, sententiasque diffinitivas in vestrum favorem rite latas, quae et ex eo, quod in rem iudicatam transivere, firmum robur adeptae sunt, indulta etiam et privilegia vobis vestroque Capitulo, apostolica quoque auctoritate concessa; praecipueque quod dicta Ecclesia Vilnensis vestrumque Capitulum ad instar Cracoviensis Ecclesiae et Capituli, cum absoluta et libera iurisdictione et cohortione [sic] super vicarios, mansionarios, altaristas seu capellanos et clericos omnes in eadem vestra Ecclesia institutos, tam pro iuribus omnibus quam oblationibus in eadem Ecclesia, quomodolibet et in missis votivis fieri consuetis, apostolica auctoritate erecta sunt et sub Christi vexillo firmata; quodque ab eadem Sede vobis indultum est, ut in causis a nullo nisi ab eodem vestro Capitulo vel ab eadem Sede, seu eius vi-ces gerentibus, iudicari possitis, aliasque plurimas concessiones et praero-gativas aequo et iusto consentaneas; praeterea terras, flumina, rivos, molen-dina, lacus, stagna, pontes, passus, nemora, silvas, pascua, agros, decimas, villas, grangias, domos, oppida, castra, iura, diversaque bona alia, mobilia et immobilia, cum suis dependentibus [sic], annexis et connexis vobis et Capi-tulo vestro a piae olim memoriae Poloniae Regibus, Lithuaniae Ducibus, aliisque Principibus et personis catholicis et Deo devotis, pro vestro statu de-center servando ac vestra sustentiatione rite concessa, legata et donata sunt.

Quo omnia et singula praedicta triplici vinculo, quod difficile rumpitur, maiorique adhuc robore et munimine contra impugnatores et contradictores quoilibet fulciantur, nobis humiliter supplicastis, ut ea quoque nos, aposto-lica auctoritate nobis commissa et qua fungimur, confirmare et approbare, necnon per spirituales conservatores vobis et vestro Capitulo praefato a no-bis deputandos et assignandos, per censuras ecclesiasticas, eadem auctorita-te apostolioca illaesa servare, defendere ac tueri de spirituali dono gratiae dignaremur.

Nos itaque, cupientes iustis desideriis vestris in Domino satisfacere, ve-stris in hac parte supplicationibus inclinati, praedicta Statuta et Constit-

²¹³ Iacobus Plichta OFM († 1407), epus Vilnensis ab a. 1399; Matthias de Vilna († 1453), primus epus Samogitiensis (a. 1417), epus Vilnensis ab a. 1422; Nicolaus Dzierzkowicz († 1467), epus Vilnensis ab a. 1453; Ioannes Łosowicz († 1481), epus Luceoriensis ab a. 1463 et Vilnensis ab a. 1468; Albertus Tabor († 1507), epus Vilnensis ab a. 1492, strenuus defensor privilegiorum Ecclesiae Lithuaniae, con-vocavit primam synodus dioecesanam a. 1502.

²¹⁴ Ioannes e ducibus Lithuaniae († 1538), filius naturalis regis Sigismundi I, epus Vilnensis a 23 IX 1519 (ab a. 1535 Posnaniensis).

tutiones, rationi consonas etc. [repetit textum petitionis, iisdem verbis ac in prima parte documenti, usque ad "fulciantur"], eadem auctoritate apostolica nobis commissa et qua fungimur in hac parte, in omnibus punctis, clausulis et continentii, de spirituali dono gratiae approbamus, ratificamus et confirmamus, decernentes praedicta omnia et singula ac eorum quodlibet robur perpetuum obtinere. Mandantes universis et singulis, tam ecclesiasticis quam saecularibus personis, quocunque nomine censeantur, quatenus praemissa omnia et singula et in eis contenta inviolabiliter observent et, in quantum Sedem Apostolicam venerantur, faciant ab aliis observari. Quocirca, ut eo magis in praedictis imposterum contra quoscunque molestatores opportunae defensionis adminiculo muniamini, Rev. dis in Christo patribus Cracoviensi et Luceoriensi Episcopis, vel alteri ipsorum, eadem auctoritate apostolica nobis commissa, committimus et mandamus, ut in praemissis vos vestrumque Capitulum conservent, defendant ac tueantur, contradictores quoslibet et rebelles per censuras ecclesiasticas et alia iuris remedia compescendo.

Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac omnibus illis, quae Ss. mus Dominus noster in facultatibus nobis concessis voluit non obstar, caeterisque contrariis quibuscumque. In quorum fidem praesentes nostras litteras per secretarium nostrum fieri nostrique sigilli iussimus et fecimus appensione communiri. Datum Vilnae, sub anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo vigesimo, die penultimo mensis Novembris, Pontificatus praefati Ss. mi Domini Nostri Leonis papae decimi anno octavo.

(a-Zacharias Epus Gardiensis, Ss.mi Domini nostri Papae
cum potestate Legati de latere et maioris
paenitentiarii Nuncius et orator qui supra
manu propria^{a)})

a-a) *Autographum.*

N. 32.

**Leo X, pontifex maximus
Sigismundo I, regi Poloniae**

Romae, 26 XII 1520.

Gratum se esse scribit pro nuntiis suis benevole receptis (quod a Ioanne de Tedaldis Romam reverso ipsi relatum est), dolere tamen de bello Pruthenico in dies recrudescente. Etsi sciat illud eo invito coeptum esse et Albertum multa scelerata perpetrasse, se tamen petere, ut ab ingressu in terras magistri abstineat, quem serio suis litteris monere se dicit, ut paci condendae studeat.

Breve ad Regiam Maiestatem Poloniae

Carissime in Christo fili noster, salutem et apostolicam benedictionem. Dilectus filius Ioannes Theodaldus, civis Florentinus, quem et venerabilem fratrem Zachariam, epum Gardensem, nuntios nostros alias ad Maiestatem tuam destinavimus, nuper ad nos reversus nobis retulit, quo amore et quanta humanitate regia Maiestas tua eos venientes exceperit ac semper tractaverit, ipsumque inde recessurum benigne ac liberaliter [63v] dimiserit. Quod ut nobis gratum et acceptum fuit, ita valde et supra modum displicuit ab eodem Ioanne intelligere bellum inter te et dilectum filium Albertum, ex marchionibus Brandenburgensibus, hospitalis domus Beatae Mariae in Prussia magnum magistrum, quod pluribus litteris ac monitionibus per dictos et alios nuntios nostros, utrique vestrum nostro nomine factis, extinctum vel saltem sedatum ac sopitum esse credebamus, adeo recrudescere coepisse, ut inde populorum strages et devastations ac innumera scandala, qualia pluribus ab hinc annis acciderunt, magnopere timenda sunt ac formidanda.

Et licet nobis persuadeamus Maiestatem [tuam] ad huiusmodi bellum, ex quo nulla quidem laus vel utilitas sperari, ignominia vero et ingens damnum^{a)} formidari debet, in gratis trahi invitoque animo a bellis illis contra infideles et scismaticos, ex quibus maximam et immortalem gloriam sibi comparavit, distrahi atque divelli²¹⁵, non possumus tamen solitam eius mansuetudinem ac bonitatem non desiderare, erga eum praesertim, quem filii loco habere et cuius iuveniles impetus patientia quadam potius et consilii matritate delinire deberet, quam vi frangere ac non sine magna rerum prope omnium confusione destruere. Quamquam si vera sunt, quae nobis nuntiantur, et quae vix credere possumus, ipsum videlicet Albertum, non suos tantum, sed complures alios Germaniae populos pro se et contra Maiestatem tuam convocasse ac tantum comparasse exercitum, ut illi vix resistere possis²¹⁶; quin regni tui civitates et loca Tartaris ac Moscovitis aliisque [64r] infidelibus et scismaticis confinia, solitis ac necessariis praesidiis quasi denudare cogaris, Maiestas ipsa tua nonnullam irascendi ac vim repellendi causam habet, et propterea ipsum Albertum per alias nostras ad pacem et concordiam cum Maiestate tua ineundam serio monemus²¹⁷.

Praeterea ad char.mum in Christo filium nostrum Carolum, Romanorum ac Hispaniarum regem Catholicum, in imperatorem electum, scribimus, eum hortantes, ut pro concordia inter vos componenda laborare, eamque per ora-

²¹⁵ Omnia, quae hic scribit pontifex, videntur esse responsiva ad litteras regias, 23 IX 1520 Torunia datas (reg. Warszawa, AGAD, Lib.Legat. 5 f. 134r-135r), "quibus conquerebatur de magistro", lectas in consistorio 5 XII 1520 (cfr. Korzeniowski AR, p. 82).

²¹⁶ Cfr. supra, notam 193.

²¹⁷ Cfr. infra, N. 33.

tores suos procurare velit²¹⁸. Ac etiam dicto Zachariae, episcopo et nuntio, committimus, ut pro eadem pace componenda nostro nomine operari atque omnia efficere debeat²¹⁹. Speramus omnipotentem Deum sua clementia permissurum fore, ut pia desideria nostra, non alio quam ad publicam totius christianitatis pacem et quietem eiusque sanctae fidei conservationem et exaltationem tendentia, faelicem sorciantur eventum.

Quod autem ad Maiestatem tuam attinet, te, Fili noster carissime, horramur ac per viscera misericordiae Dei nostri rogamus, ut si ulla unquam in re prudentiam, aequitatem ac mansuetudinem, tibi a natura insitas, ostendisti, nunc illis erga nepotem tuum uti velis ac satis habens regnum tuum defendere ac tutari, nolis ulterius progredi ac eiusdem Alberti fines ingredi temperes ac abstineas, non ignarus potiorem ac magis regiam virtutem esse iniurias oblivisci, quam eas ulcisci velle, ac ex omnibus victoriis nullam maiorem esse, quam se ipsum vincere. Tua igitur Maiestas ita se geret, ut quemadmodum omnes singularem eius virtutem et praeclara gesta iure ac merito praedicant, mirisque praconiis et laudibus in coelum tollunt, [64v] ita etiam eiusdem pietatem et continentiam atque animi moderationem dignis ac veris laudibus prosequantur. Quod si Maiestas tua, ut speramus, fecerit, magno caeteris principibus exemplo erit (qua ipsi etiam temperantia ac modestia^{b)} uti debeant) et coram Christo, Redemptore nostro, qui in ligno Crucis pendens Patrem Deum pro crucifigentibus^{c)} rogavit, non parvum meritum sibi acquiret. Nobis insuper, qui eam tamquam peculiarem filium nostrum in visceribus charitatis semper gessimus, rem gratam et nunquam obliviscendam faciet. Datum Roma[e] apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVI Decembris, [anno Domini] MDXX^{d)}, pontificatus nostri anno octavo.

a) Repetitum.

b) Sequitur repetitum: etiam

c) Sequitur: cum

d) In ms. erronee: MDXXI

N. 33.

**Leo X, pontifex maximus
Alberto, Ordinis Theutonicorum magno magistro**

Romae, 26 XII 1520.

In memoriam ei revocat, quid ipse usque nunc egit in pacandis christianis principibus, et praesertim eum ipsum cum rege Poloniae conciliando. Cum re-

²¹⁸ Breve, 26 XII 1520 datum, editum est a Działyński AT V, p. 348-350.

²¹⁹ Cfr. supra, N. 29.

cens ex Ioanne de Tedaldis, ex Polonia reverso, intellexisset bellum inter eos minime sopiri, sed adhuc magis recrudescere coepisse, ideo nuntiat se Zachariae Ferreri commisisse, ut antiquum tractatum pacis confirmet et insuper Carolo imperatori scripsisse, ut operam suam interponat, quo tandem pax ista restituatur; ipsi vero in virtute sanctae oboedientiae mandat, ut regem Poloniae molestiis non afficiat et ad conditiones a mediatoribus propositas acquiescat.

Or. membraneum: Berlin, GStAPK, XX, StA Königsberg, Schiebl. 16, n. 11.

- **Cop. XIX saec.:** Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 24447a f. 1r-3v. In capite textus annotatio alia manu: "Abschrift. Der Original befindet sich im Königl. Archiv zu Berlin unter № 465, C. № 6", et subtus alia adhuc manu posteriori: "Heute L. 465.5. Seit 1865 im Kö. Archiv 16. CL 17a". - Versio Germanica eiusdem copiae in GStAPK, XX, OBA, n. 24678.

Cop. saec. XVI.: Kórnik BPAN, ms. 223, p. 31-34 (cum aliquibus omissionibus).

- **Ed.:** Działyński AT V, p. 350-352.

Leo Papa X

Dilecte fili, salutem et apostolicam benedictionem. Cum ex ea die, qua ad summi apostolatus apicem divina favente clementia assumpti fuimus²²⁰, memores verbi Illius, cuius vices in terris gerimus, et qui ascensurus ad Patrem discipulis suis dixit: pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis²²¹, nihil maiore studio, cura et diligentia nobis proposuisseamus, quam, sublatis omnibus Principum, Regum et Potentatuum christianorum discordiis, simultatibus ac bellis, quae usque dum in minoribus eramus, non modo Italiam, sed alia fere omnia christifidelium Regna diu maximeque vexaverant, et tempore assumptionis nostrae adhuc vigebant²²², concordiam, unionem ac pacem inter eosdem Reges, Principes et Potentatus procurare ac, dextera Domini propicia nobis assistente, bella ipsa, si non perpetua pace in totum extinguere, quinquennalibus saltem induciis suspendere obtinuissemus²²³, gravi molestoque animo tulimus inducias ipsas a te et charissimo in Christo filio nostro Sigismundo, Poloniae Rege Illustri, primum violari cepisse a quibus [1v] id minime timendum videbatur, tum quia strictissimo necessitudinis vinculo inter vos coniuncti estis²²⁴, tum maxime quoniam dictus Ser.mus Rex bellis adversus Tartaros et Moscovitas, aliasque infideles et scismaticos iampridem assuevit, indeque gloriosas victorias et op[t]imos tri-

220 Leo X electus est ad summum pontificatum 11 III 1513.

221 Ioan. 14, 27.

222 Cfr. supra, N. 15, annotationem 128.

223 Bulla, qua omnes belligerantes ad illas indutias ineundas invitabat, data est 18 III 1518, cfr. supra, N. 21.

224 Albertus fuit regis Sigismundi ex sorore nepos, cfr. N. 15, annotationem 143.

umphos reportare didicit, Tu vero ac universus ordo tuus religionis ipsius vestrae instituto eorundem infidelium ac scismaticorum adversus christianos impetum reprimere ac prohibere tenemini.

Pro quibus inter vos discordiis ac bellis sedandis et extinguendis quantum semper laboraverimus, non solum plures litteras nostras, sed proprios et nuntios, non sine gravibus incommodis et expensis, ad longinguas partes istas destinando, ipsum Deum, cui nota sunt omnia, testem habemus, possetque inclytae memoriae Maximilianus in Imperatorem electus, si adhuc in humanis ageret²²⁵, nobis testimonium perhibere, qua paterna charitate, cum saepe alias, tum maxime quando ad dietam illam, quae inter ipsum et eundem S[erenissimum] aliosque Reges et Principes indicta fuerat, se accingebret, proprio nuntio ad eum destinato²²⁶, hortati fuerimus ac etiam rogaverimus, ut ante omnia inter eos tractanda et concludenda negotia sanctum et necessarium pacis et unionis inter te et dictum Ser.mum Regem opus primum concluderetur; ac postea, ut neuter vestrum ignorat, vos crebrioribus litteris et Nuntiis ad pacem huiusmodi pro publico christifidelium omnium ac privato vestro et subditorum vestrorum bono amplectendam hortari, monere attenteque requirere nunquam destitimus, non ignari quanta universo christiano orbi tempestas imminaret, nisi opportuno pacis inter vos remedio provideatur.

Sperantes autem vos, tanquam nostros et obedientiae filios, salutaribus consiliis ac paternis monitionibus nostris obtemperare paratos esse, nec recusare, quominus differentiae et controversiae omnes vestrae per Ven. fratrem Zacchariam, Eum Gardensem, ob hanc potissimum causam Nuntium nostrum a nobis istuc destinatum, diligenti examine ac processu desuper factis, intellectae et ad nos transmissae, per nos et ven. fratres nostros S.R.E. Cardinales, matura deliberatione praehabita, via iuris vel amicabilis concordiae deciderentur ac fine debito terminarentur, Nobisque persuadentes vos ab huiusmodi bellis cessaturos fore, nuper ex dilecto filio Ioanne Theodaldo, cive Florentino, quem una cum dicto Za[charia] Epo Nuntium etiam nostrum destinaveramus, ad nos reverso, intelleximus bella inter vos adeo recrudescre cepisse ac tantos utrinque apparatus fieri, ut inde maximum ac universae christianitati pernitiosum timeatur incendium, ipsumque S[er.mum] Regem, qui nunquam suis omnibus viribus contra te et ordinem tuum uti voluit, ac proprios fines a tuis incursionibus defendere ac tutelari, quam fines tuos depopulari maluit, tum quia suus ex sorore germanus nepos existis²²⁷, tum maxime ob reverentiam beatae Virginis, sub cuius invocatione militia tua instituta fuit, nunc demum ut immodicis tuis conatibus resistat, vi cogi atque

²²⁵ Maximilianus I Habsburg extreum diem obiit 12 I 1519.

²²⁶ Ut videtur, Congressum Vindobonensem Maximiliani, Sigismundi et Vladislai, Hungariae et Bohemiae regis, in mente habet, a. 1515 celebratum.

²²⁷ Cfr. supra, N. 15, notam 143.

compelli novum exercitum conscribere et impensas, quas contra eosdem infideles et scismaticos paraverat, contra exercitum tuum facere.

Quae res quam graviter nos commoverit et quo acerbo vulnere cor nostrum sauciaverit, vix cogitari nendum scribi enarrarie posset. Nec satis intelligere possumus, quis vester animus, quae mens, quodve consilium sit, eas contentiones ac discordias adeo pertinaciter fovere ac persequi, quarum infelices ac utrius partium miserabiles exitus utique formidaretis, si plurimarum calamitatum, quae aliquot abhinc annis propter bella, tam inter vos quam praedecessores vestros gesta, contigerunt^{a)}, memores esse velletis. Quod nisi divina clementia nuper factum fuisset, ut Selinus, Turcarum Tyrannus, qui cum Tartaris ea tantum causa, ut vos destrueret, foedus inierat, e medio tolleretur, nemini dubium, quin vestris dissensionibus magis quam suis viribus fretus atque confisus, vos aggressurus ac utriusque statum bello sibi vindicaturus fuisset.

Nos igitur, praeteritorum memores et quae accidere possent considerantes, quaelibet necessaria et oportuna remedia ita cogitare et providere statuimus, ut gregis nobis commissib^{b)} curam neglexisse minime videamur. Et propterea cogitavimus, ultra commissionem eidem Zacchariae Episcopo et Nuntio nuper datam, etiam ad char. mum in Christo filium nostrum Carolum, Romanorum ac Hispaniarum Regem Catholicum, in Imperatorem electum²²⁸, scribere, ut quoniam Sanctae Romanae Ecclesiae Advocatus et utriusque vestrum necessitudinis vinculo coniunctus existit, et causa ista non solum universae Christianitatis communis est, sed eius quoque Imperii statum tangit, officii sui debito fungens ac publicae simul et privatae utilitati consulens, litteris ac oratoribus suis utrunque vestrum ad perpetuam pacem et concordiam ineundam, eamque firmiter servandam hortetur et moneat ac pios et sanctos conatus vestros adiuvet, talesque pacis conditiones vobis proponere studeat, ut illas neuter vestrum valeat recusare; quod ipsum pro viribus facturum fore non dubitamus.

Quae remedia nostris coniuncta, si, ut speramus et optamus, valida et efficacia erunt, omnipotenti Deo, bonorum omnium auctori, gratias agemus; sin vero minus, censorum severitate uti tandem cogemur. Ad quas ne deve niamus, Te, dilecte fili, hortamur et in virtute sanctae obedientiae, quam nobis et huic sanctae Sedi praestare teneris, requirimus, ut in huiusmodi concordiae negotio cum praefato Rege tractando ita te geras, ut omnes intelligent per te non stetisse, quominus concordia ipsa, quam tibi paterna charitate persuademus, contemplatione nostra concludatur, Teque eundem Sigismundum Regem, avunculum tuum, in verum patrem habere ac iniurias omnes perpetuae oblivioni mandasse. Quod si ex parte tua, ut speramus, feceris, magnum apud omnipotentem Deum meritum, nec minorem apud homines gloriam consequeris, ac talem insuper a nobis ipsis gratiam inibis, quod te paternis monitionibus nostris paruisse nunquam paenitebit.

228 Carolus V Habsburg.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVI Decembris M.D.XX^{c)}, Pontificatus nostri anno octavo.

Bembus^{d)229}

a) *Ita in ms, Cornicensi, in or.: congerunt*

b) *Adscriptum in margine.*

c) *In or. erronee: M.D.XXI, nisi ciphera I ad- scripta fuerit poste; in copia Cornicensi*

recte: MDXX; in copia Berolinensi: MDXXI et subtus in parenthesi: 1520

d) *Manu ipsius Bembi.*

N. 34.

**Leo X, pontifex maximus
Zachariae Ferreri**

Romae, 30 XII 1520.

Mittit ei exemplar brevis ad Carolum imperatorem, quo illi causam pacis componendae inter regem Poloniae et magnum magistrum ordinis Theutonicorum commendat. Ipsi etiam omnia quae facere in hac re poterit committuntur.

Cop. coaeva: Warszawa, AGAD, Metr.Kor. 37 f. 63r.

Litterae Beatissimi Papae.

Venerabilis frater, salutem. Fraternitatem tuam latere non debet, quantopere nobis displiceant dissensiones et bella inter char.mum in Christo filium nostrum Ser.mum Regem Poloniae Illustrem et Magnum Prussiae Magistrum existentes, pro quibus sedandis et componendis omnem operam et diligentiam adhibere intendimus. Et propterea non solum ad Sigismundum Regem et Magistrum praedictos, sed etiam ad char.mum in Christo filium nostrum Carolum, Romanorum ac Hispaniarum Regem Catholicum, Imperatorem electum, efficaciter scribimus, prout ex ipsarum litterarum copia, praesentibus introclusa, eadem Fraternitas tua videre poterit²³⁰. Cui per praesentes committimus et mandamus, ut pro pace inter eosdem Regem et Magistrum componenda nostram auctoritatem interponere ac omnia efficere

²²⁹ Petrus Bembo (1470-1547), celeber litterarum cultor, a. 1513-1521 secretarius Leonis X, ab a. 1538 SRE cardinalis.

²³⁰ Copia huius brevis invenitur registrata in AGAD, Metr.Kor. 37 f. 63r.

procuret, quae paci huiusmodi viderit expedire, atque ita se gerat in praemissis, ut eius opera et diligentia in conspectu nostro valeat commendari. Datum Romae apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die penultima Decembris Anno Domini Millesimo quingentesimo vigesimo, Pontificatus nostri anno octavo.

N. 35.

Zacharias Ferreri
Marco Piotrowicz, macellario Vilnensi

Vilnae, 25 I 1521.

Vigore facultatum legati a latere confirmat testamentum mercatoris Vilnensis Marci Piotrowicz, qui legat unam partem annui census macelli sui civitati Vilnensi, alteram fraternitati ecclesiae S. Ioannis Vilnae, tertiam pro missa celebranda pro anima sua et suorum, quartam vero pauperibus distribuendam. Constituit conservatores huius confirmationis praepositum et decanum capituli Vilnensis, pro tempore existentes.

Or.: Vilnius, LMA, Centr.Bibl., F. 6 n. 116. Subtus nota eadem manu facta: "Taxatum ad in[...]. Visa". Vestigia sigilli impressi. Membrana in margine inferiore lacerata et deinde consuta.

Zacharias, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Gardiensis etc. [ut in N. 31] universis et singulis, praesentes literas inspecturis, salutem.

Nobis ex parte dilecti nobis in Christo Marci Pyothrowicz, Civis et Mercatoris Vilnensis, expostulatum fuit, quod ipse nuper, sanus mente et corpore et compos suae rationis, cupiens terrena in celestia et transitoria in eterna felici comercio commutare, in eius ultima voluntate, de bonis suis sibi a Deo collatis condens testamentum, legavit censem annum ex quodam macello mercimoniiali singulis annis proveniente in hunc sequentem modum, videlicet unam partem pro utilitate rei publicae Civitatis Vilnensis, alteram pro fraternitate Sancti Ioannis, tertiam partem pro celebranda una missa pro anima sua et praedecessorum suorum, quartam vero et ultimam partem pauperi[b]us distribuendam.

Cum alias, prout latius in eodem testamento super hoc confecto continetur, ad quod relatio habeatur et quod hic haberi voluimus pro expresso, cunctaque dictus Marcus praedictum testamentum per nos auctoritate apostolica nobis commissa et qua fungimur, in hac parte confirmari, Nobis humili-

ter supplicari fecit, quatenus de opportuno confirmationis remedio provideri dignaremur, Nos igitur, suis in hac parte supplicationibus inclinati, praefatum testamentum, in quantum est rite et legitime factum ac rationi consonum, illud eadem auctoritate apostolica, cum punctis et clausulis in eo contentis, approbamus, ratificamus et confirmamus, decernentes testamentum praedictum et omnia in eo contenta robur firmum obtinere.

Quocirca dilectis nobis in Christo Praeposito et Decano Ecclesiae Vilnensis, pro tempore existentibus, vel eorum alteri, harum serie committimus et mandamus, quatenus ab uxore, liberis, consanguineis et aliis proximioribus quibuscumque necnon ab exequitoribus, in dicto testamento nominatis et expressis, pro tempore existentibus, sub penis et censuris ecclesiasticis ac centum ducatorum auri camerae apostolicae, applicandorum cuilibet contravenienti, testamentum praedictum illiusque exequutionem et omnia in eo contenta inviolabiliter observari faciant, contradictores et rebelles ac contravenientes quoscumque per dictas censuras ecclesiasticas et alia iuris remedia compescendo. Non obstantibus etc. [ut in N. 31]. In quorum fidem praesentes litteras per secretarium nostrum fieri nostrique sigilli iussimus et fecimus impressione communiri. Datum Vilnae, sub anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo vigesimo primo, die vigesimo quinto mensis Ianuarii, pontificatus praefati Ss.mi Domini nostri Leonis papae decimi anno octavo.

Jedepaulo [sic]^{a)}

a) *Alia manu.*

N. 36.

**Zacharias Ferreri
Fraternitati Misericordiae Vilnensi**

Vilnae, 25 I 1521.

Martino (a Duszniki), artium ac medicinae doctore et canonico Vilnensi, supplicante, concedit indulgentiam 10 annorum et totidem quadragenarum omnibus, qui, fraternitatis misericordiae in oraculo extra muros, ab ipso Martino condendo sodales, manus adiutrices porrigit pro sepeliendis pauperibus mortuis, qui... per civitatem Vilnensem moriuntur.

Or.: Vilnius, LMA, Centr.Bibl., F. 3 (Pergamentiniu raštu rinknys), n. 89. Vestigia sigilli impressi. Membrana in aliquibus locis lacerata.

N. 37.

Zachariae Ferreri

decretum pro ritu catholico in Lithuania servando

Vilnae, 2 II 1521.

Mandat omnibus, sub paenis ecclesiasticis, ut scripta Martini Lutheri et aliorum haereticorum, si quae habeant, intra 12 dies ad se vel ad locorum ordinarios afferent, et ut nemo audeat ea in Lithuania inferre, ibi vendere, emere et detinere; episcopi autem tenentur talia scripta statim comburere, aliaque omnia scripta venalia censurae supponere, fidelesque monere, ut cum haereticis et schismaticis familiaritatem vitent, nisi forte spes aliqua exsistat eorum conversionis. Excommunicationem comminatur iis, qui poenit ecclesiasticis imminentibus, se ad schismaticos convertere minantur. Ordinariis locorum mandat, ut curent, ne schismatici novas ecclesias in Lithuania aedificant, neve catholici cum Iudaeis simul habitent; ut pracepta fidei et sacramenta melius populo inculcentur et administrentur, cuius gratia in locis ab ecclesiis parochialibus distantibus capellae et capellani instituantur. Sacerdotibus commendat puritatem morum, librorum de fide et liturgia studium, Verbi Dei assiduam praedicationem et ne genitoribus permittant una cum liberis recens natis dormire, ne suffocentur. Suquuntur ultimae exhortationes generales et tempus 12 dierum ad exequendum hoc decretum stabilitur.

Ed: Ferreri OT, f. B IIIr- [B VIIr].

Decretum eiusdem rev.mi legati apostolici pro ritu christiano
per magnum ducatum Lituaniae et terras eidem subiectas et annexas
servando et ampliando

Zacharias, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Gardiensis etc. [*ut in N. 31*] universis et singulis, tam ecclesiasticis, quam saecularibus per magnum ducatum Lituaniae constitutis, ad quos praesentes pervenerint, salutem in domino sempiternam et nostris huiusmodi (immo verius apostolicis) firmiter obedire mandatis.

Capite nobis (inquit sapientia divina in canticis) vulpes parvulas, quae demolunt vineas²³¹. Quum autem per vineas nil aliud quam congregations fidelium et catholicorum christicolarum ecclesiae intelligentur, quae fructus ex se gignunt honoris et honestatis, quid per vulpes parvulas accipimus, nisi principia haereticarum astutiarum et irrepentis schismatis et abusus

²³¹ Cant. 2,15.

exordia, quae Christi ecclesias, ubilibet constitutas, nisi citius intercipiantur, paulatim destruunt et evertunt? Quare, quum in hanc longinguam regio-
nem, quae finibus Europae et infidelium limitibus adiacet, ad eidem spiri-
tualia beneficia impartienda a Ss.mo Domino N.ro papa, Domini nostri Iesu
Christi vero in terra vicario, destinati simus, ad nostramque notitiam perve-
nerit (proh dolor) fratris Martini Luteri et aliorum diversorum authorum
scripta erronea et a catholica religione ac sanctae Romanae ecclesiae, orbis
magistrae, sanctorumque orthodoxorum patrum saluberrimis decretis extra-
nea, in huius magni ducatus Lituaniae civitates, oppida et terras deferri, le-
gi, haberi, teneri et in grave animarum dispendium et scandalum populorum
defendi, diversasque corruptelas et [B IIIv] abusiones in moribus, tam cleri-
corum, quam laicorum, quae christianaे adversantur pietati, inolescere, ex
quibus fidei et religionis plantatio, quae hic novella et adhuc tenella existit,
devastari facile posset, Nos, ut officio nostro, prout tenemur, satisfaciamus,
nec tam longum iter frustra insumpsisse, totque labores, tot pericula, tot di-
scrimina in cassum nos subiisse contingat (quum et sanguinem ipsum spar-
gere, et vitam ipsam ac animam effundere pro christianaе fidei syncaeritate
[sic] teneamur), ne maiores vires assumat et in deterius vergat, autoritate
apostolica nobis commissa et qua fungimur occurrere in domino volentes,
omnes et singulas, tam ecclesiasticas quam saeculares personas, cuiuscum-
que status, gradus et conditionis existant, in domino exhortamur et per pre-
ciosissimi sanguinis Domini nostri Iesu Christi effusionem requirimus et
monemus, et nihilominus ^ain virtute sanctae obedientiae et sub excommu-
nicationis latae sententiae ac perpetuae infamiae privationisque omnium et
singulorum beneficiorum ecclesiasticorum, quae tunc obtinebunt, si ecclesias-
tici fuerint, et perpetuae inhabilitatis ad illa et alia obtainenda, aliisque iu-
ridicis poenis et censuris (si non paruerint), eo ipso incurrendis, eadem au-
toritate apostolica nobis commissa eisdem praecipimus et mandamus, qua-
tenus infra XII dies a die habitae notitiae huius nostri decreti, quorum quat-
tuor pro primo, quattuor pro secundo et quattuor pro tertio, ultimo et perem-
ptorio termino, eisdem assignamus et praefigimus, omnia et singula eius-
dem fratris Martini Luteri, ab ecclesia damnati²³², aliorumque quorumcun-
que a catholicis sanctae ecclesiae dogmatibus aberrantium, vel de erroribus
aliquibus suspectorum, libellos, scripta et volumina, tam latino sermone
quam quocunque idiomate formata et notata, coram nobis vel locorum or-
dinariis afferre et in nostris vel eorum manibus statuere debeant et teneantur,
nec de caetero tales libellos, scripta et volumina in eundem magnum du-
catum vel eius terras, civitates et oppida ferre, vendere, emere, habere, tene-
re, eis uti, [B IVr] seu directe vel indirecte, quovis quae sit colore ea tueri aut
defendere imposterum praesumant, sed defendantes statim eisdem locorum
ordinariis (saltem secreto) deferantur et denuncientur. Ipsi autem locorum

²³² Vigore bullarum: "Exurge Domine", 16 VI 1520 datae, et "Decet Romanum Pontificem", 3 I 1521 promulgatae; cfr. *Bullarium Romanum* V, p. 748-757.

ordinarii libellos, scripta et volumina huiusmodi mox igni tradi et concremari faciant^{a)}, ut deleantur de libro et memoria viventium, et cum iustis non scribantur²³³, et iuxta Esaiam: sint veluti favilla stupiae et tanquam scintilla succendantur²³⁴.

Et ut deinceps omnis de hoc magno ducatu errandi moveatur occasio, sub eisdem poenis praecipimus et mandamus, ut nullus bibliopola, seu quaecunque alia persona cuiuscunque status, gradus et conditionis existat, libros, scripta et volumina aliqua, cuiuscunque facultatis fuerint, in eundem magnum ducatum venalia ferre aut vendere praesumat, nisi omnium ipsorum librorum et voluminum titulos et nomina et cognomina, in scheda descripta, eisdem locorum ordinariis prius obtulerit. Super quo eosdem ordinarios per omnipotentem Dominum enixe rogamus et exhortamur, et eisdem etiam in virtute sanctae obedientiae, auctoritate apostolica nobis commissa, praecipimus et mandamus, quatenus, uti veri pastores, cum omni sedulitate invigilent, ne in eorum gregem aliqua huiusmodi imposterum contagia inducantur.

Quod tanto studiosius est cavendum, quanto et isdem magnus ducatus Lituaniae non solum ab infidelibus et schismaticis circumquaque cingitur et vallatur, sed et eos domesticos et intestinos ubilibet habet inimicos, et tanto periculosiores, quanto et familiariores. Quapropter ad omnem deinceps amovendum et evitandum errorem, et ad catholicae fidei sinceritatem intemerata illibatamque servandam, eosdem locorum ordinarios et parochialium ecclesiarum rectores, seu eorum vicem gerentes, per eundem magnum ducatum Lituaniae ubilibet constitutos, exhortamur in domino et obsecramus, ut plebem sibi commissam assiduis moneant et instruant documentis, ut cum eisdem schismaticis minorem quam [B IVv] possint conversationem et familiaritatem habeant. Quoniam, iuxta apostolum, nulla est conventio Christi ad Belial, aut pars fideli cum infideli²³⁵.

Propter quod separamini ab eis, dicit dominus, et immundum ne tetigeritis²³⁶, nisi forte de eis in vera et catholica religione instruendis et ad eam alliciendis operam darent, quoniam et dominus et praceptor noster, Iesus Christus, dixit: Non est opus sanis medico, sed male habentibus²³⁷, propter quod et cum publicanis et meretricibus aliquando conversabatur, charitas enim, et si per ignem transiverit, flamma non nocebit ei²³⁸, et si picem tetigerit, non inquinabitur ab ea²³⁹. Nam, sicut scriptum est, melior est iniquitas viri quam mulier bene faciens²⁴⁰. Et sicut eos, qui in sua perfidia perseverant, cautius evitare debemus, sic illis, qui detracto a cordibus velamine,

²³³ Ps. 68, 29.

²³⁴ Is. 1, 31.

²³⁵ 2 Cor. 6, 15.

²³⁶ 2 Cor. 6, 17.

²³⁷ Marc. 2, 17.

²³⁸ Is. 43, 2.

²³⁹ Eccl. 13, 1.

²⁴⁰ Eccl. 42, 14.

viam veritatis agnoscunt, eamque amplecti constituunt, si ad unitatem catholicam suscipi optaverint, tanto iucundius complecti et in charitatis visceribus eos stringere ac propriis humeris imponere tenemur, quanto gaudium est maius angelis Dei super peccatore paenitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis²⁴¹. Eos igitur gaudentes suspicere et, postquam suscepti fuerint, omni humanitate et dilectione prosequi oportet: Quoniam hic frater noster mortuus erat et revixit, perierat et inventus est²⁴².

In eis autem suscipiendis et schismate abiurando modus ille servetur (sicut saepius commentati sumus), qui a sacrosancto Florentino Concilio et deinde a beatae memoriae Alexandro VI, pontifice maximo, traditus est, cuius et exempla reliquimus²⁴³. Rogamus etiam, ut sicuti in commertiis eorum, qui in sua perfida obstinatione persistunt, abstinendum est, ita et ab eorum schismaticis ecclesiis, et potius conventiculis, abstineatur (quando praesertim sacrificare arbitrantur), quoniam hoc est certo certius (sicuti noscere et probare voluimus) ipsorum assertos sacerdotes neque ordinem aliquem suscipere, neque characterem habere, neque sacrum confidere, neque vere sacrificare; nam neque est patriarcha ille, neque metropolita, seu archipraesul, neque praesul, a quo ordines se suscepisse et in dies suscipere asserunt; neque forma etiam essentiali illum [B Vr] sacrificandi aut sacrum conficiendi ritum tenent, quem veri olim Graeci (quos se imitari astruunt) observarunt et observant; praeter alios plurimos, quibus obligantur errores, pro quibus, ut aliquando videant, omnipotens author tanto ardenter orandus est, quanto maiori caecitatis caligine eorum oculi detinentur occlusi.

Et quoniam sunt nonnulli, qui dum a locorum ordinariis, sive aliis ad quos spectat, culpa exigente, censuris innodantur, in sacrilega verba prorumptentes, se ad schismaticorum sectam transfugas futuros comminantur, iccirco, ut huius criminis facilitas de caetero removeatur, statuimus, decernimus et ordinamus, ut quicunque deinceps talia verba studiose in fidelium christianorum scandalum protulerit, sententiam excommunicationis, a qua non nisi a ss.mo D.no N.ro papa, vel ab eo potestatem habente (praeterquam in mortis articulo) absolvi possit, eo ipso incurrat. Et, si convictus fuerit, tam diu in ecclesiis cum debitis ceremoniis excommunicatus denuncietur, atque arctius ab omnibus evitetur, quoisque, praevia satisfactione, absolutionis beneficium meruerit obtinere. Rogamus autem ipsos dominos temporales per Iesum Christum Dominum nostrum, ac eorum vices gerentes, locorumque rectores et consules, ut brachio suo saeculari contra hoc scelus atque

²⁴¹ Paraphrasis Luc. 15, 4-7.

²⁴² Luc. 15, 24.

²⁴³ Hic Ferrerius evidenter se refert ad breve Alexandri VI (1492-1503), Alberto Tabor, epo Vilnensi, 26 IV 1501 datum, in quo pontifex copiam dicti decreti Concilii Florentini transmittere se dicit et modum praescribit, qui in Ruthenis ad unitatem cum Ecclesia Romana admittendis observari debet (cfr. Wojtyska BRP I, p. 90-93). Cum tamen hoc breve tunc nondum fuerit impressum, ergo Ferrerium eius exemplum (ab Erasmo Ciołek habitum?) Roma portasse facile coniici potest.

blasphemiam remedium ita adhibeant opportunum, ut huiusmodi homines a talibus arceantur sceleribus.

Insuper etiam, quoniam non tantum contra catholicam unitatem et sa-
crorum canonum traditiones, sed etiam contra et serenissimorum regum Po-
loniae et magnorum ducum Lituaniae religiosa decreta, in eodem magno du-
catu Lituaniae variae quotidie ex muro et lapidibus, sive lateribus, schismati-
corum construuntur ecclesiae, seu conventiculae²⁴⁴, multique promiscui se-
xus ex christianis (quod abominabile omnino est), contra patrum decreta,
cum Iudaeis habitant et eisdem etiam serviliter famulantur²⁴⁵, Nos, cupien-
tes huiusmodi malis, quantum nobis a Deo conceditur, obviare, ne erroribus
huiusmodi fomentum administretur pariter et augmentum, ac filii liberae,
qua libertate Christus nos donavit, ancillae filiis obsequantur²⁴⁶, omnes et
singulos [B Vv] itidem locorum ordinarios, per magnum ducatum Lituaniae
praefatum ubilibet constitutos, in domino exhortamur, eisque in virtute san-
ctae obedientiae praecipimus et mandamus, quatenus per se et suos officia-
les, rectoresque parochialium ecclesiarum talem contra malum hoc sui offi-
cii sedulitatem exerceant, ut canonicae sanctiones serventur et ipsi, uti boni
pastores, apud omnipotentem dominum de iniunctae solicitudinis merito
aeternae vitae praemia consequantur.

Nec duximus omittendum (sicuti in synodo nuper apud divi Stanislai
aedem celebrata inter sacrificandum, dum de officio boni pastoris conciona-
remur, recensuimus)²⁴⁷, invigilandum scilicet valde esse pro animarum cura,
tam in monendis et instruendis populis, accuratius quam hactenus factum
est, de fide et divinis praeceptis, necnon de sacramentis diligentius minis-
trandis. Nam sicuti et oculis nostris vidimus, et manibus nostris palpavimus²⁴⁸, ob maximam parochialium ecclesiarum a plebe distantiam et ea-
rum raritatem in tam spatiosa et ampla regione, baptismatis erga infantu-
los, qui in lucem nascuntur, viaticique et extremae unctionis erga infirmos
sacramenta ita negliguntur, ut et infantes sine regenerationis unda, et infir-
mi sine viatico et confessione quandoque decadant. Insudandum ideo est, ut
apud eas plebes, quae decem, quindecim et viginti nonnunquam millibus
passuum a suis distant parochialibus ecclesiis, cura rectorum earundem sa-
cellae construantur, in quibus sacerdos, vicarius seu altarista constituatur,
qui penes se in sacello baptismalem aquam, eucharistiam et oleum infirmo-
rum, pro ingruentibus necessitatibus, nomine plebani seu rectoris sui, dili-

²⁴⁴ Decretum de non aedificandis in Polonia et Lithuania a schismaticis ecclesiis muratis exstat inter Statuta Vielunensia-Calissiensia, a. 1420 ab aepo Nicolao Trąba emanata, vide: *Starodawne prawa polskiego pomnika*, T. 4, ed. Udalricus Heyzmann, Kraków 1875, p. 242.

²⁴⁵ Cfr. ibidem, p. 238-240. Haec lex inserta est etiam inter statuta regis Alexandri, Radomiae 1505 edita, v. *Volumina legum* I, p. 143.

²⁴⁶ Paraphrasis Gen. 21, 10 et Galat. 4, 31.

²⁴⁷ Acta huius synodi non inveniuntur. Hic locus Ferrerii unicum exstat eiusdem celebrationis testimonium, cfr. J. Fijałek, *Pierwszy synod diecezji wileńskiej*, "Kwartalnik Teologiczny Wileński", 1 (1923), fasc. 1, p. 81-88.

²⁴⁸ 1 Ioan. 1, 1.

genter teneat et custodiat, et illa, quum opus fuerit, studiosissime administret.

Sic autem omnes sacerdotes et levitae, caeterique omnes divino cultui mancipati, in moribus se gerant erga plebem, ut tanquam in speculum mundum in eorum vitam omnes prospiciant et spiritualiter aedificantur. Caveant ab dishonestis colloquiis, a suspectis conversationibus mulierum. Quicunque concubinam ex sacerdotibus habere vel suspecta faeminarum commertia [B VIr] frequentare convictus fuerit, secundum canonicas sanctiones et synodales ac provinciales, sacrique potissimum generalis Lateranensis concilii, nuper celebrati, constitutiones²⁴⁹ ita puniatur, ut caeteri metum habeant. Deberet enim sacerdos esse lucerna super candelabrum posita²⁵⁰, quae luce sua populorum tenebras expellat; sicuti enim signum ad sagittam positi, in se omnium trahunt aciem oculorum²⁵¹. Omnis ideo crapula ab eis vitanda est et ebrietas fugienda, quae manifestissima sunt incentiva libidinis et celibatui ac sacerdotali inimica munditiae. Quid enim aliud candida sacerdotum praefferunt indumenta, quam puritatem, continentiam, animaeque ac corporis synceritatem, de quibus scribitur: Candidi facti sunt nazaraei eius, splendorem Deo dederunt²⁵². Non in tenebris (ut nonnulli ex eis consueverunt), sed in ecclesiis eorum conversatio esse debet assidua; aequales potus (ut aiunt), qui non tantum clericis, sed et laicis, minime convenient, prorsus evitent, quoniam salvator noster praecepit, ne graventur corda²⁵³ nostra a crapula. Et sic se exhibeant, sicuti Dei ministros, ut recte cum apostolo dicere possint: Christi bonus odor sumus²⁵⁴.

Et quoniam, sicut a multis didicimus, infantes plurimi in hoc magno ducatu Lituaniae, dum cum parentibus (et forte cum aliis) in eodem lecto cubant et dormiunt, suffocantur, mandent locorum ordinarii sub censuris et penis, et rectores ecclesiarum solicitam operam adhibeant, ne usquequo ipsi infantes triennium compleverint in eodem lecto a parentibus vel aliis qui buscumque teneantur²⁵⁵.

Habeant penes se rectores ecclesiarum parochialium approbatorum auctorum sacros codices, quibus de cura animarum et divinis ministeriis per agendis facile instruantur²⁵⁶. Sint solliciti de pabulo verbi dei (in diebus sal-

²⁴⁹ Vide supra memoratam (in nota 74) bullam "Supremae dispositionis arbitrio", a. 1514 editam.

²⁵⁰ Matth. 5, 15.

²⁵¹ Lament. 3, 12.

²⁵² Lament. 4, 7.

²⁵³ Luc. 21, 34.

²⁵⁴ 2 Cor. 2, 15.

²⁵⁵ Haec ordinatio, sat frequens inter decreta synodorum dioecesanorum Poloniae posterioribus temporibus, primum a Ferrerio apud nostros introducta esse videtur. Hausitne eam ex aliqua synodo Italiae? Cfr. Lucius Ferraris, *Prompta bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica*, T. 5, Venetiis 1782, p. 463.

²⁵⁶ Haec lex adest iam inter statuta synodalia dioecesis Cracoviensis a. 1509, v. Sawicki CPI I, p. 48.

tem festis) populis proponendo, ne de eis dicatur illud propheticum: Parvuli nostri petierunt panem, et non erat qui frangeret eis²⁵⁷.

Et sicut sacerdotes erga plebem debent esse solicii, ita et erga eos, tanquam patres et pastores, debet plebs se subditam et gratam exhibere. Ideo nullus decimis et iuribus consuetis et debitibus ecclesias defrauderet; nullus dominorum sacerdotem uti servum teneat, sed uti dei mini[B VIv]strum veneretur.

Haec omnia, quanquam et sacri canones et sanctorum patrum instituta decernant, et tamen pro nostro officio et pia erga fratres charitate volumus ad omnium, tam sacerdotum quam saecularium, memoriam revocare. Horta-mur ideo omnes et singulos, tam ecclesiasticas quam saeculares personas, ut in saluberrima huius sanctionis observatione ita se exerceant, quatenus in fine vitae, veniente domino, vigilantes servi reperiantur. Vos vero, patres et pontifices servatissimos per Lituanię constitutos, quos speculatores dedit dominus super domum Israel, de quorum manibus impiorum sanguis a domino exquiritur, si eorum non annunciareritis impietatem²⁵⁸, et quibus id totum attribuitur in quo subiecti populi delinquunt, per illum supremum pontificem futurorum bonorum²⁵⁹ et regem nostrum Iesum Christum, per illam pientissimam incarnationem et mortem, quam pro nostra salute assumere dignatus est, in forma servi factus obediens²⁶⁰, rogamus et obsecramus, et nihilominus eadem auctoritate apostolica, nobis commissa, in virtute sanctae obedientiae, vobis ac vestrum cuilibet praecipimus et mandamus, ut novellam hanc segetem, vineam hanc nuper plantatam²⁶¹, in his, quae Christi charitate compellente, pro eius solida conservatione et faelici in domino augmendo statuimus, decrevimus et ordinavimus, vestra pontifica autoritate et pastorali solertia ita ad unguem servari ab omnibus efficiatis (super quo vestram conscientiam oneramus), ut verae et solidae columnae in templo dei sitis²⁶², et quod vestrae solicitudinis nomen sonat, re et opere comprobetis.

Haec sunt, quae in nostro ab hoc magno ducatu recessu in spirituale penes vos charitatis et amoris munus et memoriale relinquimus. Haec sunt, quae vobis in affectus nostri summi pignus et testimonium dimittimus. Erga demum sanctam sedem apostolicam et sanctam romanam ecclesiam obedientiam, observantiam ac venerationem vobis toto corde committimus, a qua quicunque deviavit, repertus est semper errorum caligine obsitus; et quisquis eam uti veritatis magistrum secutus est, a vero lumine nusquam et a recto tramite aberravit.

[B VIIr] Volumus autem, et eadem autoritate decernimus, ut post duodecim dies, a die habitae noticiae immediate sequentes, quorum quattuor

²⁵⁷ Lament. 4, 4.

²⁵⁸ Ezech.3,16-18.

²⁵⁹ Hebr.9, 11.

²⁶⁰ Philip. 2, 8.

²⁶¹ Ierem. 2, 21, 1 Cor. 9, 7 et alii.

²⁶² Apoc. 3, 12.

pro primo, et quattuor pro secundo, et quattuor pro tertio, ultimo et peremptorio termino praefigimus, huius nostri decreti promulgatio omnes statim et singulas supra memoratas personas, quacunque dignitate praefulgeant, in eodem magno ducatu constitutas, perinde arctet, ac si eorum singulis personaliter exhibitum et praesentatum esset.

In quorum omnium et singulorum fidem praesentes litteras per secretarium nostrum fieri, nostrique sigilli iussimus et fecimus appensione communi. Datum Vilnae, in ecclesia divi Bernardini²⁶³, inter nostrarum missarum solennia [sic], Anno ab incarnatione domini Millesimo quingentesimo vigesimo, Quarto nonas Februarias²⁶⁴, pontificatus ss.mi in Christi patris et domini nostri, praefati d.ni Leonis papae decimi, anno octavo.

a-a) *Haec fragmenta sunt libera repetitio paragphorum 4 et 11 bullae "Exurge Domine",* cfr. Bullarium Romanum V, p. 753, 755.

N. 38.

**Zacharias Ferreri
Fratribus Minoribus de Observantia
Conventus Vilnensis**

Vilnae, 3 II 1520.

Vigore facultatum legati de latere, concedit indulgentias 10 annorum et totidem quadragenarum omnibus christifidelibus, qui in ecclesia S. Bernardini Vilnae in festivitatibus dedicationis eiusdem ecclesiae, S. Bonaventurae, S. Annae, S. Iosephi et S. Ioachimi sacra audierint et manus adiutrices pro instaurazione eiusdem ecclesiae porrexerint.

Cop. saec. XVII: Kraków, BCz, ms. Ew. 2469 p. 675-676. Ad finem textus annotatione eiusdem manu facta: "Ista indulgentia non est determinata ad certum numerum annorum, neque est etiam plenaria".

Zacharias, Dei et Apostolicae Sedis gratia etc [ut in N. 31].

Licet His [sic], de cuius munere venit, ut sibi a suis fidelibus digne et laudabiliter serviatur, de abundantia suae pietatis, quae merita supplicum

²⁶³ Ecclesia fratrum minorum de observantia Vilnae, cfr. infra, N. 38.

²⁶⁴ Decretum hoc videtur esse antedatatum, si consideres ultimam bullam condemnationis Martini Lutheri, qua nuntius hic usus est, emanatam esse die 5 Ianuarii eiusdem anni 1521.

excedit et vota²⁶⁵, bene servientibus sibi multo maiora retribuat, quoad valent promereri, desiderantes tamen reddere Domino populum acceptabilem et bonorum operum sectatorem²⁶⁶, fideles ipsos ad complacendum Eidem et quasi quibusdam allективis muneribus, indulgentiis et remissionibus invitamus, ut exinde reddantur [676] divinae gratiae acceptiores.

Cum itaque dilecti nobis in Christo Guardianus et Fratres loci S. Bernardini de Vilna, Ordinis Minorum de Regulari Observantia, nobis supplicaverint, quatenus Ecclesiae S. Bernardini praedictae, ut in festivitatibus Dedicationis Ecclesiae Dominica 3 post Pascha²⁶⁷, S. Bonaventurae XIII Iulii, in die S. Annae, Matris gloriosae Virginis Mariae, ad capellam eiusdem²⁶⁸, Sanctorum Ioseph et Ioachim, Sponsi et Patris eiusdem Virginis Mariae²⁶⁹, per anni circulum indulgentias annorum decem et totidem quadragenarum qui-buscumque fidelibus Christi, divinis officiis in dicta Ecclesia interessentibus et manus adiutrices pro instauratione ipsius Ecclesiae S. Bernardini porrigentibus, concedere dignaremur, Nos itaque, huiusmodi supplicationibus inclinati, omnibus et singulis Christifidelibus praedictis, ad Ecclesiam ipsam pro divinis officiis audiendis confluentibus, manusque adiutrices pro instauratione eiusdem porrigentibus, in eisdem quinque festivitatibus decem annos et totidem quadragenas de vera indulgentia perpetuis futuris temporibus, autoritate Apostolica nobis commissa et qua fungimur in hac parte, tenore prsesentium concedimus et impartimur. Non obstantibus etc [ut in N. 31]. In quorum fidem praesentes litteras etc [ut in N. 31]. Datum Vilnae, sub anno a Nativitate Domini 1521, die 3 Mensis Februarii, Pontificatus praefati Ss.mi Domini Nostri Leonis Papae X anno 8.

N. 39.

Zacharias Ferreri

Alberto, magno Ordinis Theutonicorum magistro

Bialae, 25 II 1521.

Scribit se Bialae, in itinere ex Lithuania, nuntium pontificium invenisse, qui ei mandatum transmiserit de opera sua quamprimum praestanda, quo pax inter illum et regem Poloniae tandem restauretur. Mittit per tabellionem breve

²⁶⁵ Fragmenta orationum antiqui Missalis Romani pro dominicis 11 et 12 post Pentecosten.

²⁶⁶ Tit. 2, 14.

²⁶⁷ Kantak asserit has indulgentias (datatio erronea: 3 XI 1520) concessas fuisse a Ferreri occasione sollemnisi eiusdem ecclesiae inaugurationis proxime futurae (v. Kantak BP I, p. 183). A. 1521 dominica tercia post Pascham celebrabatur 21 Aprilis.

²⁶⁸ Quae cappella est celebris ecclesia gothica, ecclesiae "maiori" sub invocatione S. Bernardini contigua. Cfr. Kantak BP I, p. 176-177. Festum S. Annae celebrabatur 26 Iulii.

²⁶⁹ Quorum dies festi celebabantur respective 19 et 22 (20) Martii.

pontificis, de hac re tractans, et petit, ut a bello gerendo cum avunculo suo abstineat ac ambo adversus Turcas arma convertant.

Autogr.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 24678 f. 1r-v. In f. 2v inscriptio (atramento destructa) et sigillum.

-Ed.: Joachim PHA II, p. 370-371 (fragmentum).

Rev.me et Ill.me Domine. Salutem et commendationes plurimas.

Hactenus apud Vilnam, Lituaniae civitatem, ad inquirenda apostolico iussu divi Casimiri, olim avunculi tui, clara gesta et miracula²⁷⁰, quinque mensibus immoratus, non potui in sedando eo periculosissimo bello, quod inter Ser.mum Regem Poloniae, avunculum tuum, et Illustritatem tuam tam diu efferbuit, semperque magis recrudescere visum est, eam operam navare, quae et navanda erat et summopere adhibenda, quandoquidem procul a vobis constitutus, vix quicquam certi eorum, quae agebantur, intelligere, parumque meis epistulis utriusque prodesse possem, quod tamen, pro meo officio utrumque erga, nec usquam praetermittere volui.

Nunc, perfectis inquisitionibus, e Vilna rediens, apud Bialarum Lituaniae, Luceoriensis dioecesis oppidulum²⁷¹, nuntium ex Urbe, cum litteris Ss.mi Domini Nostri in forma brevis ac nonnullis instructionibus ad me venientem, obviam inveni. Mihi mandatur ab eodem Summo Pontifice, ut intermissis quibuscumque negotiis, ad hoc inter vos acre incendium extinguendum (ne iam in maiorem totius rei christiana perniciem vergat) quantocytus [sic] properare debeam²⁷². Sunt et duo brevia apostolica, alterum ad eundem Ser.mum Regem²⁷³, alterum ad tuam Rev.mam Dominationem²⁷⁴. Quorum haec est sententia, ut continuo, depositis armis, a tanta inter vos diurna et dira contentione christianaque religionis iactura maxima abstinere debeatis. Et ne interea, quo ad ipsum regem iter accelero, tempus in vacuum labatur, breve ad tuam Ill.mam Dominationem directum, meo hoc tabellario destinandum duxi. Cui ut pro illius Sanctae Sedis Apostolicae, cui immediate subiicitur, observantia, proque illius Ss.mi Domini Nostri paternis monitis ac mandatis, verticem inclinare ac sine mora obtemperare velit tua Amplitudo, enixissime praecor et oro. Quod ut idem ser.mus rex (sicuti par est) efficiat, nihil omnino praetermittam.

Responsum tuae Rev.mae Dominationis apud ipsum regem praestolabor, obsecroque vehementissime, ut sit celerrimum et de medio facili ac mo-

²⁷⁰ Cfr. N. 3,9.

²⁷¹ Agitur de Biala Podlaska (antiquitus Alba Ducalis vel Alba Radivillorum).

²⁷² Cfr. N.34.

²⁷³ Cfr. N.32.

²⁷⁴ Cfr. N.33.

do mox terminandi ac sopiendi belli absolutum. Nam si, ut anno transacto factum est, difficiles in medium adducantur utrinque pacis conditiones, nihil aliud erit quam vosmet mutuo destruere et rem christianam magis labefactare. Utinam vestrum uterque iamdudum pontificis ss.mi monitis ac mandatis paruissest, in nostrasque deprecationes assiduas (ut merito debebatis) animum inclinare dignati essetis. Non enim in tanta utriusque vestrum et populorum vestrorum piique sanguinis discrimina devenissetis. Quod utique et ipsi Ser.mo Regi et tuae Illustritati non tantum saepius [1v] praedixeram, sed et protestatus eram.

Precor igitur, Alberte generosissime ac ill.me dux et magister, oroque et obtestor, ut pro tui generis splendore, pro tui avunculi ser.mi gratia (quae certe aequae ac patrem habere debes), pro tui ordinis instituto, qui non in piu, sed in impium sanguinem decertare debet ac tenetur, pro Ss.mi Domini Nostri, qui te non modo paterne diligit, verum et tibi unice afficitur, ac sanctae illius apostolicae sedis honore et observantia, pro christianaem demum rei beneficio ac commodo, et Domini Nostri Iesu Christi, qui pro te mori dignatus est, visceribus et amore - bello iam parcas, ab armis iam abstineas, ab tanto religionis nostrae detrimento te temperes.

Ecce iam Turcarum tyranno illo, Selin, pii populi tam saevo hoste, de medio sublatu²⁷⁵, Syriaque et Aegypto ab eius filio (qui et Persico nunc proelio affligitur) deficientibus²⁷⁶, quid ser.mo regi, avunculo tuo, quid tibi, eius ex sorore nepoti, christianis principibus, aliud a Deo optimo maximo innititur, quam ut ea arma, quae in vosmet impie exercetis, in verum utriusque vestri ac christianaem universitatis hostem, debilitatum et (ut ita dicam) in manus christianorum, si modo a longo somno exergiscantur et evigilent, a Deo ipso traditum, pie convertatis?

Quare, princeps optime, agnoscas, obsecro, nunc tempus visitationis tuae, ne dicatur aliquando tibi: Quia si cognovisses et tu [...]²⁷⁷, ac (quod penitus absit) inducat super se tua Illustritas divinam maledictionem pro benedictione²⁷⁸. Quod non debere succedere, in eius summa et sapientia et bonitate, atque erga apostolicam sedem veneratione et filiali oboedientia, plurimum confido. Quae et faustissime semper valeat. Datum in Biala, XXV februarii, M.D.XXI.

Eiusdem Tuae Dominationis Rev.mae et Ill.mae

addictissimus Zacharias, Epus Gardiensis,
Ss.mi D.ni N.ri Papae cum potestae Legati
de latere nuncius et orator

²⁷⁵ Selim I obiit 22 IX 1520.

²⁷⁶ Solimanus II "Magnificus" (1494/5-1566), imperator Turcarum ab a. 1520, bellum cum Persis re vera gerendo, magnam tunc expeditionem in peninsulam Balcanicam parabat (obsessio Albae Graecae - Belgradi); Syriam tamen ac Aegyptum iam eius pater suo imperio subdidit a. 1516-1517.

²⁷⁷ Luc. 19, 42.

²⁷⁸ Gen. 27, 12.

N. 40.

**Albertus, magnus Ordinis Theutonicorum magister
Zachariae Ferreri**

S.l., [initio Martii 1521].

Notum facit se eius litteras et breve summi pontificis accepisse. Se et ordinem suum nil aliud desiderare affirmat quam rei christianaे auxilium ferre, sed a regno Poloniae ad praesens bellum, sine sua culpa, inductus, excusari se petit. Sperat mediatione papae, imperatoris ac regis Hungariae conflictum extinctum iri.

Min.: Berlin, GStAPK, XX, OBA, n. 24694, fasc. 4 f. 1r-v.

Wir haben Euer Lieb schreiben^{a)} mitsampt einer beischrift, wellichs von unserm allerheiligsten vatter, dem babst, an uns gestalt, heut datis entpfangen²⁷⁹, und sonderlich die itzgemelt schrift von bebstlicher heyligkeyt aus gegangen, mit diser mass und ere erzeugung, wy sich geburt, eingnomen und verlesen, und sovil daraus verstanden, wy dan ungeverlich die substanczs derselbig schrift mit sich bringt zu inseriren. Doruff wir Euer Lieb widerumb fruntlicher meynung zu wissen fugen, das wir und unser Orden jhe und allwegen nyhe anderst gebetten und begert, dan dasjenig zu erhalten, domit wir und unser Orden der gemeynen cristenheit zum besten mochten hilflichen erscheinen. Es hat uns aber dasselbig bis uff dise stundt von der Cron zu Polen nyht mogen gedeien, sonder uns und unsren Orden^{b)} stettigs doran^{b)} gehindert, auch disen unlust des krieges dermasen arbeiten^{c)} lasen, wy dan die tad und das wergk vor augen ausweist. Hoffen derwegen, wo bebstliche heyligkeyt dises beginnes clerlich bericht, ir bebstliche heyligkeyt werden aus veterlicher gnad und tugent mit uns und unserm Orden erbarmung haben.

Aber wy dem allen, dieweil wir aus solcher schrift vermercken, das bebstliche heyligkeyt, romische keyserliche und konigliche hispanische maiestet²⁸⁰, als dem voyt der cristenheit, disen merglichen krieg, den die Kron zu Polen wider uns erwegkt, und^{d)} wol zu sagen ader zu schreiben, so wir^{b)} Thattern [1v] und Durcken²⁸¹ weren, gnug sein solt, zu ortern und zu vorhandeln angelangt^{e)}. Wy dan algereit derselbigen romischen keyserlicher und koniglichen hispanischer maiestet, auch der koniglichen wurdt zu Hungern und Behemen gewalthaber und oratores verhanden, die uns auch zu sich zu kommen

²⁷⁹ Vide supra, N. 33 et 39.

²⁸⁰ Carolus V Habsburg.

²⁸¹ Tartari et Turcae.

bescheiden, dem^f wir dan, domit yhe bebstliche heyligkeyt und Euer Lieb spuren und sehen sollen, das wir des frides mher gneigt, dan diser krigischen ubung anhengig also nachkommen wollen, derselbigen geschickten gewalthabern und oratores guttuncken und underhandlung anzuhoren, zu Got verhoffende, sy werden nach underricht unser und unsers Ordens dise sach (e)vormittelst gottlicher hilf^g) dermasen beherzigen, domit man dasjenig furnemen mag, doraus der ganczen cristenheit nucz und gedey zu entpfinden. Was dan wir und unser Orden, wy wir uns alwegen dargegeben, zu solchem, uns imer mher tonlich ader leidlich, helfen konnen, soll kein mangel an uns gespurt werden. Das haben wir Euer Lieb uff solch ir schreiben fruntlicher meynung nicht wollen bergen. Datum [...]^h).

a) *Sequitur expunctum: sampt*

b) *Adscriptum supra.*

c) *Adscriptum in margine pro expuncto in
textu: handeln*

d) *Adscriptum supra pro expuncto: es*

e) *Sequitur expunctum: und in deutsch gegebe*

f) *Adscriptum supra pro expuncto: den*

g-g) *Adscriptum in margine.*

h) *Desideratur.*

N. 41.

Zachariae Ferreri relatio de suo in Lithuania itinere

S.l., [initio Martii 1521].

Mandato pontificis, qui ei commisit, ut ad tumulum beati Casimiri Vilnam se conferret processum illius canonisationis instructurus, iisque quae in hac re tum Ioannes Łaski et Petrus Tomicki, tum ipse egisset in memoriam revocatis, describit iter suum in Lithuania, a suo Torunia 11 VIII 1520 discessu usque ad Vilnam 2 IX eadem anno adventu, disserens de terris, hominibus et animalibus illas inhabitantibus; de pluviis, quae ipsis iter facientibus et in Vilnam solemni ingressu continuo minabantur, intercessione tamen beati Casimiri nihil eis mali fecerunt, similiter ac gelida plerumque hiems, quae hoc anno mitis fuit, praesertim cum vigiliis noctis Nativitatis Domini celebraret. Sequitur elogium ipsius Casimiri ac relatio de processus eius canonisationis conclusione actorumque Romam transmissione futura.

Divino [...] beneficio²⁸² perciti Lituaniae duces ac domini ser.mum Poloniae regem Sigismundum, divo quidem Casimiro germanum superstitem, qui et ipsorum magnus dux est, enixe deprecati sunt, ut apud sanctam Apostolicam Sedem, quo idem Casimirus sanctorum confessorum numero absque prolixiori mora adscriberetur, intercederet, instaret. Quod et dum crebris epistolis ac insignibus oratoribus rex ille religiosissimus ab [A8r] beatissimo Leone decimo, pontifice maximo, impetrasset²⁸³, servatissimis patribus Ioanni, archipraesuli Gneznensi, Poloniae primati ac legato nato, necnon Petro, tunc Premisiensi, nunc vero Posnaniensi pontifici regnique Poloniae vicecancellario²⁸⁴, postremo vero nobis, in Polonię et Prussiam ad eundem regem mandato apostolico ex Urbe proficiscentibus ad ipsius divi Casimiri gesta ac miracula perquirenda, inter caetera ardua negotia, provincia est demandata²⁸⁵.

Id vero muneric omni fideli opera et sedulitate exquisitissima ita obivimus atque exegimus, ut inter innumera pene miracula, quae, iureiurando adhibito, illi nobis recensuere, qui et interfuerunt et conspexerunt, manibus contrectavere ac in semetipsos experti sunt; quosve nobiliores ex aliis et fide digniores ad testimonium perhibendum delegimus; ea tantum, omissis superfluis, quae singularia et ad eius sanctitudinem probandam sufficere visa sunt, descripserimus, annotaverimus.

Hunc autem modum, hanc serię observavimus. Postquam apud eundem inclytum regem, apud magnum Prussiae magistrum, ex Brandenburgensis marchionibus illustrem Albertum, invicem dissidentes gravique bello decertantes, reconciliandi eos gratia semestri laborassemus, ambobusque in amicitiam pene adductis, postrema penderet et in longum tempus traheretur pacis conditio, itinere in Lituaniam autumni ingressu iam accommodo, ut iussu sanctissimi pontificis Romani eousque in Vilnam proficisceremur, se pulchrum divi Casimiri ibidem inviseremus, indeque, tamquam e pleno fonte, eius et gesta et miracula satius hauriremus, rex ipse postulavit²⁸⁶.

Vilna vero civitas, in ulteriore Sarmatiam septentrionalem sita, ab Thorunio, Prussiae oppido, ubi [A8v] tunc agebamus, quingentis millibus passuum distat. Patria coeli rigiditate frigida et horrida, in qua raro aestas aspicitur, planicie et silvis stagnisque ac paludibus undequaque vallata est; nobilitate gentis clara, commeatu vario et mercimoniis, quum ex Germanico et Sarmatico oceano²⁸⁷, tum ex Pontico mari²⁸⁸, Armeniaque, Scythia (Tau-

²⁸² Antea narrat de miraculosa quadam victoria exercitus Lithuaniae de Moscis reportata, quam intercessioni beati Casimiri adscribit. De huius loci momento in hagiographia S. Casimiri v. Wojtyska PKSK, p. 202-206.

²⁸³ De primis regii petitionibus, per Laurentium Międzyleski, Ioannem Łaski et epistulas, Leoni X porrectis, v. Wojtyska PKSK, p. 205-214.

²⁸⁴ Ioannes Łaski et Petrus Tomicki.

²⁸⁵ Cfr. supra, N. 3, 9.

²⁸⁶ Vide supra, N. 27.

²⁸⁷ Mare Balticum.

²⁸⁸ Mare Nigrum.

rica Chersoneso potissimum)²⁸⁹, Tracia insuper, omniq[ue] fere Graecia et Mysia²⁹⁰ insignis; situ spatiosa, vitis ignara, frugibus sterilis, sed robustioribus equis et exiguis illis animalibus, e quibus ad vestimentorum ornatum frigusque cohibendum preciosae pelles conficiunt sobolis, marduribus mustellisque candidissimis seu armellis (ut ab Armenia vulgo dicunt) non parum affluens; praeterea et bisontis sive uri, ongari, ursi, cervi, aprique spectaculo ac venationibus ob nemorum magnitudinem et densitatem praecipua.

Huc igitur, custodibus et ducibus itineris nobis a rege adhibitis, XI Idus Augusti²⁹¹ ex Thorunio per Amassobiam²⁹² solvimus. Dumque autumnale tempus humidusque et nubilosus aer ingentes pluvias quotidie minarent, nusquam tamen nos imber iter facientes collegit; sed vel noctu, vel inter diu, postquam sub tectum in hospitia nos receperamus, confestim cadebat, ac si nubes, quasi velamen quoddam, nos a solis ardore die protegere, et noctu nimbus descendens harenosos pulveres, quibus iter illud infestum redditur, ne oculos offenderent, coelesti beneficio compescere videretur. Quod divinum munus ob eum, quem pro divi Casimiri meritis indagandis lubentes laborem suscepseramus, nobis a Deo optimo concessum admirabundi conspicabamur. Nam et quandoque nobis iter habentibus, fulgorante undique coelo et stridente ac boante tonitruo versaque pene in [B1r] noctem die, tanta vis aquarum ad duas ferme horas in aere suspensa cernebatur, ut terram omnem sub alluvie illa pene posse submergi credidisses. Nobisque tamen, cur tantum immoraretur minitantis pluviae casus obstupescentibus, mox ut hospitio appuleramus, equive nostri, sarcinaeque insuper et currus omnes sub tectum recepti erant, tantus pluviae e coelo ruentis repente impetus inundabat, ut quasi nos, quounque una cum rebus nostris ab ea tuti ac liberi essemus, expectasse videretur.

Semel quoque, dum in Amassobia diem Assumptionis Gloriosae Virginis et Dei Genitricis Mariae totum ferme solemnibus sacrificiis celebrasssemus²⁹³, iamque affatim decidente pluvia, quae initio diei incooperat (nec desinebat), iter nostrum prosequi statuissemus, quum primum equos conscendimus, nimbus ille omnis, serenitate restituta, ita continuo sedatus est ac si ad Dei benignitatem in servo eius Casimiro nobis manifestius ostendendam momentum illud, quo cessaret, divino iussu pependisset. Semel tantum eo itinere, quod duabus et XX diebus perfecimus (modicoque tamen spatio), exilis quidem et tenuis imber, instar roris, nos ulla absque molestia et dispensio vix attigit.

²⁸⁹ Peninsula Crimea

²⁹⁰ Regio antiqua ad Hellespontum in Asia Minore.

²⁹¹ Id est 11 Augusti 1520.

²⁹² Masovia, regio et ducatus in Polonia septentrionali; nomen "Amassobia" Ferreri dicit verisimiliter ab "amasco", i.e. "amare incipio".

²⁹³ 15 Augusti.

Per silvarum igitur incultos aditus, desertaque ac palustria saepenumero loca iter agentes, prima Dominica die, IIII nonas Septembres²⁹⁴, Vilnam seu Velliam (utroque enim nomine a duobus fluminibus, quibus abluitur, dicta est), Christo auspice, pervenimus. Mane ante nostrum in civitatem ingressum, pro nostra et urbis illius salute ac fausto agendarum rerum successu, omnipotenti Domino sacrificium obtulimus, de difficilique et longo itinere prospere acto egimus gratias. Facto demum prandio, tertia fere ante noctem hora²⁹⁵, servantissimis patribus Ioanne [B1v] Vilnensi, Ioanne Chioviensi et Iacobo Caphensi pontificibus²⁹⁶, magistratibus quoque ac universo clero, innumerabili denique ex catholicis et schismaticis populo obviam venientibus, civitatem intravimus, ad divi Stanislai aedem, quae primaria ibi est et pontificia, perreximus, persolutisque Deo gratis ac sacris caeremoniis rite servatis, in hospitium honorificentissime deducti et suscepti sumus.

Illud autem admirabile fuit, quod, dum civitatem ipsam intraremus, tantam aquarum inundantiam, densatis undique nubibus, obscurus aer minabatur, ut nulla ingruentis alluviei periculum evadendi spes nobis superesse videretur. Sacerdotes sacris induiti vestibus (et his quidem preciosissimis), senatores et optimates serico, gemmis et auro circumamicti, populumque innumerabilis concursus, imbrem maximum metuentes, coelum arrecti suspiciebant. At omnipotens Pater et Deus totius consolationis²⁹⁷, ut ostenderet sese in finem usque operimento alarum suarum nos benigne protegere voluisse, eum aquarum conatum, quod rarissimas demittens guttas, vi quasi velle irrumperem videbatur nec posse, ita suspensum retinuit, ut admirantibus cunctis, nusquam descendere valuerit, quo usque, sacris aedibus perlustratis peractisque supplicationibus, ad hospitium inde adducti essemus. Enimvero, ut primum nos tectum exceptit, tam crebra praecipitis pluviae celeritas secuta est, ut eodem pene momento fuerit hospitiis ingressus et imbrium descensus.

Nec silentum esse putamus, quod nobis, omni Lituania admirante, divinitus accidisse nemo ignorat. Quum enim Lituania, Sarmatiae provincia, ex septentrionali plaga, ubi sita est, frigida adeo, hiberno praecipue tempore, et gelida existat, ut non modo homines extra domos diutius [B2r] immorantes aliquando nasum extremitatesque digitorum ex eo frigore maximo amittant et frequentissime ita congelent, ut vitae cedere compellantur, verum et ferae ipsae in silvis immobiles fiant, arboresque ac tigna domorum crepent ac a summo deorsum usque saepenumero proscindantur, eo tamen tempore hiberno Decembre et Ianuario, quibus ibi eramus, et maior hiemis rigor saevit et crudescit, quod nos mirum in modum verebamur, tanta temperies

²⁹⁴ 2 Septembbris.

²⁹⁵ Id est circa horam 15 iuxta computum hodie usitatum.

²⁹⁶ Ioannes e ducibus Lithuaniae; Ioannes Filipowicz († 1524), custos Vilnensis, epus Kioviensis (confirmatus 4 VII 1520); Iacobus de Miechów, Ord. Cisterc. († 1531), epus tit. Caphensis, suffraganeus Vilnensis ab a. 1512.

²⁹⁷ 2 Cor. 1.

praeter et temporis et regionis naturam, supra etiam omnium hominum memoriam et existimationem fuit, ut Deus omnipotens tunc nobis Italis, qui Romanae temperiei assueveramus, et qui levi huius patriae frigore laedi facile poteramus, circa merita et miracula servi sui Casimiri inquirenda laborantibus, favisse auxiliumque de alto misisse proculdubio dinosceretur. Omnes enim Lituani illam temperiem et clementiam aeris, nunquam olim ibi aut visam aut auditam, nos ex urbe Roma attulisse passim asseverabant.

Quid maius, quam quod in nocte illa faelicissima Nativitatis Domini nostri Iesu Christi nobis evenit. Quum enim universum clerum et populum Vilnensem ea nocte in orationibus et divinis laudibus una nobiscum vigilare per divini verbi precones hortati essemus, quo lumen suum indeficiens in tam ardua re nobis concedere summus Auctor dignaretur, omnesque lubentissimo animo id suscepissent, ac nobiscum integra nocte maneque usque ad meridiem, ad varias pergentes ecclesias, ubi nos ter solemni ritu sacrificavimus ac ter intra sacrificandi solemnia de erroribus Ruthenorum sermonem ad clerum et populum habuimus, excubassent et laborassent, vix tamen nocte, vix mane ipso, quo intensissimum gelus esse semper consuevit, omnibus obstupescientibus, fri[B2v]goris aliquid sensimus, aut hiemem esse credidimus, quamquam laboris non parum accepimus.

Hic vero libeat paulisper fessos quiescere, ipsiusque Casimiri apud supremum Conditorem gloriam et celsitudinem, non iam verbis intexere, sed animo volvere, speculari, contemplari, admirari; qui natalium splendore clarissimus, qui divitiarum potentiaeque magnitudine praecellens, virentis adolescentiae decore floridus, venustate corporis et mentis sublimitate insignis, bonarum artium eruditione conspicuus, providentia ac probitate omnibusque virtutibus ornatissimus, brevem hanc, caducam et incertam vitam flocci pendere novit, inanem mundi gloriam contempsit, aeternam in coelo affectavit, ad veramque foelicitatem consultius anhelavit, peregrinationem hanc cum patria, naufragium hoc cum portu, laborem hunc cum quiete, moerorem hunc cum gaudio, mortalemque hanc conditionem cum immortalitate commutavit.

Addiscant eius exemplo et reges et principes labili huius saeculi et momentaneo culmini non fidere, sed quae sursum sunt sapere²⁹⁸. Addiscant dientes et potentiores terrenas opes, quas cui congregatur sint ignorant, despiciere, indeficientesque in coelo adamare²⁹⁹. Agnoscant adolescentiores et formosiores, quoniam omnis caro foenum et omnis gloria eius tamquam flos agri, quod hodie est et cras in clibanum mittitur³⁰⁰, et veram immortalitatis aeternitatisque pulchritudinem concupiscant. Habeant et erudit iuvenes quem imitentur, ut bonas artes non ad cassam ostentationem seu vanitatem, sed ad Christi obsequium adipiscantur.

²⁹⁸ Coloss. 3, 2.

²⁹⁹ Ps. 38, 7.

³⁰⁰ Matth. 6, 30.

Gaudet inclyta et speciosa Italia, ex qua et Litalicana et Lituanica excoelsa nobilitas, unde Casimirus oriundus est, primaevam accepit originem³⁰¹. Laetetur ampla et spatiosa Sarmatia, [B3r] quae omni gelu, omni algore devicto, omni sui sterilitate superata, formosissimam foelicissimamque arborem hanc vitae, suavissimum fructum hunc honoris et honestatis produxit. Exultet sancta et pia mater Ecclesia, quae illum ut filium in Christo edidit in lucem, et sui strenuum militem celeriori palma e duro vitae huius certamine triumphatorem in coelum transmisit. Praeclara gloriatur Polonia, ex cuius religiosissimis regibus, excelsa gratuletur Lituania, ex cuius magnificentissimis derivat ducibus. Exultet praecipue Vilna, insignis civitas, quae illa eius ossa candidissima, illas eius dulces exuvias reliquiasque sanctissimas in pignus servat futurae immortalitatis et gloriae. Iubent omnes christianorum ecclesiae, pia templa divinis resonent paeconis; hinc carmina, inde chorus et organa modulentur, solemnibus sacris aras cumulent sacerdotes, phana [sic] supplices adeant, Deum colant et venerentur primores patres, reges terrae et omnes populi, principes et quicumque iudices terrae, iuvenes et virgines³⁰², lactentes cum homine sene³⁰³. Casimirus enim de carnis ergastulo coeli amplitudinem est ingressus, de morte transivit ad vitam, de profunda lachrymarum valle ad excelsa et sempiterna gaudia transilivit³⁰⁴.

Quoniam vero nos, et e nostris plerique domesticis, favorem illius et beneficia experti sumus, epitaphium heroicum et canonicas horas, sive ecclesiasticas laudes, hymnosque ac sacrificandi seriem in eventum eius in sanctos relationis, quam ab sanctissimo domino nostro Leone decimo, pontifice maximo clementissimo, illaque Sancta Romana Ecclesia iure aequo futuram esse speramus, edidimus ac pro divinis ab eo susceptis muneribus voto supplices obtulimus³⁰⁵. Miracula denique eius, a nobis studiosissime comperta, [B3v] meritaque sanctissima et testium ac contestium dicta alio volumine copiose et fideliter longa serie describuntur³⁰⁶, regnante atque imperante Domino nostro Iesu Christo, qui est benedictus in saecula. Amen. Datum Vilnae, XI Kalendas Decembres, anno salutis millesimo quingentesimo vigesi-

³⁰¹ Fabula de Romanis originibus nobilitatis Lithuaniae divulgata est iam saeculo XV, etymologia tamen hic usitata est mera inventio Ferrerii, erronee interpretata a J. Suchocki (*Geneza litewskiej legendy etnograficznej. Aspekty polityczne i narodowe*, "Zapiski Historyczne" 52 (1987), p. 46-48), nuntius enim, dictam fabulam reinterpretando, nil aliud intendebat, quam ut communes radices Lithuanorum et Casimiri cum Italia ostenderet.

³⁰² Ps. 148, 11-12.

³⁰³ Deutr. 32, 25.

³⁰⁴ Praeconium hoc est compositum ad instar illius, quod inter solemnia Vigiliae Paschatis ritu Romano cantatur.

³⁰⁵ Inveniuntur in eodem volumine *Vitae Beati Casimiri*, f. B4r-C7v, et separatim in eiusdem Ferrerii opere, cui titulus *Hymni novi ecclesiastici, iuxta veram metri et latinitatis normam a beatissimo patre Clemente VII... ut in divinis quisque eis uti possit approbatis*, Romae, 1525 f. 103v-107v.

³⁰⁶ Volumen hoc perditum est, cfr. Wojtyska PKSK, p. 219-221.

mo, eiusdem vero sanctissimi domini nostri Leonis, divina providentia papae X, anno octavo³⁰⁷.

N. 42.

**Zacharias Ferreri
Iacobo Brzozowski, parocho Plonsensi**

Ciechanoviae, 5 III 1521.

Absolutione ab omnibus poenis prius impertita, concedit ei facultatem, ut una cum parochia Plonsensi unum, et sine illis duo beneficia, etiam incompatibilia et cum cura pastorali coniuncta, adipiscatur; et cum eo, ad hunc effectum consequendum, dispensat ab obligatione sacros ordines intra biennium recipiendi.

**Cop.: Płock, ADP, Acta Officialia Plocensia, ms. 184 f. 165r-v cum inscriptione:
"Ingrossatio litterarum D.ni Brzozowski" (ab ipso petita).**

Zacharias etc. [ut in N. 31] dilecto nobis in Cristo Iacobo Brzozowski, clero et rectori parochialis ecclesiae in Plonsc³⁰⁸, Plocensis dioecesis, salutem.

Vitae et morum honestas, aliaque laudabilia probitatis et virtutum merita, super quibus apud nos fidedigno commendaris testimonio, nos inducunt, ut te specialibus favoribus et graciis [sic] prosequamur. Hinc est, quod nos, volentes te, qui, ut asseris, pro[...]^{a)} ecclesiam praedictam inter alia obtines praemissorum meritorum tuorum intuitu, favore prosequi gratioso, a quibuscumque excommunicationis sententiis, censuris et poenis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum praesentium dumtaxat consequendum, harum serie absolvimus et absolutum fore censeris; necnon omnia et singula beneficia ecclesiastica sine cura, quae obtines, ac cum cura et sine cura expectas, ac in quibus et ad quae ius tibi quomodolibet competit, quae-cumque, quotcumque et qualiacumque sint, eorumque ac dictae ecclesiae fructuum, reddituum et proventuum veros, annui [...]^{b)} valoris, presentibus pro expressis habentes, tuis in hac parte supplicationibus inclinati,

tecum, ut una cum dicta ecclesia unum, et sine illis duo alia quae-cumque, invicem incompatibilia beneficia ecclesiastica, etiam si parochiales

³⁰⁷ Data haec refertur tantum ad conclusionem processus canonisationis beati Casimiri, nam in textu author narrat de sua commoratione Vilnae adhuc subsequentibus mensibus Decembri et Ianuario.

³⁰⁸ Iacobus Brzozowski de gente Lubicz, parochus in Płońsk, postea canonicus Plocensis.

ecclesiae, vel earum perpetuae vicariae aut dignitates, personatus, administrationes vel officia in cathedralibus et metropolitanis, vel collegiate et dignitates ipsae in cathedralibus et metropolitanis post pontificales maiores, seu in collegiatis huiusmodi principales fuerint, et ad dignitates, personatus, administrationes vel officia huiusmodi [pertinere]^{c)} consueverint, qui per electionem assumi [sic], eisque cura incumbat animarum; necnon ad duo quaecumque dissimilia aut simplicia, similia sub uno et eodem tecto unius et eiusdem^{d)} dumtaxat ecclesiae consistentia, alias se invicem compacentia, iuxta formam facultatis nobis concessae³⁰⁹, si tibi alias canonice conferantur, aut eligaris, praesenteris, vel alias asumaris ad illa et instituaris in eis, recipere et, quoad vixeris, retinere, illaque simul vel successive, simpliciter vel ex causa permutacionis [sic], quocies tibi placuerit, dimittere, et loco dimissi vel dimissorum aliud vel alia, simile vel dissimile, aut similia vel dissimilia, beneficium vel beneficia, ecclesiasticum vel ecclesiastica, duo dumtaxat incompatibilia et duo dissimilia, aut simplicia similia, sub uno et eodem tecto unius et eiusdem ecclesiae dumtaxat consistentia, dummodo duo canoniciatus et duae prebendae et totidem dignitates, personatus, administrationes vel officia insimul non existant, similiter recipere libere et licite valeas;

[tecumque]^{c)}, ut ratione dictae parochialis ecclesiae, quam obtines, et aliorum beneficiorum ecclesiasticorum curatorum, seu alias sacros et presbyteratus ordines, tam de iure quam de statuto et fundationibus vel alias requirentium, per te pro tempore obtentorum, usque ad biennium, [165v] a fine anni^{e)} a iure prefixi computandum, ad aliquem ex sacris ordinibus huiusmodi te promoveri facere minime tenearis, nec ad id a quoquam invitus valeas coarctari, auctoritate apostolica nobis commissa et qua fungimur in hac parte, tenore praesentium, de speciali dono gratiae dispensamus.

Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac omnibus illis, quae Ss.mus Dominus Noster in facultatibus nobis concessis voluit non obstat, caeterisque contrariis quibuscunque, proviso quod obtenta ecclesiastica et alia incompatibilia ac sub eodem tecto dissimilia et simplicia, similia huiusmodi beneficia suis propterea non fraudulentur obsequiis, et animarum cura in eis nullatenus negligatur, sed illorum onera supotentur [sic] consueta.

In quorum fidem praesentes literas per secretarium nostrum nostrique sigilli fieri iussimus et fecimus apensione [sic] communiri. Datum Czyechanow³¹⁰, Plocensis dioecesis, sub anno a Nativitate Domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo Primo, die quinto Mensis Marcii [sic], Pontificatus prae-fati Ss.mi Domini Nostri Leonis Decimi anno octavo.

a) *Sequitur verbum illegibile.*

b) *Lacuna in textu.*

c) *Verbum evidenter omissum.*

d) *Sequitur expunctum: Ecclesiae*

e) *Sequitur: si*

³⁰⁹ Cfr. supra, N. 11.

³¹⁰ Ciechanów, caput palatinatus in Masovia.

N. 43.

**Zachariae Ferreri
ad Sigismundum I gratiarum actio**

Toruniae, 7 IV 1521.

*Gratias agit pro belli cum Ordine Theutonico ad quattuor annos suspen-
sione; invitat, ut - una cum Alberto, magno illius ordinis magistro - arma ad-
versus Turcas convertat; gratulatur de filio Sigismundo Augusto nato et felicem
Cracoviam redditum optat.*

Cop. coaeva: Wrocław, BOss, ms. 176 II f. 398r-399v (ms. Stanislai Górskego).

Ed.: Ferreri VBC, f. [D7r-8r].

- **Cop. XVII saec.:** Kórnik, BPAN, ms. 223 p. 34-36.

- **Ed.:** Działyński AT V, p. 376-377.

Sachariae [sic], Episcopi Gardiensis, legati Apostolici,
ad Sigismundum, regem Poloniae, pro belli Pruthenici suspensione et
armorum depositione gratiarum actio

Etsi potius optassem de perpetua inter te et Albertum, Prussiae magis-
trum, facta reconciliatione ac pace inita (si datum esset) aeternas Deo Op-
timo Maximo tibique, Sigismunde rex potentissime, gratias agere, pro cruento
tamen hoc et diurno bello, a te saltem intermisso, eas nequaquam praeter-
mittendas esse censeo, quandoquidem tu, princeps clementissimus, chri-
stianae clavis misertus, Sanctissimi Leonis decimi, antistitis maximi, pa-
terno consilio et imperio pontificio parere pro innata tibi religione non recu-
sasti³¹¹. Ampliore profecto ac iucundiore gaudio laetari decuisset, si omni pe-
ne christiano orbe pacato, hanc quoque habitabilis terrae extremitatem ab
omni belli suspicione ac periculo immunem conspicaremur, illudque Davidi-
cum, quod quotidianie ore versamus: Venite et videte opera Domini, quae po-
suit prodigia super terram, auferens bella usque ad fines terrae³¹², in hoc tuo
regno adimpletum esse contueremur.

At, quum ad quattuor annorum inducias, pro beatissimi pontificis voto,
tuum animum inclinasti, quibus ad perennem pacem via facilis habenda est,
Summo illi Opifici imprimis, a quo omne datum optimum et omne donum
perfectum est³¹³, quas possum immortales et immensas, tuaeque Serenitati
ingentes habeo agoque gratias, ac referre opto, postquam tot rei christianaee

³¹¹ Indutiae quattuor annorum initiae sunt 5 IV 1521 (v. Biskup WP, p. 450-455. De parte, quam in ultima earum præparatione habebat Ferrerius, v. ibidem, p. 447-448).

³¹² Ps. 45, 8.

³¹³ Iac. 1, 17.

periculis a te occurritur, postquam Pontifici Ss.mo obtemperatur, postquam tot nostras curas et operas assiduas, tot varia, longa et difficilia itinera, tot mentis et corporis discrimina, pericula, tot sedula officia frustra non egimus, non suscepimus, ad illosque pedes beatissimos et Thronum [399r] Apostoli-cum tantorum laborum fructum aliquem referre liceat.

Tuum erit interea, Rex amplissime, eis conditionibus, eis modis regium tuum animum benigne flectere et accommodare, quibus inter te, Avunculum Serenissimum, et Albertum, de sorore nepotem, principem excell.mum, ac Ordinem Theutonicorum, vera, integra ac perpetua reconciliatio, pax et ne-cessitudo instaurentur, illaque dissidia, illa arma, quae hactenus inter vos efferbuere, in hostes christiani generis et catholicae unitatis inimicos, quos in ianuis vestrum uterque habetis, reiiciantur. Subeat nunc illa sancta et salubris cogitatio assumendi arma in Thurcas, in Mauros, recuperandi patriam illam, mystico lacte et melle manantem³¹⁴, ubi Deus noster ante saecula ope-ratus est salutem in medio terrae³¹⁵, ut inde, omni infidelium et immundo-rum hominum lue eliminata et sublata tyrannide, liberi adoremus in loco, ubi steterunt pedes Eius. Subeat nunc cura illa egregia et insignis eripiendi fratres nostros, verum semen Abrahae, de impiissimi Mahumetis iugo, ac orientale imperium sanctae et immaculatae religioni restituendi. En sub crudeli diutinaque servitute genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis³¹⁶ languet, super flumina Babylonis sedet et luget, dum recordatur liberae Syon nostraræ³¹⁷.

Huc, Rex invictissime, huc Rex glriosissime, una cum nepote tuo charis-simo, Alberto, Illustri Principe, una cum christianis principibus universis, apprehende arma et scutum, et exurge in adiutorium christiani populi. Ef-funde frameam tuam adversus eos, qui nos persequuntur³¹⁸. Haec enim sunt, quae te glriosissimum, tuamque prolem dulcissimam, Sigismundum Au-gustum principem, quem diu votis omnibus efflagitatum, expectatum, a Deo optimo, ex Bona, Regina inclyta, tandem quum ex Aragonum Regibus, tum ex Sforciadum ducum sanguine praestantissima, nostraræque Italiae splendore candidissimo, impetrasti³¹⁹, faustum et invictum ubique, posteritatemque tuam aeviternam efficient.

Gratulor itaque quieti [399v] tuae, Rex amplisime, gratulor tranquillita-ti. Vixque explicari a me potest, quanta laetitia, quanto gaudio mea undique praecordia compleantur, quum te sospitem pacatumque, modo in regiam tu-am urbem Cracoviam^{a)} reducem, almae coniugis charique Augusti, quem am-plius vidisti nunquam, et dulcium pignorum, a quibus abfuisti diu, iucundis-simo conspectu oblectandum adeo esse his oculis prospecturus sum, ut om-

³¹⁴ Scilicet Palestinam; refertur ad Exod. 3, 8 et alios versus.

³¹⁵ Ps 73, 13.

³¹⁶ 1 Petr. 2, 9.

³¹⁷ Ps. 136, 1.

³¹⁸ Ps. 34, 2-3.

³¹⁹ Sigismundus Augustus, futurus rex Poloniae (1548-1572), natus est Cracoviae 1 VIII 1520.

nium curarum, quas hactenus subiisti, sustinuisti, tum te oblitum fateare.
Dixi.

^{a)} Thorunii, VII Idus Aprilis 1521, anno pontificis Leonis 9°, Sigismundi regis Poloniae regni XV^{-b)}.

^{a)} Ferreri VBC habet Gracciam, quod proprium stylo nuntii esse videtur.

^{b-b)} Abbreviatio copistae. In Ferreri VBC legitur:
Thorunii in Prussia, VII Idus Aprilis MDXXI,
Pontificatus Ss.mi Patris Leonis X anno IX,
Regni vero Ser.mi Poloniae Regis Sigismundi
XV.

N. 44.

Zachariae Ferreri ad Sigismundum I oratio de eliminanda ex eius regno Lutheri doctrina

[Toruniae, initio Aprilis 1521].

Laudat Polonorum in fide catholica constantiam, sed cum animadverterit inter eos Lutheranismi semina spargi, ideo officii sui putat regem, episcopos et proceres Poloniae praemonere, ut illa, dum adhuc tempus est, supprimant; nam, etsi Ecclesia infallibilis et invincibilis, promittente Christo, semper omnes haereses superabat et superabit, tamen defendi debet, ne falsa Lutheri dogmata populos inficiant. Refellit Lutheri obiectiones contra primatum Romani pontificis et clericorum mores corruptos, ipsius superbiam et malam vitam castigando. Invitat regem, ut libros Lutheri per Polonię spargi prohibeat et eos, qui inventi sunt, comburi faciat.

Ed: Ferreri OT, f. A IIr-[A VIv]. In marginibus referentiae ad capitula locorum S. Scripturae, qui citantur in textu. Tota haec oratio inspirata esse videtur textu bullae Leonis X, quae incipit "Decet Romanum Pontificem", 3 I 1521 contra Martinum Lutherum editae (cfr. Bullarium Romanum V, p. 761-764).

Oratio

Rev.mi Patris, D.ni Zachariae Ferrerii, Vincentini, pontificis Gardiensis,
in Polonię et Lituaniam legati apostolici,
ad ser.mum Regem Poloniae Sigismundum de eliminandis e Regno Poloniae
erroneis et contagiosis traditionibus Martini Luteri

Quum primum, auspice Deo, in has Sarmatiae regiones, quae tuo parent imperio, Sigismunde rex potentissime, apostolico me iussu contuli, non potui non magnopere mirari religionem erga Deum pene incredibilem, observantiam erga Romanam Ecclesiam incomparabilem, quas in te, principe optimo et piissimo, pree omnibus, in pontificibus sacerdotibusque pree caeteris, in proceribus quoque ac senatoribus tuis pree multis, in subiectis insuper tibi populis pree variis christianorum nationibus, non scintillare tantum, sed et luculentius splendere animadverti³²⁰. Qua re factum est, ut christiana reipublicae non mediocriter gavisus sim, quae in orbis finibus, seu borealibus terrae limitibus, ubi coeli rigiditas maxima, ubi tellus frigida est, hortum salutarium deliciarum ac amoenissimum spiritualis voluptatis paradisum, agrumque ac vineam feracissimos possideat, a quibus fructus honoris et honestatis suo tempore procedant³²¹; quorum et folium, circumflantibus infidelium nationum ventis, quae tuos fines pene undique accolunt, non defluat, sed potius contra eos quaecunque facias pio marte, semper prosperentur. Non sic impii, irreligiosi, schismatici et a vera religione devii, non sic, sed tanquam pulvis, quem proiicit ventus a facie terrae³²². Benedictus Deus, qui dedit, ut tu, princeps religiosissime, regnumque tuum abundetis omni opere bono, sicque ambuletis, ut abundetis magis³²³; in vobisque verificetur illud propheticum: Terra inculta facta est ut hortus voluptatis³²⁴.

Sed paradisus absque serpente non est³²⁵, nec hortus sine eruca et bracho³²⁶, neque ager tritici absque [A IIv] lolio et zizaniis³²⁷, neque vinea Domini sabaoth absque apro de sylva et singulari fero, qui quandoque exterminet et depascat eam³²⁸, neque Abel absque Chain³²⁹. Sic enim, dum in hoc saeculo degimus, mala bonis mixta sunt, ut, iuxta apostolum, uniuscuiusque opus probetur, quale sit³³⁰. Hoc de haereticis dico, de quibus idem apostolus ait: Oportet haereses esse, ut et qui probati sunt, manifesti fiant³³¹. Mox quippe ut tanta, quae hic semper virescit, religionis amoenitate admodum oblectarer, non defuit quoque virus atrum, quod haustum florum ac fructuum fragrantiam et suavitatem suo contagio pene inficeret, tristiciamque non mediocrem meo animo afferret, aspidis - inquam - surdae fratris Martini Luteri insana doctrina et ab catholicis dogmatibus aberrans; quae, cum iuxta sui nominis sonum et ethimologiam, sicuti lutum figuli et lutea testa, fragilis

³²⁰ Duabus annis postea scribit diverse, cfr. infra, N. 54.

³²¹ Eccl. 24, 23.

³²² Paraphrasis Ps. 1, 3-4.

³²³ 1Thessal. 4, 1.

³²⁴ Gen. 19; Ezech. 36, 35.

³²⁵ Cfr. Gen 3, 1-13.

³²⁶ Iobel. 2, 25.

³²⁷ Math. 13, 25-40.

³²⁸ Ps. 79, 14.

³²⁹ Gen. 4, 2-9.

³³⁰ 1 Cor. 3, 13.

³³¹ 1 Cor. 11, 19.

admodum existat³³², nec rationi tamen scit cedere, nec divinis doctrinis se novit flectere, sed obturat aures suas, ut non exaudiat vocem incantantium et benefici incantantis sapienter³³³, sub imagine zelatoris pro domo domini³³⁴ ac sub cultioris sermonis confictaeque loquentiae lenocinio nectar propinat felle commixtum, mella taxis conspersa subministrat, incautioresque ac imperitiores animos quasi meretriciis quibusdam blanditiis aucupatur.

Quod Salomon in parabolis ad unguem expressisse videtur, quum ait: Consydero [sic] vecordem iuvenem, qui graditur in obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris et caligine; et ecce occurrit illi mulier in ornatu meretricio, praeparata ad desipiendas animas, garrula et vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians³³⁵. Sed quoniam, ut Esaias ait, redundant fructus eius in conculcationem et lutum³³⁶, ideo ut lutum platearum, authore Domino, delebimus eos³³⁷. Sive enim luter, sive lutum, utrumque vocabulum malam sui exprimit qualitatem. Lutum sane sicuti immundum est, ita et coquinat; Traditio Luterina, uti immunda est, carnalis et contagiosa, ita etiam quem attigerit foedat, inficit, commaculat, erroribus con[A IIIr]spergit, quoniam a vera et catholica, quam semel amplexatus est, unitate deficiens, iuxta Petrum apostolum, veluti canis est reversus ad vomitum, et sus lota in volutabro luti³³⁸. Luter autem (ceu notissimum) vas est, in quo vinum aqua perfunditur, ut verificetur de eo illud propheticum: Vinum tuum mixtum est aqua³³⁹, i[deo] insipidum est, debile est, arte confictum est, corruptibile est. Et iuxta Hieremiam: Plaga tua facta est quasi mendacium aquarum infideliūm³⁴⁰.

Hanc pestem, tanquam rubiginem, segetem Domini in regno tuo devastantem, quum prospexerim, rex augustissime, ne mihi, pontifici, sanctaeque apostolicae sedis apud maiestatem tuam nuncio, impingatur illud Esaiae: Speculatori caeci omnes nescierunt universi, canes muti non volentes latrare, videntes vana, dormientes et amantes somnia [...], ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam³⁴¹, non possum dissimulare, non possum silere, quin coram tua serenitate non conquerar et pro custodia domus Dei, quam decet sanctitudo³⁴², repetitos contra invasorem eiulatus non emittam, excitemque pontifices optimatesque tuos, ut communi huic incendio extinguedo mecum evigilent, omnemque operam navent, accurrant et aquam sapientiae saluta-

³³² Cfr. Dan. 2, 41-43.

³³³ Ps. 57, 5.

³³⁴ Ps. 68, 10.

³³⁵ Prov. 7, 7-12.

³³⁶ Is. 10, 6.

³³⁷ Ps. 17, 12.

³³⁸ 2 Petr. 2, 22.

³³⁹ Is. 1, 22.

³⁴⁰ Ier. 15, 18.

³⁴¹ Is. 56, 10-11.

³⁴² Ps. 92, 7.

ris superponant. Flecto autem genua mea cum apostolo ad patrem Domini nostri Iesu Christi, qui dederit vobis secundum divitias sapientiae suae virtutem corroborari per spiritum eius in interiore hominem, et Christum ita habitare per fidem in cordibus vestris, ut in charitate radicati et fundati, comprehendere possitis cum omnibus sanctis, quae sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum³⁴³ pseudodoctrinae huius luterinae, fragilis, carinalis et luteae.

Ecce, sicuti semper et priscis et recentioribus temporibus, Dei Ecclesia, quo fortes in fide stabilesque probentur et dinoscantur homines ab haeretico-rum sentibus, uti rosa inter spinas, nunquam libera fuit, sic et modo ab eis nequaquam immunis habetur. Quae enim tunc modo Cherintum, modo Arrium, modo Macedonium, modo Nestorium, modo Eutichium, modo Manicheum, modo Sabellium, Pellagium, Dioscorum, Iulianum, [A IIIv] Porphyrium et alios plurimos haeresiarchas in sui primordiis insectatores habuit³⁴⁴, et quae nuper Ioannem Hus, Ioannem Vicleff et Hieronymum Pragensem³⁴⁵, veluti tortuosos angues, iactata a Christo rege et duce nostro pacis et unitatis semina suo veneno inficere nitentes, perpessa est; nunc Luterum hunc, atque aspidem surdam, omni pietati, omni religioni, omni christianaे politiae, omni honestati, omni denique veritati adversantem, obturatisque aribus, pia sanctorum patrum instituta, sanam doctrinam, apostolicasque traditiones non audientem, experitur.

Rara quippe aetas fuit, qua impium aliquod et a vera aberrans religione dogma, uti cicuta olens, uti urtica pungens, in agro et vinea Domini, quo veri exerceantur ecclesiae agricolae, non assurrexerit suique cacumen extulerit ac sui sementem circumquaque sparserit. Sed quamquam eius (etiam ad caelum usque) superbia ascendenter et caput nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdita sunt. Gaudium enim hypocritae ad instar puncti est. Sicut enim et illi omnes, qui mane oriebantur, instar luciferi ceciderunt, exterminatique ad inferos descendere³⁴⁶, sic et Luterus is, permittente Deo, nunc ad proscindendam Christi Domini nostri inconsutilem tunicam vim suam et conatum vafre exercens, non degenerabit ab his, quos imitatur, christianaē tranquillitatis turbatoribus et miserabilium lictoribus ac peremptoribus. Profecto sua cuique dies, eritque dum fidelis populus de ipso, veluti de aliis factum est, decantabit Davidicum illud: Vidi impium superexaltatum et

³⁴³ Ephes. 3,14-18.

³⁴⁴ Cerynthus (I/II saec.) gnosticus; Arius (250-336) conditor arianismi; Macedonus epus Constantinopolitanus 342-360, conditor sectae arianae macedonianorum; Sabellius (c.a 220), auctor doctrinæ monarchianismi (iuxta quam pater et filius unum sunt); Pelagius (c.a 354-post 418), fundator pelagianismi; Dioscorus (+ 454), fautor Eutychetus monophysitae; Iulianus Apostata (331-363), imperator Romanus 361-363, et Porphyrius philosophus (234-post 301), auctor plurium librorum adversus christianos.

³⁴⁵ Ioannes Hus (1369-1415), Hieronymus a Praga (c.a 1365-1416) et Ioannes Wyclif (1330-1384), qui viam doctrinæ Lutheri immediate paraverunt, cfr. "Exurge Domine" (*Bullarium Romanum* V, p. 750).

³⁴⁶ Is. 14, 12.

elevatum sicut cedros Libani, et transivi, et ecce non erat; quaesivi eum, et non est inventus locus eius³⁴⁷.

Romana quippe ecclesia, christiani orbis magistra, omniumque christianorum universitatem virtute sua, beatissimo Petro apostolo divinitus tradita, praefferens, sicut nunquam fide et pietate errasse comperta est, adstipulante Christi pollicitatione: Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos³⁴⁸, sic omnes haereses sola interemis in universo mundo, omnes a vera religione extorres veris docuit [A IVr] et stabilivit institutis, omniumque haeresiarcharum, omnium sublimium principum et superborum colla, aspirante Deo, propria virtute calcat³⁴⁹, ut semper adimpletum in ea sit propheticum illud: Venient ad te, qui detrahebant tibi, et adorabunt vestigia pedum tuorum³⁵⁰. Veluti quippe navis illa in medio mari (instar dormientis, dissimulante domino) ventorum impetu, adversisque fluctibus pellitur, turbatur, peneque periclitari videatur³⁵¹, ut probentur spiritus, si ex Deo sunt, invoceturque, rogetur ac interpelletur Dominus: Exurge, quare dormis, Domine, exurge et ne repellas in finem³⁵². Verum nec haerесum aut schismatum turbine, nec mundanarum potestatum impetu fluctibusve frangitur, subiicitur, prosternitur, tanquam palma, quae quanto magis deprimitur, tanto exit robustior. Compertum est enim his omnibus, qui veras et pontificum et caesarum perlegere historias, romanam ecclesiam de omnibus, potentissimis etiam hostibus semper triumphasse.

Quid insolentius, rex piissime, quid insanus, quid dementius quam contra communem ritum, communem ordinem, cultumque pene universum religionis, pro vero ac sancto tanto temporis fluxu observatum, ac si quisquam more gigantium contra caelum omne bellum frustra insumat, quam ad unius hominis sententiam asserere christianam rem publicam a mille annis citra in tenebris et caecitatis umbra versatam esse et hucusque versari? Quid magis deridendum, quam quod quispiam (qui viri saltem nomen habeat) huius Luteri ambagibus et indoctis fabulis ac insanis traditionibus christianam aurem inclinet? Nam (ut tua ser.ma maiestas luculenter animadvertisit) non nisi agitatae vento arundines, non nisi scioli quidam et grammaticae, qui dum guttam aquae in bonis litteris ebiberunt, totum ferme mare potasse arbitrantur, non nisi quoddam vulgus ineptum, non nisi insanii, sive ecclesiastico statui ac romanae censurae ex potentioribus adversantes, Luteri scriptis oblectantur, applaudunt; et, si aperte probare non possint [A IVv] sagax

³⁴⁷ Ps. 36, 35-36.

³⁴⁸ Luc. 22, 32.

³⁴⁹ Deuter. 33, 29.

³⁵⁰ Is. 60, 14.

³⁵¹ Marc. 6, 45-52.

³⁵² Ps. 43, 23.

saltem eius esse ingenium recteque in clericorum mores invehi astruunt, et in alienis festucam, in suis trabem oculis non animadvertunt³⁵³.

Nam si in moribus ecclesiasticis quicquam reprehendendum erat, cur pontificem maximum, charitate permotus, cur non S.R.E. cardinales patres, apud quos ecclesiastica censura manet, non adiit, vel comiter ad eos sacerdotum vitam castigatione dignam esse (secreto saltem) non scripsit, potius quam famosis undique sparsis libellis, in ruinam et scandalum pusillorum sacerdotiique dedecus et indignitatem, illum apicem sacrum deturpare, mordere, lacerare³⁵⁴, quem magnus Constantinus, totius orbis imperator, in precio ita habuit, ut peccantem sacerdotem explicito pallio potius contegendum, ne ab aliquo perspiciatur, quam prodendum esse asseveraret³⁵⁵. Quum etiam nulla sit hodie principis curia, quae aequa taxari non possit ac emendatione non egeat (quum omnes pene declinaverint, inutiles facti sint)³⁵⁶, cur in Romanam tantummodo superbum verticem erexit, et sicuti serpens, linguam acuit et vibravit³⁵⁷?

Insuper et si contra abusus sacerdotum etiam in veniis palam et passim scribere non est veritus, cur saltem capiti illi sanctissimo pontificis maximi, veri Dei in terra vicarii, non pepercit, sed etiam, ut omnem ecclesiae principatum et monarchiam et ordinem confunderet et auferre niteretur, in Christum domini, quem solus ipse Deus iudicat, dolosa labia aperuit³⁵⁸? Venias et peccatorum remissiones ex Christi, Domini nostri, passione et morte, ac illa pro salute nostra uberrima sanguinis effusione, sanctorumque meritis, tam longa aetate et divina resurrectione et sanctorum patrum autoritate ab universa ecclesia (non modo ex latinis, verum etiam et graecis) observatas hactenus et sanctorum scripturarum testimonio assertas, quum dicat ille propheta regius: Particeps ego sum omnium timentium te et custodientium mandata tua³⁵⁹, negat, inficiatur, evacuare conatur, et quasi sanctorum communionem improbare non veretur.

Si abusum veniarum forte (quod aliquando ipsis patribus evenit, et cui semper sancti [A Vr] pontifices saluberrimis decretis occurtere nituntur) accusasset, tolerabilius quidem esset. Sed quis hoc ferre potest, ut iuxta apostolum, spiritualium sanctorum participes non simus³⁵⁹ et illam communicationem de ecclesia amoveamus, de qua scriptum est: Unxit te Deus tuus oleo

³⁵³ Matth. 7, 3-4.

³⁵⁴ Lutheri scripta *An den Christlichen Adel deutscher Nation: von des Christlichen standes beserung* (mense Augusto 1520 editum) et *Adversus execrabilem bullam Antichristi* (scriptam mense Octobri 1520) in mente habet.

³⁵⁵ Undenam Ferreri hanc assertionem hauserit, invenire non potui, certe non ex *Vita Constantini Eusebii Caesariensis*.

³⁵⁶ Ps. 52, 4.

³⁵⁷ Ps. 139, 3.

³⁵⁸ Cfr. scripta superius memorata ac etiam *De captivitate babylonica Ecclesiae praeludium*, editum 6 X 1520.

³⁵⁹ Ps. 118, 63.

laeticiae piae participibus tuis³⁶⁰. Et participes Christi effecti sumus, si initium substantiae eius usque in finem retineamus³⁶¹. Cur claves Petro, cur Petri successoribus ad aperiendum a Domino traditae sunt et claudendum, nisi ut ille sit spiritualis quoque thesauri in Christo et in sanctis fidelis dispensator, qui sponsae ecclesiae sponsus est, ut quodcumque solverit, quodcumque ligaverit (eodem teste) super terram, sit solutum, sit ligatum et in caelo³⁶², et per manus Petri eiusque successorum, Romanorum pontificum, ea gratia in omnes proveniat sacerdotes et christianos?

Sed quum intrandi longam hanc disceptationem coram hac tua celsitudine non sit praesentis temporis, Sigismunde, rex amplissime, illam ommittendam censuimus. Nam in die festo resurrectionis domini et regis nostri Iesu Christi, et in die agonis et passionis eius, ubi inter sacrificandum et divina obsequia, audiente maiestate tua, de hac re satis tractavimus³⁶³, tam haec, quam illa de Romani pontificis et S. Romanae Ecclesiae primatu, et alia eiusdem Luteri deliramenta doctissimorum patrum responsis (si response tantorum virorum digna erant) priusquam etiam Luterus genitus esset, satis superquam disiecta sunt; quamquam nonnulli, qui labiorum superficie sacras doctrinas vix attingere, eorum patrum responsa, quae rationali theologia ac speculationibus fulciuntur, exili ingenio et indocto capite non intelligentes, non capientes, vel forte spiritui sancto obicem facientes, taxare audeant et minime quadrare sua adstipulentur temeritate³⁶⁴. Quantum enim caecutientes ab ecclesiae matris ventre aberrent, satis liquet, satis faciliori et evidenter argumento silentium sibi ipsis imponere possunt (postquam altiora non attingunt scientiarum acumina) dum, quae subiiciimus, naturali saltem iudicio librent et percontentur.

Sane [A Vv] si veras has esse tradiciones, quas omnis christiana universitas, afflante spiritu sancto, tam diu et de veniis et de primatu Romani pontificis, non humana sed divina autoritate firmato, ac de sacramentis Luterus forsan dubitavit, cur antequam scribebat et passim scripta ederet, suumque circumquaque venenum diffunderet, Romam non petiti, ex qua, cessante figura illa vetustiori et ea materiali Hierusalem diruta et evacuata, tanquam ex mystica fidelium arce Syon, lex exit et verbum Domini de Hierusalem³⁶⁵. Cur praeclaras omnium bonarum artium et divinarum doctrinarum universitates non adiit, et doctoribus, consummatisque viris suam hanc, seu ambiguitatem, seu sententiam non aperuit, cum eis non tractavit et privatim non disseruit³⁶⁶, antequam, elato supercilio et aperta facie, nova haec

³⁶⁰ Ps. 44, 8.

³⁶¹ Hebr. 3, 14.

³⁶² Matth. 16, 19.

³⁶³ Anno 1521 Parasceve Paschae et festum Resurrectionis Iesu Christi diebus 29 et 31 Martii celebrabantur.

³⁶⁴ Haustum ex prooemio bullae "Decet Romanum pontificem" (cfr. *Bullarium Romanum* V, p. 761).

³⁶⁵ Is. 2, 3.

³⁶⁶ Ad universitates se refert, quibus papa Leo X doctrinam Lutheri examinandam mandavit a. 1519; cfr. "Decet Romanum Pontificem" (*Bullarium Romanum* V, p. 763).

et perniciosa dogmata, excussis quotidie voluminibus, in publicum afferret? Cur ea, quae apud peritiores altiora et arcana sunt, et cibus fortior coram parvulis et insipientibus et undique vulgavit, nisi ut simplicissimum vulgus falleret, et caecus dux, caecos miserabiliter secum in perditionis foveam traheret et sepeliret³⁶⁷?

Ego ingenue profiteor Luterum hunc maiores sua vernacula, quam latina lingua errores seminasse. Quid denique tot tantaque in sanctos ecclesiae doctores, in Augustinum, in Hieronymum, in Gregorium, in Thomam Aquinatem, in omnes sacrorum theologorum coetus et magistros praestantissimos iactat convicia, maledicta et blasphemias manifestissimas, nisi tumidum pectus, nisi incompositam et lividam ac prorsus a deo alienam mentem argumentantur et probant, sane addendo quotidie mala malis, sacra paecepta, approbata concilia, patrumque dicta huc et illuc in suum erroneum sensum perperam intorquendo, vel etiam damnando, nonnulla ecclesiastica sacramenta detestando, ordinem christianum pene omnem confundendo et perturbando, spurcam sectam inducendo, et qui aliquando traditiones suas has abiuraverat, in recidivam cadendo, quid aliud paeferet, quam [AVIr] novum antichristum, quum dicat Ioannes apostolus, quoniam antichristi multi sunt³⁶⁸.

Sed quum ille postremus spiritu domini nostri Iesu Christi interficiendus sit, quid aliud expectandum est a nobis, quam ut et is (sicut et plures fuere) illius futuri praecursor infoelici et infausto fine damnetur, qui supra se tantummodo oriri solem, qui se unum lucem, reliquos vero omnes tenebras esse et densissimam caliginem arbitratur, petulantique animo et ore sacrilego profitetur? Utinam saperet, qui in oculis suis sapiens est, et intelligeret ac novissima paevideret³⁶⁹. Quod sane, si quis ita esse [sic] manifestius pendere cupiat vitam Luteri luteam, spurcam, immundam, crapulae et ebrietati deditam, spiritum vero superbum, arrogantem, lividum animum, mordacem linguam et iactabundam sibi proponat, quum ex hac mala arbore nullus bonae doctrinae sperari fructus possit. Quae syncera traditio e foedis moribus, quae spiritualitas in ecclesiam dei e carnali ac penitus terrestri consuetudine introduci potest? Quippe non inferior spiritualium et saecularium omnium statum ac vitam a bonis institutis et moribus illis candidioribus non parum declinasse, instaurationeque egere plurimum. Sed hanc non ab inferno, sed de caelo; non ab immundo et ambiciose homine, quem abominatur Dominus, sed a Christo et Christi membris purissimis sanctissimis quandoque futuram speramus, expectamus.

Quare, rex gloriosissime, tu, princeps christianissimus, edictum statue, et mox sancias ea Luteri scripta omnia, quae in regno tuo comperiunt, tanquam erronea et contagiosa, ignibus tradi, concremari, conflagrari, ab tuique

³⁶⁷ Matth. 15, 14 et Luc. 6, 39; cfr. prooemium bullae "Decet Romanum Pontificem" (*Bullarium Romanum* V, p. 761).

³⁶⁸ 1 Ioan. 2, 18.

³⁶⁹ Deuter. 32, 29.

regni limitibus perpetuo relegari interminarique, ne quispiam amodo seu venalia, seu quomodolibet perspicienda adducat teneatve, quoniam veneno conspersa sunt³⁷⁰. Nam vos reges, vos principes, parietes, columnae, robur, fortitudo ac lumen ecclesiae estis. Si eam destruere nitentibus non resistitis, quid de vobis Christi sponsa et mater vestra candidissima aliud gemens dictura est, quam illud Davidicum: Dereliquit me virtus mea et lumen oculi[A VI v]lorum meorum, et ipsum non est mecum³⁷¹. Vos quoque, sacratissimi antistites, ut veri pastores, custodientes vigilias noctis supra gregem vestrum³⁷², pro vestra erga apostolicum solium veneratione, spiritualis militiae vestrae arma et censuras adhibere nequaquam praetermittatis³⁷³.

Et quoniam ad expellendum de plurimorum mentibus venenum id imbibitum haec tantummodo remedia non sufficiunt, sed opus est eos errores rationibus etiam refellere, sacrisque authoritatibus explodere, ancipitesque animos et forte eo morbo laesos reddere incolumes et curare, compellor ideo inter quotidianas curas, quibus premor, assiduosque pacis tractatus, quibus insudo, temporis intervallulum captare aliquod et cuicunque expetenti eas fallacias Luteri lutum esse et vasa figuli fragilia admodum, vinumque aqua perfusum, quod facillime corrumpitur, evidentius demonstrare. Dixi.

N. 45.

**Zacharias Ferreri
universis**

Toruniae, 9 IV 1521.

Mandatum imperatoris Caroli V, quo oratores suos ad dirimendam litem regis Poloniae cum magno magistro Alberto habitat, Coloniae Agrippinae, die 14 XI 1520 editum, transsumit et publici iuris facit.

Reg.: Warszawa, AGAD, Metr.Kor. 37 f. 131r-132r.

³⁷⁰ Cfr. bullas "Exurge Domine" et "Decet Romanum Pontificem" (*Bullarium Romanum* V, p. 753, 755, 761). Hic notandum est Ferrerium edidisse etiam *Edictum Ser.mi Principis et d.ni Sigismundi, Poloniae regis invictissimi, piissimi, contra Luteri damnata scripta* (Ferrerri OT f. [A6v]-B[1r]), 3 V 1520 emanatum, in quo tamen nulla fit mentio de his libris prohibitis comburendis (edictum hoc editum est etiam ex originali a Balzer III, p. 579-580 et 584).

³⁷¹ Ps. 37, 10.

³⁷² Luc. 2, 8.

³⁷³ Cfr. bullam "Decet Romanum Pontificem" (*Bullarium Romanum* V, p. 763).

Transsumptum mandati Oratorum Cesareae et Catholicae maiestatis.

Zacharias, Dei et apostolicae sedis gratia Episcopus Gardiensis *etc. [ut in N. 31] [131v]* universis et singulis praesentes nostras inspecturis, lecturis pariterque audituris, salutem in domino et fidem indubiam adhiberi. Noverint universi et singuli, quod nos, Zacharias, Episcopus praefatus, habuimus, palpavimus, tenuimus in manibus et perlegimus, diligenterque perspeximus litteras infrascripti mandati ser.mi d.ni d.ni Caroli, divina favente clemencia electi Romanorum Imperatoris, semperque augusti etc., eius vero sigillo in cera rubra, cum cordula pergamenea, more in similibus suae Caesareae Maiestatis in pendenti signatas, sanas et integras, non viciatas, sed omnimoda suspicione carentes, in hunc tenorem, qui sequitur de verbo ad verbum:

Carolus, divina favente clementia, electus Romanorum Imperator semper augustus, ac Germaniae, Hispaniarum, utriusque Siciliae, Ierusalem, Hungariae, Dalmaciae, Croaciae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabanciae etc., Comes Habsburgi, Flandriae, Tirolis etc., recognoscimus et notum facimus, cum nostri potissimum officii esse ducamus, ut reipublicae christianaec ociun et quietem totis viribus procurare debeamus, quo tandem expedicio in Christi fidei hostes communibus armis atque animis commodius suscipi possit, et edocti sumus crudele bellum inter Ser.mum dominum principem Sigismundum, Regem Poloniae etc., fratrem et consanguinem nostrum charissimum ex una, et Ven.lem Albertum, magnum Magistrum Prussiae S. Mariae ordinis Theutonicorum principem et consanguineum nostrum charissimum ex altera partibus exortum esse, quod nos pro hoc bello sedando et extinguendo Oratores, Commissarios et Mandatarios nostros firmius constituimus, ordinavimus et deputavimus, et tenore praesencium constituimus, facimus et deputamus, nobilem, honorabilem, fidelem devotum, nobis dilectum Georgium de Rogendorff, Baronem in Mollenburg, Sebastianum Speravensem, praepositorum Brixinensem, ac Ioannem Muragi, Consiliarios nostros³⁷⁴, absentes tanquam praesentes, omnes simul vel duos aut unum eorum in solidum, specialiter et expresse, nostro nomine vices suas, tam apud ser.mum Regem Poloniae quam magnum Magistrum et alios quoscumque potentatus et principes interponendi et pacem sive inducias faciendi [132r] inter dictum Regem et magnum Magistrum; necnon, si opus fuerit, magnum Ducem Moscorum³⁷⁵ et quoscumque alios huius belli complices, et omnia atque singula, circa praemissa necessaria et opportuna, dicendi et agendi. Similiter ad inhibendum partibus, quatenus de iure possimus, ut arma deponant et per viam iusticiae discordias eorum dirimi paciantur; necnon etiam promittendi assistenciam, auxilium et favorem nostrum, et alia omnia faciendi, quae ipsi pro huiusmodi pace et inducias faciendis facere pos-

³⁷⁴ Baro Georgius de Rogendorf-Mellenburg et Sebastianus Sprentz (Sperantius, † 1525, a 1 VII 1521 epus Brixensis) subscripsérunt, tanquam intermediarii, formulae compromissi, 5 IV 1521 Toreniae conclusi, cfr. Joachim-Hubatsch RHD II n. 4051.

³⁷⁵ Basilius III.

semus, si personaliter praesentes essemus, etiamsi talia forent, quae mandatum exigent magis speciale quam praesentibus est expressum; promittendi in verbo et fide Caesaris nos ratum, gratum et firmum perpetuo habituros omne id, quod etiam^{a)} per praefatos oratores nostros actum, factum, dictum, gestum, tractatum et promissum fuerit, harum testimonio litterarum, sigilli nostri appensione munitarum. Datum in civitate nostra Imperiali Colonia, die XIIIII mensis Novembris, anno domini Millesimo quingentesimo vigesimo^{b)} primo, Regnorum nostrorum Romani secundo, aliorum vero omnium quinto.

Huic autem publico mandati transumpto^{c)}, ad instantiam Ser.mi principis et domini d.ni Sigismundi, dei gratia [regis Poloniae et] magni ducis Lithuaniae, nos per infrascriptum Notarium nostrum fieri mandavimus et colacionavimus, interposita auctoritate nostra, pariter et decreto decernimus, auctoritate apostolica nobis commissa et qua fungimur, eandem fidem, in iudicio et extra, ab omnibus et singulis debere adhiberi, quae ipsimet originali mandato sic transumpto adhiberetur et adhiberi deberet, si originaliter ostenderetur, appareret et produceretur. In quorum fidem praesentes literas per Notarium nostrum infrascriptum fieri, nostrique sigilli iussimus et fecimus appensione communiri³⁷⁶. Datum Thorunii, Culmensis dioecesis, V Idus Aprilis, pontificatus Ss.mi Domini Nostri Leonis papae decimi anno nono.

Visa et recognita.

Zacharias Epus Gardiensis
qui supra, manu propria.

Ambrosius Sculteti³⁷⁷

^{a)} *Adscriptum supra.*

^{b)} *Sequitur in ms. erronee additum: primo*

^{c)} *Sequitur signum illegibile.*

N. 46.

Relatio Zachariae Ferreri de librorum Lutheri concrematione

Toruniae, 14 IV 1521.

Narrat, quomodo Toruniae, 14 IV, omnia scripta Martini Lutheri, favente rege perquisita et comperta, ipsius mandato publice ibi combusta sint, praesente populo loci ac epis Ioanne Culmensi et Laurentio Camenecensi.

³⁷⁶ Transumptum hoc factum est (et in libro cancellariae regis Poloniae registratum), ut oratores imperatoris possent mandatum originale, quod petebant, secum auferre (cfr. Biskup WP, p. 453).

³⁷⁷ Ambrosius Sculteti, clericus dioecesis Culmensis, notarius epi Konopacki.

Ed: Ferreri OT, f. [B VIIr].

Publica concrematio librorum fratris Martini Luteri in Prussia
eiusdem Legati mandato

POST REDITUM eiusdem legati apostolici ex Lituania ad ser.um regem Poloniae, qui Thorunii in Prussia residebat, illius opera et interventu, regia favente manu, omnia scripta fratris Martini Luteri diligenter perquisita, et latino ac germanico idiomate copiose edita, comperta sunt. Demum secunda die solis post pascha³⁷⁸, praesente omni promiscui sexus Polonorum et Germanorum, aliarumque nationum populo, habitis ubique contra eius damnatos errores publicis contionibus et litteris apostolicis contra ipsos errores iterum promulgatis³⁷⁹, structo rogo, mandato legati, cum patre eorum diabolo terribiliter sunt concremata, adsistentibus Ioanne Culmensi³⁸⁰, cuius erat dioecesis, et Laurentio Camenecensi³⁸¹ pontificibus, ipso Laurentio antistite in hoc opere se admodum strenue et viriliter gerente³⁸².

N. 47.

**Zacharias Ferreri
Martino Lutero**

Toruniae, [circa 14 IV 1521].

Occasione arrepta redditus oratorum principum electorum imperii in Germaniam, eum per litteras edocet, quanto dolore se affecerit eius ab Ecclesia Romana defectio, monetque Deum Ecclesiam suam ab eo everti non esse passurum, sicut antea ab aliis everti passus non sit. Vocat eum flagellum Ecclesiae, superbiae et indocilitatis accusat et ad conversionem adhortatur, ultionem Divinam comminando.

Ed: Ferreri OT, f. B[Ir]-B IIIr. Documentum datam habet 20 V 1520, cum tamen in eius textu plures et indubiae referentiae ad bullam "Exurge Domine", 20 VI 1520 promulgatam, inveniantur, ideo tam ipsa datatio, quam etiam initialis mentio de oratorum principum electorum Germaniae Thorunia disces-

³⁷⁸ 14 Aprilis.

³⁷⁹ Videlicet bulla "Decet Romanum Pontificem".

³⁸⁰ Ioannes Konopacki (circa 1470-1530), epus Culmensis ab a. 1508.

³⁸¹ Laurentius Miedzyleski (ante 1480-1530), epus Camenecensis, recenter 13 III 1521, a pontifice confirmatus.

³⁸² Cfr. aliam relationem de hac re, ab Andrea Krzycki factam (Kórnik, BPAN, ms. 243 f. 283v).

su, falsae sunt, sicut et ipsa epistula nunquam Luthero missa fuisse videatur.
 - Reed.: Fijałek MFL, p. 377-380.

Zacharias episcopus Gardiensis Martino Lutero s[alutem] p[lurimam] d[icit].

Redeuntibus clarissimorum principum Sacri Romani Imperii electorum in Germaniam oratoribus³⁸³, Martine charissime, quorum in re Pruthenica consuetudine assidua usus sum, et cum quibus saepenumero de te sermonem habui, volui ad te scribere in spiritu charitatis et meas ad te illis litteras commendare. Ipsi enim testes sunt, quantum de tuo interitu dolui, quum praecipue unde tua errata primam habuerint originem narravere. Deum etiam ipsum testem habeo, quoties pro tua et populorum salute, quos tecum in praecipitium ducis, supplices orationes et lachrymas et sacrificium et hostiam obtulerim.

Velle, mi Martine, ut oculos aperires, saperesque et novissima provideres. Nec tibi hanc gloriam policeare, ut instar Dianaë Ephesiae templi christianam esse religionem et Sanctam Romanam Ecclesiam, quam possis everttere, arbitreris³⁸⁴. Ipsa enim non palustri in solo, non super carbones, aut lanae vellera (ut phanum illud erat), sed supra firmam petram ita aedificata est, ut portae etiam inferi, nec quicquam adversus eam praevaleant³⁸⁵. Velle, ut tibi aliquando proponeres eos, qui hoc idem tentare annixi sunt, et penes quos longe maior quam apud te humanarum ac divinarum litterarum peritia, authoritasque ac potentia viguit, frustra palestram hanc ingressos, frustra contra impetum fluvii conatum fecisse. Sed tradidit eos Deus in reprobum sensum, et erraverunt palpitantes in tenebris; et excaecavit eos adeo malitia eorum, ut in interitum deducti sint, evanuerint in cogitationibus suis³⁸⁶, et finis eorum confusio fuerit.

Nec mihi quisquam [B1v] persuadeat te ita vecordem esse, ut tuos errores non perpendas, quum apud eos, quibus scintilla saltem luminis est, ita manifesti sint, ut magis esse non possint. Sed hanc tibi (ut ex principiis, quae te ad id movere, animadvertis) gloriam inanem comparare, hanc in Sanctam Romanam Ecclesiam vindictam impudenter exercere pro virili tua aggressus es, ut novam sectam inducere et apostolicae sedi, quum libuit, te resistere potuisse passim ostendas. Verum, quum ita sit, nec Deum times, nec Deum credis, qui vindicta malorum est. Dixistique uti insipiens in corde tuo: non est Deus³⁸⁷. Sed, mi Martine, te hortor, te etiam per Iesum Christum, qui iudicaturus est vivos et mortuos, rogo et obsecro, ut, si te ita in fo-

³⁸³ Cfr. supra, annotationem 164. Discesserunt Torunia 23 V 1520, v. annotationem 181.

³⁸⁴ Celebre templum Ionicum Dianaë Ephesi combustum erat ab Hierostrate a. 356.

³⁸⁵ Matth. 16, 18.

³⁸⁶ Rom. 1, 21.

³⁸⁷ Ps. 52, 1.

veam mortis praecipitare omnino constituisti, misereare saltem eorum vulgarium animorum, quos quotidie tuo veneno inficis, necas, interimis et una tecum in perditionem trahis, quorum et sanguinem a te potatum, quorum vitam a te deglutitam de manu tua omnipotens ille et tremendus Author aliquando exiget et requiret.

Video iam te Sergium illum, tetterimum monachum, qui maumethicam [sic] sectam promovit³⁸⁸, effigiare. Video te iam ad aliud nihil, quam ad christianos sub maumethicas prophanas leges sensim alliciendum tendere et anhelare; ad regna perturbandum, ad pacem et unitatem scindendum, ad ordinem confundendum manibus ac pedibus niti et operam omnem navare.

Permittit Deus regnare hominem hypocritam propter peccata populi³⁸⁹. Sic nos Deus his interdum castigat flagellis, ut, praevaricatores, ad cor redeamus³⁹⁰. Sed si tu flagellum es, sit nomen Domini benedictum, dum nos hoc (quamvis malo instrumento) ad rectitudinem ducat, castigatosque efficiat Dominus, purget, probet et in igne adversitatis examinet, sicut probatur aurum et examinatur argentum³⁹¹, ut quandoque decantare possimus: Igne nos examinasti, Deus, et transivimus per ignem et aquam, et deduxisti nos in refrigerium³⁹². Sed, Martine, omnino instrumentum malum es. Per te conflans et emundans argentum, purgabit Dominus filios Levi, et colabit eos quasi aurum et quasi argentum. Et erunt offerentes Domino sacrificium in iusticia³⁹³. Illi purgabuntur, tu autem [B2r] idem ipse eris et in luto tuo (unde et cognomen recte adeptus es), in foeditate tua et in peccato tuo morieris. Ex luto et fimo et stercore, quibus sordida abluuntur indumenta, smigmata aliquando fiunt. Quid mirum si te etiam purgabimur, mundabimur, candidabimur? Utinam omnipotens Author effundat super nos aquam mundam³⁹⁴, aspergatque nos isopo et mundemur³⁹⁵.

Verum et si in locum tuum abiturus sis, auresque obtuderis et frontem perfricaveris, haud tamen desistam (quum praecipue vicina tibi in patria, apud serenissimum et pium Poloniae regem Sigismundum pro apostolica sede agens, de te tuaque hac secta pestifera quotidie nova intelligam), quin te ea charitate moneam, qua alter alteri debitores sumus, ut, Martine, oculos aperias, videoque quanto caecitatis baratro captivus detineris, qui tibi soli oriri solem, qui te solum esse diem, caeteros noctem arbitraris; qui nec eorum doctorum, quibus et munda vita et eminenti scientia longe impar es, irrefragabili sententiae, qui Parisiorum, qui Coloniensi, aliisque omnibus celebratissimis Italiae, Germaniae, Hispaniaeque universitatibus ce-

³⁸⁸ Monachus Armenus, qui - secundum antiquam traditionem - adiutorio esset Mahumeto in componentendo Corano.

³⁸⁹ Iob 34, 20.

³⁹⁰ Is. 46, 8.

³⁹¹ Ps. 65, 9.

³⁹² Ps. 65, 11.

³⁹³ Malach. 3, 3.

³⁹⁴ Ez. 36, 25.

³⁹⁵ Ps. 50, 9.

dere nequis³⁹⁶; qui beatissimi pontificis et Sanctae Romanae Ecclesiae sanctissimis contra te decretis ac sanctionibus³⁹⁷ (quibus obsistere summa perfidia et dementia est) protervum caput ac superbum verticem inclinare contemnis; qui christianam universitatem ab mille supra annis in tenebrarum caligine positam esse astruis; qui te meliorem, qui te doctiorem mortalibus cunctis dementissime iactare videris; qui omnes in arenam, omnes in pugnam vocas³⁹⁸.

Martine, aperi oculos et vide: non esse ingenuos homines, adeo hebetes, adeo ignavos, ut vafrum te esse (quamquam insipientem) non agnoscant, tuaque haec frivola futileaque dogmata probi et sapientes viri aperte non intelligent. Martine, aperi oculos et vide, quoniam haud nova sunt et a te solo excogitata, quae contra omnem Ecclesiam tua sententia proferre non videris, sed antiqua et ante atavos tuos ab aliis vetustioribus haereticis in campum adducta, demumque a vera religione explosa. Unde nihil agis aliud quam te [B2v] frustra experiri, si adhuc, quae alias a priscis patribus damnata et abolita sunt suscitare possis. An ignoras iam (antequam tu etiam in faemoore patris tui esses) singulas eas fallacias satis superque confutatas esse, indecensque fore et omnino improbum frustra et in cassum contra tuam hanc infamiam iterare responsa seu replicare, praecipue quia scriptum est: In malevolam animam non intrabit sapientia³⁹⁹. Iam execranda dogmata haec, et sacris authoritatibus et rationibus ab antiquo exclusa sunt. Cur in dubium iterum sunt revocanda?

Una est tuarum traditionum confutatio: quia malo prodiere principio, ab aemulatione invida et ab animo vindictae ostentationisque cupidio, ac ab eo patre diabolo, cuius invidia mors intravit in orbem terrarum. Tu, Martine, haec etiam non inficere, si saltem erubescere et meretriciam frontem depone incipias. Si insanum et simplicissimum vulgus, apud quod (Germano etiam idiomate) tuae haec, in tuam et ipsius perniciem, scripta passim per Germaniam diffudisti, non erubescis, erubescas saltem doctos et qui tui capit is calviciem detegere⁴⁰⁰ didicere, qui quanti faciendus es optime librant, ponderant, tuasque argutias intus et in cute norunt et aperte perspiciunt.

Clamat ignari fautores tui ad tecum decertandum omnes in theatrum, nullumque adhuc tuam sententiam refellere potuisse astraunt, iactantque undique⁴⁰¹. Vere ignari, quia non perlegere authores. Perlegant et intelligent, animadvertantque ea non egere confutatione, quae toties alias et tam manifeste, ut et caeci id videant, confutata et damnata sunt.

³⁹⁶ Excerptum ex bulla "Exurge Domine", in qua pontifex praecedentes sententias cardinalis legati Cajetani (1518) et dictarum universitatum (1519) in mentem revocat (cfr. *Bullarium Romanum* V, p. 750, 753).

³⁹⁷ Scilicet bullis "Exurge Domine" (15 VI 1520) et "Decet Romanum Pontificem" (3 I 1521).

³⁹⁸ Verisimiliter scriptum Lutheri *Adversus execrabilem bullam Antichristi* (cfr. supra, notam 354) in mente habet.

³⁹⁹ Sap. 1, 4.

⁴⁰⁰ Is. 22, 12.

⁴⁰¹ Vide praesertim libellos Udalrici a Hutten et aliorum, anni 1520 decursu diffusos.

Dolebis forte, quod te, Martine, pungam et acuto stimulo urgeam. Sed recordare quia scriptum est: Arguet me iustus in misericordia et increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum⁴⁰², et: Quoniam melior est manifesta correptio, quam fraudulenta oscula odientis⁴⁰³. Coram omnibus peccasti, coram omnibus arguendus es. Nullus te ad seducendum populos impulit aut provocavit, tu autem omnium christianorum in te et animos et manus et Deum ipsum concitasti, ut de te illud recte dici possit: [B3r] Manus eius contra omnes et manus omnium contra eum.

Suspicio, quod non aequo feres animo ea, quae ex Christi charitate loqui compellor. Expectoque ut, sicuti caeteros omnes affecisti hactenus conviciis et probriis, ita me quoque afficias, et in me iam et tua et tuorum aemulatorum lingua acuatur, furor exardescat et acerrimum odium nutriatur. Sed quis nos separabit a charitate Christi⁴⁰⁴, tune, Martine, aut aemulatorum tuorum quispiam? Absit. Quin nec mors, nec vita (minare tu, minentur et asseclae tui ipsum etiam interitum) nos separabit a Christo. Transibimus per infamiam et bonam famam, ut seductores et veraces⁴⁰⁵, ibimusque gaudentes cum apostolis a conspectu concilii, quod digni habiti simus pro nomine Iesu contumeliam pati⁴⁰⁶. Obloquantur, detrahant et maledicant veritatis inimici, insidias parent, ego dicam cum David: Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa, et ab homine iniquo et doloso eripe me⁴⁰⁷, et a scandalis operantium iniquitatem⁴⁰⁸. Quippe nec desistam, ut de lacu miseriae et de luto faecis⁴⁰⁹ ad paenitentiam te revocem, exhorterque iterum atque iterum, Martine charissime, ut statuat Dominus supra petram pedes tuos⁴¹⁰. Memor esto unde excideris et age paenitentiam⁴¹¹, ne secundum duritiam tuam et impaenitens cor tuum thesaurizes tibi iram in die irae⁴¹². Et quamquam peccatum tuum maximum sit, horrendum et pene inexpiable, memento tamen quoniam abyssus abyssum invocat⁴¹³, abyssus peccati abyssum invocat miserationis, quoniam miserationes Domini super omnia opera eius⁴¹⁴. Vale in Christo.

Datum Thorunii in Prussia, XIII Kalendas Iunias, Anno millesimo quingentesimo vigesimo⁴¹⁵.

⁴⁰² Ps. 140, 5-6.

⁴⁰³ Prov. 27, 5-6.

⁴⁰⁴ Rom. 8, 35.

⁴⁰⁵ 2 Cor. 6, 8.

⁴⁰⁶ Act. 5, 41.

⁴⁰⁷ Ps. 119, 2.

⁴⁰⁸ Ps. 140, 9.

⁴⁰⁹ Ps. 39, 2.

⁴¹⁰ Continuatio Ps. 39, 2.

⁴¹¹ Apoc. 2, 5.

⁴¹² Rom. 2, 5.

⁴¹³ Ps. 41, 8.

⁴¹⁴ Ps. 144, 9, cfr. bullam "Exurge Domine" (*Bullarium Romanum* V, p. 755).

⁴¹⁵ De hac datatione v. supra, notam editorialem.

N. 48.

Zacharias Ferreri
concionatoribus Poloniae et Lithuaniae

[Toruniae, post 14 IV 1521].

Publicatis bullis doctrinae condemnationem et excommunicationem Martini Lutheri continentibus, invitat eos, ne praedicatione sua errores eius confutare praetermittant. Demonstrat, adversus assertiones eius, Romae non tantum virtia, sed etiam plurima opera pia et virtutes florescere.

Ed.: Ferreri OT, f. B IIIr-v. Scriptum hoc confectum esse videtur tempore, quo etiam praecedens editum est, ut ex repetitis in ambobus passibus constat.

Zacharias epus Gardiensis sacris concionatoribus in Polonia, Lituania, Russia ac Prussia constitutis, s[alutem] p[lurimam] d[icit].

Articuli erronei, perniciosi et scandalosi fratris Martini Luteri, damnati a Ss.mo domino nostro, d.no Leone decimo, pontifice maximo, de suorum fratribus S.R.E. Cardinalium consilio⁴¹⁶, necnon declarati haereseos sordibus conspersi et pestiferi ab clarissimis Coloniensi et Lovaniensi in Germania, ac Parisiensi in Gallia et aliis praecipuis circumquaque per [B IIIv] orbem christianum universitatibus⁴¹⁷, explicantur litteris apostolicis eiusdem Sanctissimi domini nostri (quae et passim editae sunt)⁴¹⁸, quosque et alias demum execrabiliores de sacramentis Ecclesiae evomerit⁴¹⁹. Quos omnes, mihi frater, tanquam basiliscum abhorrendos doceas. Incautam enim mentem et indoctum pectus mox suo veneno inficiunt et infoelicem animum necant.

Cogita, quod bono exitu claudi non possunt, quae malo sunt inchoata principio. Unde perniciem et luem hanc inter Dei populum diffundendi dolosam Luterus occasionem sumpserit, toti pene Germaniae (probris potissimum viris) notum est, vulgo tantum ignotum, quod, effusis Germano idiomatice codicillis, ad macellum mortis ignarum adducit. Sed quum Germania inclyta, catholicae pietatis et religionis assertrix constantissima ac sanctae apostolicae sedis Sanctaeque Romanae Ecclesiae observantissima semper fuerit⁴²⁰, non diutius hanc pestem ferre poterit, sed et Luterum et luterinos

⁴¹⁶ Illa, quae in bulla "Exurge Domine" ponenda erant, disputabantur in 4 consistoriis, a 21 V usque ad 1 VI 1520.

⁴¹⁷ Cfr. supra, N. 44 (nota 366) et N. 47 (nota 396).

⁴¹⁸ Bulla "Decet Romanum Pontificem", 3 I 1521 publicata, in qua praecedens bulla "Exurge Domine" inclusa inventur.

⁴¹⁹ Scriptum *De captivitate babylonica Ecclesiae*, editum mense Octobri 1520, cfr. supra, notam 358.

⁴²⁰ Cfr. "Exurge Domine" (*Bullarium Romanum* V, p. 753).

quosque ipsamet ex eo sui angulo, ubi modo degunt, explodet, condignamque poenam luere, aspirante Christo, efficiet.

Mi frater, vis Luteri luteum et veneno plenum pectus lucide agnoscere? Aperi oculos et vide, quantum in Romanam invehitur Ecclesiam, malos tantum quorundam mores recensens, et bonos et candidos plurimorum subticens⁴²¹. Quod Romae cupidi, mali, pessimi, inique homines multi et copioso numero sint; quod Romae nepharia etiam patrentur crimina, sicut et ubique terrarum contingit; quod Romae scelestissimi homines, sicut in aliis orbis urbibus existant, quis negat, quis ignorat. Ecclesia enim Dei per arcum illam patriarchae Noe, in qua et munda et immunda animalia erant, praefigurata est⁴²², quoniam et boni et mali (et monstra etiam) habitant in ea. Ergo Ecclesia Dei ob id mala est, damnanda est? Ergo duodecim apostolorum coetus, quod in eo unus diabolus esset⁴²³, culpandus est? Ergo domus Abraam propter servum et ancillam, quos eiici praeceperat Dominus⁴²⁴, execranda est? Ergo omne triticum malum exurendum, quia zizania in eo est?⁴²⁵ Absit. Sed satis quod omnipotens Author suo tempore separabit bonos a malis et segregabit agnos ab haedis⁴²⁶.

Sed, mi frater, dum Romana peccata a Lutero audis, audi et a veritate, quae omnia vincit, Romana merita: probitatem, virtutes ingenuas, quae quotidie ibi cernuntur, sanctissima opera, quae quotidie ibi fiunt. In maxima urbe, in maximo populo mala multa et bona multa, mali plurimi et boni plurimi semper. Propone tibi pontifices sanctissimos, cardinales patres celebratissimos, sacerdotes candidissimos, viros moratissimos, matronas christianissimas, mundissimas, quibus omnibus (etiam nunc) longe magis Roma affluit. Pensitato, quot pauperes, quot egenos Roma alit, Roma nutrit; quot de virtute benemeritos Roma ad magistratum provehit, quantum etiam virtutes fovet. Cogita tot xenodochia, tot advenarum, miserorum, infirmorum hospitia, receptacula; ubi et pontifices et magni sacerdotes et viri amplissimi aegris ipsis, ulceribus etiam undique confectis, tam devote, tam iucunde obsequuntur et famulantur.

Haec omnia et alia plurima, quae memorare longum esset, si, mi frater, aspicias, non inficiaberis longe maiora Romae bona quam mala inveniri, recteque, quum ex Petri sede et Christi vicario et sanctorum martyrum inibi fuso sanguine ac ossibus sanctissimis, tum ex tot, quae Romae clare perpenduntur, virtutum officiis, Romam magis nitidam quam immundam sanctamque non ab re appellari.

⁴²¹ Recenset hic supradictum scriptum Lutheri *Adversus execrabilem bullam Antichristi*, cfr. supra, notas 354, 398.

⁴²² Cfr. Gen., cap. 7.

⁴²³ Scilicet Iudas Iscariotes.

⁴²⁴ Gen. 21, 10-12.

⁴²⁵ Matth. 13, 25-40.

⁴²⁶ Matth. 25, 32.

Zacharias Ferreri
rectori ecclesiae parochialis in Proszowice

Cracoviae, 19 V 1521.

Ad supplicationem Ioannis Sacrani, canonici et rectoris Universitatis Cracoviensis, permittit rectori ecclesiae parochialis in Proszowice, ut processiones fiant in diebus festivis Resurrectionis DNIC, Pentecostes, Assumptionis BMV et sanctorum Nicetae ac Hieronymi ex ecclesia parochiali Sancti Spiritus ad hospitale huius loci, et impertit omnibus christifidelibus confessis, his processonibus devote assistentibus, indulgentiam 10 annorum et totidem quadragenarum.

Or.: Kraków, AUJ, Dokumenty pergaminowe [Documenta membranea] (sub data). Subtus alia manu: "[D...] de Mandato. Visa" In dorso: "R[egistra]ta apud Rev.dum dominum". Membrana in parte superiore textus et in margine inferiore abrupta (v. facsimile in p. 2). Sigillum subappensum deest.

ZACHARIAS, DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA EPISCOPUS GARDIENSIS, Sanctissimi etc. *[ut in N. 38]*, universis et singulis p[raesentes litteras] inspecturis, salutem.

Licet is, de cuius munere venit, ut sibi a suis fidelibus digne et laudabili serviatur, de abundantia [sic] suae pietatis, quae merita sup[plicum excedunt et vota], servantibus sibi bona multo maiora retribuat, quam valent promereri, desiderantes tamen reddere domino populum acceptabilem et bonorum operum sectatorem, fideles ip[sos]idem et quasi quibusdam alliectivis muneribus, indulgentiis videlicet et remissionibus, invitamus, ut exinde reddantur divinae gratiae acceptiores. Cum itaque dilectu[s nobis filius, ve]nerabilis Ioannes Sacranus, Canonicus ecclesiae et Rector Universitatis Cracoviensis⁴²⁷, nobis humiliter supplicaverit, quatenus in diebus festis Resurrectionis dominicae, Pente[costes] a[et]b[is] ecclesia parochiali ad hospitale processiones accedant; item in diebus festis Assumptionis gloriosae virginis Mariae, Nicetae Martyris pridie idus Novemb[ris]⁴²⁸ et Hieron[ymi pres]byteri et confessoris⁴²⁹, in primis vesperis et summis missis

⁴²⁷ Ioannes de Oświęcim (circa 1443-1527), dictus Sacranus, rector universitatis Cracoviensis annis 1493-1495, 1512-1513 et 1521, canonicus plurium ecclesiarum cathedralium et collegiarum, parochus et fundator hospitalis in Proszowice.

⁴²⁸ 12 Novemb[ris].

⁴²⁹ Celebratio liturgica die 30 Septemb[ris].

eiusdem ecclesiae sive hospitalis in Proshowicze⁴³⁰, tituli Sancti Spiritus, dioecesis Cracoviensis, rector vel pro eo agens per anni circulum processionaliter cum Sanctissimo corpore Domini nostri Iesu Christi accedere posset, dignaremur,

Nos itaque, huiusmodi supplicationibus inclinati, praedictae ecclesiae rectori vel pro eo agenti, ut in eisdem festivitatibus processionem ad ipsum hospitale de dicta ecclesia in eisdem vesperis vel summis missis, cum tota christifidelium multitudine, ad eam recurrentium cum luminaribus et aliis insignibus, iuxta ritum et consuetudinem ipsius ecclesiae deferri solitis et consuetis, cum Sanctissimo corpore Domini nostri Iesu Christi, reverenter, ut decet, procedere possint et valeant; eisdemque christifidelibus, vere penitentibus et confessis, huiusmodi processioni devote assistentibus, manusque adiutrices porrigentibus pro instauratione ipsius hospitalis eisdem quinque festivitatibus, de Omnipotentis Dei et Beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, decem annos de vera indulgentia et totidem quadragenas perpetuis futuris temporibus, auctoritate apostolica^{a)} nobis concessa et qua fungimur, de speciali dono gratiae, tenore praesentium licentiam et facultatem concedimus et impertimur.

Constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac omnibus, quae Ss. mus dominus noster in facultatibus nobis concessis voluit non obstare, caeterisque contrariis non obstantibus quibuscumque. In quorum fidem praesentes litteras per Secretarium nostrum fieri nostrique sigilli iussimus et fecimus appensione communiri. Datum Cracoviae, anno ab incarnatione domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo primo, Quartodecimo Kalendas Iulii, Pontificatus praefati Ss. mi domini nostri Papae anno nono.

Ioannes N[otarius] Reverendissimi

^{a)} *In ms.: apostolici*

N. 50.

**Zacharias Ferreri
rectoribus ecclesiae parochialis in Zator**

Cracoviae, 22 VI 1521.

Approbat "errectionem altaris Sanctae Crucis, a presbiteris Fraternitatis Ecclesiae Parochialis et Hospitalis Sanctae Crucis in Zathor factam, [et] facultatem concedit quasdam processiones peragendi cum Sacratissimo Cor-

⁴³⁰ Proszowice, oppidum prope Cracoviam; paroecia illius loci erat iurispatronatus universitatis Cracoviensis.

pore Christi, easque comitantibus concedit 10 annos et 10 quadragenas indulgentiarum. Datum Cracoviae, 10 Calendas Iulii, anno 1521".

Or.: olim in archivio ecclesiae parochialis in Zator. Nota ut supra, manu I. Garampi facta, qui a. 1772 scripsit: "Apud ecclesiam parrochialem Zatoriensem in dioecesi Cracoviensi legi egomet diploma, quo Zacharias noster approbavit etc." (AV, F.Garampi, ms. 23 f. 59r).

N. 51.

**Zacharias Ferreri
monialibus conventus S. Agnetis Stradomiae**

Cracoviae, 26 VI 1521.

A monialibus conventus S. Agnetis in Stradom ad Cracoviam rogatus, impertit omnibus christifidelibus confessis, qui in festo S. Ioannis Baptiste, Annuntiationis B. Mariae Virginis, S. Agnetis, S. Bernardini Senensis et S. Francisci Assisiensis earum ecclesiam S. Agnetis visitent et aliquam eleemosynam pro illius conservatione offerant, indulgentiam 10 annorum et totidem quadragenarum.

Or.: Kraków, AKSB, Diplomata membranea (sub data), sigillum cereum appensum. Subtus: "Ioannes, notarius Rev.mi" et in plicatura: "Mathias Perzynsky", in dorso vero: "Registrata apud Rev.mum dominum".
-Ed.: Gustaw-Kaczmarczyk, p. 16 (summarium).

N. 52.

**Sigismundus I, rex Poloniae
Zachariae Ferreri**

Cracoviae, 27 VI 1521.

Memor meritorum eius in promovendo processu canonisationis beati Casimiri et sua cum Alberto, ordinis Theutonicorum magno magistro, conciliationis, concedit ei, eius fratribus eorumque liberis utriusque sexus medium partem armorum regiorum, scilicet albae aquilae coronatae, in campo rubeo posita, armis gentis Ferreriorum, nigro leoni erecto et coronato, in campo aureo posito, addendorum.

Reg.: Warszawa, AGAD, Metr.Kor. 37 f. 203v-204r.

Rev.mo d.no Zachariae, epo Gardiensi,
Sanctae sedis apostolicae oratori et legato, armorum additio

Sigismundus, Dei gracia Rex Poloniae etc. Memoriae commendamus sempiternae, tenore praesencium significans, quod etsi deceat maiestatem regiam, ut circumquaque aciem consideracionis suaे dirigens, quos promerri digne animadvertisit, singulari gracia afficiat, illos tamen merito amplioris graciea praerogativa dignos esse censeat, quos non solum praecepis virtutum insigniis decoravit altissimus, sed etiam qui inconcussa fide et obser- vancia erga nos et Regnum nostrum nonnihil [sic] praestellare nituntur.

Hinc est, quod Rev.mus in Christo pater, d.nus Zacharias etc. Ferrerius, Vincencius [sic]⁴³¹, epus Gardiensis, Ss.mi d.ni papae praelatus domesticus et referendarius, legalis [sic] de latere nuncius et orator, nulli labori, nulli operaе, nullis vigiliis, nullis denique sudoribus, quantumvis laboriosissimis, parcendo, circa inquisitionem de vita et miraculis clarissimae memoriae Casimiri, fratris nostri germani desideratissimi, laboravit, ut non vanam spem ostenderit terciogeniti, quin Cathalogo sanctorum adscribi et inter sanctos referri debeat. Praeterea ita diligenter, ita accurate nomine Ss.mi domini nostri apud nos egit, unacum aliis oratoribus Sacrae Cesareae et Catholicae Maiestatis⁴³² et Ser.mi d.ni Hungariae et Boemiae etc. regis, nepotis nostri amantissimi⁴³³, donec arma deponeremus, quae contra Illustrem dominum Magistrum⁴³⁴ et suum ordinem [204r] in Prussia pro tuendis iuribus et finibus Regni nostri, proque vindicandis iniuriis et damnis, ab eodem d.no Magistro et ordine indignissime illatis, inviti susceperamus; sitque in omnibus de nobis et regno nostro benemeritus.

Horum nos rationem habentes, plurimum cogimur esse solliciti, quo potissimum pacto eius meritis respondeamus, ut a nobis iam iam discessurus, apud reliquas nationes, et praecepue apud sanctam sedem apostolicam et Rev.mos d.nos Cardinales, signo quopiam nostrae in eum gratitudinis et benevolenciae apparere possit exornatus. Scientes itaque nobilissimam familiam eius, non modo vetustate insignem, sed pulcherrimis [sic] virtutum exercitiis in omni genere praestitis, ex qua, ut accepimus, insignes pontifices et cardinales, necnon sanctus Vincencius ordinis prædicatorum oriundi fuerunt⁴³⁵.

⁴³¹ Recte: Vicetinus.

⁴³² Carolus V.

⁴³³ Ludovicus II Iagellonides.

⁴³⁴ Albertus Hohenzollern.

⁴³⁵ Haec sunt verisimiliter ab ipso Ferrerio excogitata, non sunt tamen vera, nam de mediocri familia Ferreriorum Vicetina nescimus an aliqui episcopi oriundi essent, sanctus vero Vincentius Ferrer (1350-1419), Hispanus, nullo certo sanguinis vinculo cum eis iunctus erat.

Motu igitur proprio, animo deliberato, ex certa sciencia et benignitate nostra ad arma eius paterna et avita, quae de Ferreriis dicuntur, et quae nigrum leonem erectum [sic], coronatum, in scuto et campo aureo ferre sole[n]t, hoc nostrum additamentum, ornamentum et redimiculum, in signum et pigminus perpetui erga illum nostri amoris et benivolentiae, dimidiam aquillam [sic] albam in campo rubeo, coronatam, quam leo, in eodem scuto erectus, respiciet, sicut hic arte pictoria expressum intueri licet, auctoritate nostra regia, quae ad hoc maxima est, eidem Rev.mo d.no Episcopo et suis fratribus, de eisdem armis et familia existentibus, sanguine iunctis, eorumque liberis, natis et nascituris, utriusque sexus, deditus et apposuimus, damusque et apponimus harum litterarum serie. Quod insigne ipse d.nus Zacharias cum suis fratribus et eorum liberis sexus utriusque habeant, deferant, illaque nostra insignia et arma sua antiqua in omnibus et singulis honestis decentibusque expedicionibus, tam serio quam ioco, in torneamentis, papilionibus, hastiludiis, bellis, duellis, singulari certamine et quibuscumque certaminibus, vexillis, tentoriis castri, sepulturis, sigillis, signetis, monumentis, anulis [sic], aedificiis, suppellectili et aliis in locis omnibus, iuxta eius et suorum fratrū eorumque liberorum exigentem voluntatem et desiderium, uti fruique possint et valeant, citra preiudicium et nocumentum armorum ipsorum antiquorum, ita ut per hec nulla unquam fiat separacio vel divisio ab armis eius antiquis fratribus et patruis ex armis eiusdem ortis et oriundis.

In cuius rei testimonium etc. Actum Cracoviae, feria quarta proxima post festum Sancti Ioannis Baptiste, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo primo, Regni vero nostri anno decimo quinto.

V[...]^{a)} eiusdem ut supra.

^{a)} *Illegibile.*

N. 53.

Zachariae Ferreri ex Polonia abeuntis ad Sigismundum I regem oratio

[Cracoviae, ante 28 VI 1521].

Petit licentiam abeundi, gratias agit pro omnibus beneficiis obtentis, nunquam se eum et Poloniā ac Lituaniā oblivioni daturum spondet ac ad defendendam religionem catholicam adversus Lutheri doctrinam eum hortatur.

Ed: Ferreri OT, f. B VIIIv-B IXr. In f. B VIIv praemittitur: "Legatus apostolicus, Pruthenicis rebus compositis, petit a Ser.mo Rege Poloniae Sigismundo se absvoli et in Urbem ad pontificem maximum redditum sibi parari, agitque

gratias de susceptis officiis". In fine f. B IXr, immediate post textum orationis, invenitur nota de integri operis Ferrerii impressione, quae etiam datam "ante quam" continere videtur compositionis istius orationis: "Apud Ioannem Haller, in Regia Urbe Cracovia, III Kalendas Iulias, Anno a salutifero partu M.D.XXI., regni Ser.mi domini nostri d.ni Sigismundi, Poloniae regis invictissimi, et magni ducis Lituaniae Anno XV".

POSTQUAM eam, quae a beatissimo pontifice meis humeris imposita est, sarcinam e longingua regione ad constitutum locum, favente Christo, tulii, Sigismunde rex et princeps religiosissime, postremumque certamen certavi, cursum consummavi⁴³⁶, iam a tua sublimi maiestate absolvvi et ad illos apostolicos pedes, a quibus ad te digressus sum, mihi annui redditum enixe imploro. Iam enim secundum legationis annum ago, Romamque revisendi sese aptissimum tempus offert, iterque se accommodum ostendit.

Corporea hac, qua cernis, rex amplissime, forma abiturus, animi mei di midium penes tuam regiam celsitudinem, penes inclytum et piissimum regnum tuum hic relinqu; cui quum ex maximo erga me meritorum cumulo, tum ex praecipua illa religione erga Deum et innata erga apostolicam sedem observatione ita afficio, ita addictus sum, ita me obnoxium devictumque fateor, ut maiestatem tuam ser.mam nusquam, Poloniam nusquam, Lituaniam nusquam oblivioni daturus sim, nusquamque meo pectore decidere possint. Ago gratias tantae erga beatissimum pontificem et Sanctam Romanam Ecclesiam venerationi suppliche obedientiae. Ago gratias tantae erga me benvolentiae, charitati, humanitati, munificentiaeque tuae totiusque regni tui, Sigismunde gloriosissime, quibus illud evangelicum Christi verbum ingenue observatum est: Quicunque (puerum etiam) suscepit in nomine meo, me suscipit, et quicunque me suscepit, non me suscipit, sed eum, qui me misit⁴³⁷. Sic enim et Helissaeus propheta ille mirificus ad suscitandum puerum mulieris Sunamitis baculum, quem manibus gestabat, misit, ut non hominem tantum, sed et stipitem aliquando pro mittentis autoritate venerabundi suscipiamus.

Christiana religionis normam et catholicam christianorum unitatem, quam profiteris, sanctaeque apostolicae sedis culmen, cui progenitores tui tuque hactenus semper regium verticem inclinastis, cordi tuo affigas, iterum precor atque iterum obsecro. In qua re tanto efficacius de tua summa pietate testimonium dabis, quanto e tuo regno (sicuti caepisti)⁴³⁸ luterina contagia longe abesse tua manu regia ardentius effeceris. Nihil enim Deo [B IXr] gratius, nihil rei christiana utilius, nihil sublimius, tuaeque serenitati ac posteritati tuae salubrius celebriusque hac tempestate agere potes, quam ut

⁴³⁶ Cfr. 2 Tim. 4, 7.

⁴³⁷ Marc. 9, 35.

⁴³⁸ Decreti meminit regii de libris Lutheranis in Poloniam non inferendis, cfr. supra, annotationem 370.

regnum tuum tuaeque ditionis terras omnes ab hac pestilentissima lue omni nixu immunem reddas et serves, devotionemque illam maximam, qua sanctissimum Christi in terris vicarium Petriique successorem beatissimum hucusque semper prosecutus es, illibatam constantissimamque in finem usque teneas. Haec sunt illa munera, princeps invictissime, haec sunt illa dona, quae si mihi hoc in meo a tua maiestate recessu polliceare et praebeas uti cunctis opibus praeciosiora et suscepturus et habeo. Vale foelix.

N. 54.

**Zacharias Ferreri
Hadriano VI, pontifici maximo**

Faventiae, 31 VIII 1522.

Profert opinionem suam de corruptis moribus sacerdotum in Polonia, quos tempore legationis sua videre potuit; operam suam in iis reformatiis et regis Sigismundi I in Lutherana doctrina debellanda commendat.

Ed.: Ferreri RES, fragmentum ad Poloniam spectans in f. A5r-v.
- Reed.: Schweitzer CT XII, p. 24.

[*Praemisso gaudio suo ob Hadriani VI electionem, se sperare scribit eum veram Ecclesiae, et praesertim vitae sacerdotum, reformationem aggressurum.*] Mihi quidem infoeliici sacerdoti, dum legationem sarmaticam agerem, audivisse vidisseque contigit, quae non modo dicere, verum et cogitare erubesco, de nobis sacerdotibus, qui manducamus panem doloris⁴³⁹, qui abrasum verticem, bicornem infulam et candidissimum linum frustra gestamus, qui eum habitum, ea insignia, quae mundi huius contemptum, quae mentis mundiciam, quae sanam doctrinam⁴⁴⁰, ipsiusque integritatis apicem in nobis praeferunt, non ad spiritum, qui vivificat, sed ad litteram, quae occidit⁴⁴¹, transstulimus. Hoc me acrioribus stimulis ad scribendum, et ne sim canis mutus, ad latrandum pro domo domini compellit⁴⁴². Vereor enim, ne obscuratum sit aurum, mutatus sit color optimus ac dispersi sint lapides sanctuarii in ca-

⁴³⁹ Ps. 126, 2.

⁴⁴⁰ 2 Tim. 4, 3.

⁴⁴¹ 2 Cor. 3, 6.

⁴⁴² Cfr. Is. 56, 10.

pite omnium platearum⁴⁴³; et sicut populus, sic et sacerdos. Hinc oriuntur schismata, hinc haereses, hinc scandala in ecclesia Dei; nec grex pastoribus, nec pontificibus principes parent, nec sacerdotes veneratur populus. Hinc ex eunt monstra immundaque animalia, aper de sylva et singularis ferus ad depascendum vineam Domini Sabaoth⁴⁴⁴. Hinc aperuit et in coelum posuit luteum os suum impia bellua, Martinus Luterus, vipereaque [A5v] cauda, sequela suorum, magnam partem stellarum in Germania, in Sarmatia, in Pannonia detraxit in terram⁴⁴⁵.

Id ego ipse his oculis perspexi, quum immenso propemodum labore erroreas traditiones illas, quae plurimorum mentes infecerant, e Sarmatia et ex contigua, quae Regno Poloniae adiacet, Germania vix eliminare potui. Testis est Dominus, cuius oculis omnia nuda et aperta sunt⁴⁴⁶, quantum contra portentum hoc reluctari oportuit, quibusve vitae periculis pro ea peste procul eiicienda a me insudatum et decertatum est. Benedictus autem Deus, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum⁴⁴⁷, benedictum quoque nomen maiestatis eius⁴⁴⁸ in servo suo Sigismundo, Sarmatiae rege religiosissimo, invictissimo, qui uti columna solida in templo domini⁴⁴⁹, nullis undique, ut dogma illud luterinum et luteum per regnum tacitus divagari sineret aut toleraret, malorum hominum verti concutique persuasionibus potuit. At, sicut christianissimo principi par erat, vallum pro religionis synceritate se fecit et scutum pro Sancta Romana Ecclesia se opposuit. [*Continuat disserere de vita ac moribus cleri et Urbis reformandis, de principibus christianis conciliandis et adversus Turcas movendis. Laudat Faventiam eiusque populi mores, qui reformationem non indigent.*] Datum Faventiae, pridie Calendas Septembbris 1522.

N. 55.

**Sigismundus I, rex Poloniae
Achilli de Grassis, regni Poloniae protectori**

[Cracoviae, initio Ianuarii 1523].

Rettulit, quomodo anno superiore Vilnae ad notitiam eius pervenerit nuntium Ferreri iniquam sententiam pro pecunia in favorem Bernardinorum tu-

⁴⁴³ Thren. 4, 1.

⁴⁴⁴ Ps. 79, 14.

⁴⁴⁵ Paraphrasis Apoc. 12, 4.

⁴⁴⁶ Hebr. 4, 13.

⁴⁴⁷ 1 Cor. 15, 57.

⁴⁴⁸ Ps. 71, 19.

⁴⁴⁹ Apoc. 3, 12.

lissee iuri regio contrariam. Petit, ut lis, in Curiam Romanam devoluta, ab aepo Gnesnensi decernatur.

Cop. coaeva: Warszawa, AGAD, Sucha 22/32, p. 668.

Cardinali Protectori⁴⁵⁰

Rev.me in Christo Pater etc. Cum essemus anno superiore in Lithuania⁴⁵¹, cumprimis pleraque, quod nunquam credidissemus, facta illic Rev.di Episcopi Gardiensis, legati tunc apostolici, indignissima, quae nobis magnam admirationem attulerunt, et quae malum, ut ab illis potius isthic Romae quam a nobis innotescant. Verum, quod ad iudicium nostrum adductum erat de data per illum utriusque parti contraria sententia pro pecunia hic inde accepta ratione nonnullius depositi apud fratres Bernardinos, precii et momenti non vulgaris, reservando in una sententia commissionem nostram, ex qua tota causa pendebat in robore suo, in altera simpliciter illos fratres absolvendo⁴⁵². Licet intelligamus, quid a nobis facto opus foret, tamen scientes ipsos fratres Bernardinos exemptos esse, honore Sedis Apostolicae, quam semper venerati sumus, deferimus illi causam ipsam, quam, uti se habet, Reverendissima Dominatio V.ra ex nostro decreto plane cognoscet. Quam plurimum rogamus, impetrare dignetur apud Ss.mum Dominum Nostrum, ut ea ipsa committatur hic decidenda Rev.mo D.no Archiepiscopo Gnesnensi⁴⁵³ propter gravamen subditorum meorum, quod isthic Romae litigando magnum subirent. Quam commissionem expeditam dignetur Rev.ma Dominatio V.ra ad nos mittere, quo nobis faciet rem valde gratam. Quae feliciter valeat nosque diligat.

450 Achilles de Grassis, cfr. supra, notam 68.

451 Rex commorabatur in Lithuania ab initio Februarii usque ad medium Decembrem 1522 et redit tandem Cracoviam die 2 Ianuarii 1523, cfr. Gąsiorowski, p. 263.

452 De hac re v. Kantak BP I, p. 183. Adhuc magis severe iudicant integrum operatum et mores nuntii idem rex in contemporanea epistula ad Erasmus Ciołek (Warszawa, AGAD, Sucha 22/32 p. 588) et Andreas Krzycki in epigrammate *In legatum impurum* (Kórnik, BPAN, ms. 243 f. 283v).

453 Ioannes Łaski.